

MARJAN RAVBAR
DAVID BOLE

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI

Marjan Ravbar, David Bole

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI

Marjan Ravbar, David Bole

LJUBLJANA 2007

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI

Marjan Ravbar, David Bole

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Urednika: Drago Kladnik, Drago Perko

Recenzenta: Pavel Gantar, Dušan Plut

Avtorja poglavij: Janez Nared (Ekonomskogeografske prvine preobrazbe družbe; Pomen inovacij, človeških virov in družbenega kapitala v Sloveniji), Peter Repolusk (Mesta in regije v novi ekonomiji učenja (družbi znanja) – raziskovalne in empirične analize v študijah OECD)

Kartografi: David Bole, Janez Nared, Nika Razpotnik

Prevajalec: Matjaž Drobne

Oblikovalec: Drago Perko

Izdajatelj: Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

Za izdajatelja: Drago Perko

Založnik: Založba ZRC

Za založnika: Oto Luthar

Glavni urednik: Vojislav Likar

Prelom: SYNCOMP d. o. o.

Tisk: Collegium graphicum d. o. o.

Naklada: 250 izvodov

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

159.928

911.3:159.954(497.4)

RAVBAR, Marjan

Geografski vidiki ustvarjalnosti / Marjan Ravbar, David Bole ; [avtorja poglavij Janez Nared (Ekonomskogeografske prvine preobrazbe družbe, Pomen inovacij, človeških virov in družbenega kapitala v Sloveniji), Peter Repolusk (Mesta in regije v novi ekonomiji učenja (družbi znanja) – raziskovalne in empirične analize v študijah OECD) ; kartografi Drago Bole, Janez Nared, Nika Razpotnik ; prevajalec Matjaž Drobne]. – Ljubljana : Založba ZRC, 2007. – (Georitem, ISSN 1855-1963 ; 6)

ISBN 978-961-254-039-5

1. Bole, David

236241152

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI**Marjan Ravbar, David Bole**

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

AVTOR

Marjan Ravbar

marjan.ravbar@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/marjan.htm>

Rodil se je leta 1947 v Novem mestu, kjer je leta 1965 na tamkajšnji gimnaziji maturiral. Na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani je leta 1971 diplomiral, leta 1976 magistriral in leta 1993 doktoriral. Po diplomu je bil najprej asistent na Inštitutu za geografijo, nato je delal na Republiškem zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine. Leta 1978 se je kot pomočnik direktorja zaposlil na Zavodu za družbeno planiranje v Novem mestu, leta 1987 pa kot raziskovalec znova na Inštitutu za geografijo. Med letoma 1993 in 1998 ter leta 2002 je bil njegov direktor. Od pridružitve Inštituta za geografijo Geografskemu inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti kot znanstveni svetnik vodi raziskovalni program Geografija Slovenije.

Ukvarja se zlasti z naselbinskim razvojem, širjenjem urbanizacije in problemi regionalnega razvoja. Leta 1980 je prejel nagrado novomeške občinske raziskovalne skupnosti, leta 1984 priznanje Zveze geografskih društev Slovenije leta, leta 1987 priznanje Zvezne konference SZDL, nato pa leta 1984 srebrno plaketo in leta 2004 zlato plaketo Zveze geografskih društev Slovenije.

AVTOR

David Bole

david.bole@zrc-sazu.si

<http://www.zrc-sazu.si/giam/david.htm>

Rodil se je leta 1979 v Kranju, živel v Radovljici, Zgornjih Gorjah in Ljubljani, kjer je leta 1997 maturiral. Leta 2003 je diplomiral na Oddelku za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in še isto leto vpisal podiplomski doktorski študij. Del podiplomskega izobraževanja je preživel na univerzi v Bratislavi kot štipendist evropskega izobraževalnega programa Marie Curie. Od leta 2003 je zaposlen kot mladi raziskovalec na Geografskem inštitutu Antona Melika Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti.

Njegova raziskovalna usmeritev je predvsem urbana geografija, znotraj nje pa preučevanje ekonomije mesta in spremljajoča prostorska dinamika sodobnih procesov, kot so potrošništvo, suburbanizacija in dekoncentracija gospodarskih dejavnosti v mestu. Veliko se je ukvarjal tudi z dnevno mobilnostjo prebivalstva in javnim potniškim prometom. Izsledke opravljenih raziskav redno objavlja v znanstveni in strokovni literaturi. Bil je tajnik Zveze geografskih društev Slovenije.

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI**Marjan Ravbar, David Bole**

© 2007, Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU

IZDAJATELJ**Geografski inštitut Antona Melika ZRC SAZU**

gi@zrc-sazu.si

www.zrc-sazu.si/giam

Inštitut je leta 1946 ustanovila Slovenska akademija znanosti in umetnosti in ga leta 1976 poimenovala po akademiku dr. Antonu Meliku (1890–1966). Od leta 1981 je sestavni del Znanstvenoraziskovalnega centra Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Leta 2002 sta se inštitutu priključila Inštitut za geografijo, ki je bil ustanovljen leta 1962, in Zemljepisni muzej Slovenije, ustanovljen leta 1946. Ima oddelke za fizično geografijo, socialno geografijo, regionalno geografijo, naravne nesreče, varstvo okolja, geografski informacijski sistem in tematsko kartografijo, zemljepisno knjižnico in zemljepisni muzej ter sedež Komisije za standardizacijo zemljepisnih imen Vlade Republike Slovenije.

Ukvarja se predvsem z geografskimi raziskavami Slovenije in njenih pokrajin ter pripravljanjem temeljnih geografskih knjig o Sloveniji. Sodeluje pri številnih domačih in mednarodnih projektih, organizira znanstvena srečanja, izobražuje mlade raziskovalce, izmenjuje znanstvenike. Izdaja znanstveno revijo *Acta geographica Slovenica*/Geografski zbornik ter znanstveni knjižni zbirki Geografija Slovenije in Georitem. V sodih letih izdaja monografije Geografski informacijski sistemi v Sloveniji, v lihih letih pa monografije Regionalni razvoj.

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI**Marjan Ravbar, David Bole**

UDK: 911.3:159.954(497.4)

COBISS: 2.01

IZVLEČEK

Geografski vidiki ustvarjalnosti

Ustvarjalnost dobiva na poti v družbo znanja vedno večji pomen. Preučevanje teh izredno kompleksnih razsežnosti in njihovih daljnosežnih posledic na gospodarski in vseobsežni družbeni razvoj je bilo doslej v raznih družboslovnih vedah osvetljeno z različnih zornih kotov. Preobrazbi pokrajine zaradi vplivov ustvarjalnosti kot ene izmed pomembnih sestavin pri strukturnih spremembah v sodobni družbi se je doslej v sodobni slovenski geografiji namenjala premalo pozornosti.

Pričujoča knjiga je prvi poskus utemeljitve nekaterih geografskih razvojnih dejavnikov, ki jih spodbujajo različne oblike ustvarjalnosti človekove aktivnosti. Geografska razprostranjenost človeških potencialov je eden ključnih spodbujevalcev ustvarjalnosti in s tem družbenega razvoja. Z njimi so povezani pomembni socialnoekonomski učinki in tudi regionalne disparitete v pokrajini. Na nekatere smo s kritičnim raziskovalnim pristopom poskušali odgovoriti, hkrati pa smo želeli odpreti nove razsežnosti v družbeni geografiji, kot izziv za nadaljevanje poglobljenih raziskav.

Uvodni del razprave je namenjen geografskim vidikom ustvarjalnosti v globaliziranem svetu, spremenjeni paradigmi o razvojnih gibalih napredka in odpiranju novih, sodobnih geografskih vsebin. Osrednjo pozornost namenjamo temeljnim značilnostim ekonomskogeografske in socialnogeografske preobrazbe družbe, ki jo kot pglavitno gibalo modernega družbenega napredka pooseblja ustvarjalno okolje. Z njim je povezana konkurenčnost obsežnih geografsko homogenih območij v razmerah globalizacije in poudarjene vloge ustvarjalnega okolja kot temeljnih sodobnih razvojnih gibal. V razpravi namenjamo pozornost tudi prostorskim vplivom in posledicam konkurenčnosti, zlasti »novi terciarizaciji«, ter geografskim razsežnostim ustvarjalnosti. Soočamo se še z razporeditvijo ustvarjalnih potencialov ter z njihovimi učinki v tehnološkem razvoju, kot razvojnega pospeševalca konkurenčnosti. Zaradi spremenjenih razmer se preobražajo funkcionalne delitve opremljenosti mest z družbeno infrastrukturo, ki je nujna za obstoj ustvarjalnega okolja, še zlasti pri gospodarskih povezavah, pospeševanju raziskovanja in komplementarnih dejavnostih. V nadaljevanju opozarjamo na povezanost raziskovanja z ekonomskim napredkom. Posebno poglavje namenjamo uveljavljanju konceptov družbe znanja, tako imenovanim primerom dobre prakse, ter priporočenim načelom součinkovanja med sodelovanjem in tekmovalnostjo različnih geografsko sklenjenih območij, na primer mestnimi regijami. Sklepna poglavja so namenjena analitični predstavitvi stopnje ustvarjalnosti ter njene prostorske razprostranjenosti v Sloveniji, pomenu inovacij, družbenega in človeškega kapitala ter priložnostim, ki jih v skrbi za razvoj ustvarjalnosti ponujajo sodobni izzivi v združeni Evropi.

KLJUČNE BESEDE

geografija ustvarjalnosti, ustvarjalno okolje, učeče se regije, konkurenčnost, Slovenija

GEORITEM 6

GEOGRAFSKI VIDIKI USTVARJALNOSTI**Marjan Ravbar, David Bole**

UDK: 911.3:159.954(497.4)

COBISS: 2.01

ABSTRACT

Geographical aspects of creativity

Creativity is gaining in its importance within the knowledge society. Studying these complex dimensions and their long-term consequences for the economic and social progress was the object of abundant social studies in the past. But the transformation of the landscape due to creative influences, as one of the most important factors regarding structural changes in modern society, is not well represented in Slovenian geographical researches. The booklet at hand is the first attempt of establishing some geographical developmental factors, which are encouraged by various forms of creative human activities. The geographical dispersion of human potentials is one of the key generators of creativity and social development. Some important socioeconomic effects and regional disparities in the region are also in correlation with the aforementioned factors. We will try to explain some of them within a critical research view and within the form of the available space and on the other hand also show some new dimensions of social geography as a way of challenging future detailed discussions.

The introductory part of the discussion focuses primarily on the geographical aspects of creativity in the globalized world and the changed paradigm about developmental factors of progress and developing new, contemporary geographical contents. The main focus is on the basic characteristics of economic and socio-geographical transformation of the society, which is embodied by the creative environment as the main factor of modern social progress. In correlation with aforesaid characteristics is also the competitiveness of vast geographically united areas in the setting of globalisation and the established role of creative environment as the main modern developmental factor. Within the creative environment the main focus is made on spatial influences and consequences of competitiveness, mostly by »the new tertiarisation« and the geographical aspects of creativity. We tackle the distribution of creative potentials and their effects on the technological progress as developmental accelerator of competitiveness. The altered conditions consequently influence the functional dispersion of furnishing cities with social infrastructure, which is necessary for the existence of creative environment, especially with economic links, accelerating of research and complementary activities. Furthermore, we want to show the correlation between research and economic progress. A special chapter focuses on establishing concepts of the society of knowledge (case studies) and on the recommended concept of coinciding between the cooperation and competitiveness among geographical areas, e.g. city regions. Final chapters are focused on analytical representation of the level of creativity and its spatial dispersion in Slovenia, on the meaning of innovativeness, on the social and human capital and the possibilities offered to us by modern challenges in the united Europe.

KEY WORDS

geography of creativity, creative environment, learning regions, competitiveness, Slovenia

Vsebina

1	Uvod	13
2	Geografski vidiki ustvarjalnosti v razmerah globalizacije	14
3	Ekonomskogeografske prvine preobrazbe družbe	17
3.1	Ustvarjalno okolje	19
3.2	Človeški kapital	23
3.3	Družbeni kapital	28
3.4	Inovacije	31
3.5	Grozdjenje	32
3.6	Značilnosti učečih se regij in spodbujanje njihove konkurenčnosti	33
4	Mesta in regije v družbi znanja – evropske izkušnje	37
4.1	Mesta in regije v novi ekonomiji učenja (družbi znanja) – raziskovalne in empirične analize v študijah OECD	38
4.2	Primeri uveljavljanja konceptov družbe znanja pri načrtovanju razvoja mest in regij na območju EU	49
4.3	Součinkovanje raziskovanja ter javne in zasebne sfere na primeru nizozemskega Leidna	58
4.4	Aplikacija primera nizozemskega Leidna na slovenski prostor	64
5	Ustvarjalnost, prvina konkurenčnosti v družbenem razvoju Slovenije	65
5.1	Izobrazbena sestava prebivalstva	65
5.2	Kaj so ustvarjalne skupine?	68
5.3	Kje delujejo in prebivajo ustvarjalne socialne skupine?	71
5.4	Pomen inovacij, človeških virov in družbenega kapitala v Sloveniji	81
6	Sklep	88
7	Seznam virov in literature	92
8	Seznam slik	96
9	Seznam preglednic	97

1 Uvod

Ustvarjalnost je na poti v družbo znanja vse bolj pomembna. Preučevanje teh izredno kompleksnih razsežnosti in njenih daljnosežnih posledic na gospodarski ter celoten družbeni razvoj je bilo doslej pri številnih družboslovnih vedah, na primer sociologiji ali ekonomiji, osvetljeno z različnih zornih kotov. Preobrazbi pokrajine zaradi vplivov ustvarjalnosti kot eni izmed pomembnih sestavin pri strukturnih spremembah v sodobni družbi se v sodobni slovenski geografiji namenja premajhna pozornost.

Pričujoča publikacija je prvi poskus utemeljitve nekaterih geografskih razvojnih dejavnikov, ki jih spodbujajo različne oblike ustvarjalnosti človekovih aktivnosti. Geografska razprostranjenost človeških potencialov je eden ključnih spodbujevalcev ustvarjalnosti in s tem družbenega razvoja. Z njimi so povezani pomembni socialno-ekonomski učinki in tudi regionalne disparitete v pokrajini. Na nekatere bomo skozi kritični raziskovalni pogled in v okvirih razpoložljivega prostora poskušali odgovoriti, obenem pa želimo kot izziv za nadaljevanje poglobljenih raziskav v družbeni geografiji odpreti njene nove razsežnosti.

Uvodni del razprave je namenjen geografskim vidikom ustvarjalnosti v globaliziranem svetu, spremenjeni paradigmi o razvojnih gibalih napredka in odpiranju novih, sodobnih geografskih vsebin. Poglavitno pozornost namenjamo temeljnim značilnostim ekonomske in socialnogeografske preobrazbe družbe, ki jo kot poglavitno gibalno sodobnega družbenega napredka pooseblja ustvarjalno okolje. Z njim je povezana konkurenčnost obsežnih geografsko homogenih območij v razmerah globalizacije in poudarjene vloge ustvarjalnega okolja kot temeljnih sodobnih razvojnih gibal. V razpravi namenjamo pozornost tudi prostorskim vplivom in posledicam konkurenčnosti, zlasti »novi terciarizaciji«, ter geografskim razsežnostim ustvarjalnosti. Soočamo se še z razporeditvijo ustvarjalnih potencialov ter z njihovimi učinki in tehnološkem razvoju kot razvojnega pospeševalca konkurenčnosti. Zaradi spremenjenih razmer se preobrazajo funkcionalne delitve opremljenosti mest z družbeno infrastrukturo, ki je nujna za obstoj ustvarjalnega okolja, še zlasti pri gospodarskih povezavah, pospeševanju raziskovanja in komplementarnih dejavnostih. V nadaljevanju opozarjamo na povezanost raziskovanja z gospodarskim napredkom. Posebno poglavje namenjamo uveljavljanju konceptov družbe znanja, tako imenovanim primerom dobre prakse, ter priporočenim načelom součinkovanja med sodelovanjem in tekmovalnostjo različnih geografsko sklenjenih območij, na primer mestnimi regijami. Sklepna poglavja so namenjena analitični predstavitvi stopnje ustvarjalnosti in njene prostorske razprostranjenosti v Sloveniji, pomenu inovacij, družbenega in človeškega kapitala ter priložnostim, ki jih v skrbi za razvoj ustvarjalnosti ponujajo sodobni izzivi v združeni Evropi.

Pričujoča publikacija je torej namenjena zlasti preučevanju vplivov ustvarjalnega okolja na spremembe v prostorsko-razvojnih strukturah mest in njihovih vplivnih območij.

2 Geografski vidiki ustvarjalnosti v razmerah globalizacije

V sodobni paradigmi geografskih razglabljanj o prihodnjem razvoju sočasno potekata dva nasprotujoča si procesa: »globalizacija« kot odraz mednarodne prepletenosti gospodarskih in političnih tokov na eni strani ter »drobni« lokalni in/ali regionalni politični interesi na drugi, katerih cilji temelje na uravnoteženem ali samonosilnem razvoju, lokalnih gospodarstvih, uravnoteženem krogotoku proizvodnje in surovin ter povezanosti nacionalnega omrežja v enotno mrežo središč.

V sodobnosti je eden izmed ključnih pojmov za razumevanje ustvarjalnosti »globalizacija«. Izhaja iz ameriške »menedžerske šole«. Običajno razlikujemo tri različne stopnje: »internacionalizacijo«, »globalizacijo« in »transnacionalizacijo«. Vsaka izmed njih pomeni proces nadaljnje intenzifikacije, s pomočjo »informacijskih tokov« usmerjen nasproti »komunikacijski družbi«.

Čas na prelomu tisočletja v Sloveniji zaznamujejo pomembne spremembe v družbenem sistemu. Globalizacija in prehod v informacijsko družbo sta družbo in gospodarstvo temeljito spremenila. To pa je povod za novo dojetje ustvarjalnosti, saj so se spremenile razmere, ki vplivajo na prostorske strukture. Pri njihovem uravnavanju imajo odločilni pomen zlasti naraščajoča mobilnost gospodarstva in zaposlenih na trgu delovne sile ter prebivalstvenih skupin, prepletanje med mesti in podeželjem, družbena stremeljenja za ustvarjanje enakovrednih življenjskih razmer za strukturno šibka in podeželska območja, izseljevanje mlade, večinoma kvalificirane delovne sile z odročnih območij, demografski obrat in staranje prebivalstva.

Globalizacija je torej vseobsežen proces, ki ga oblikujejo zlasti liberalizacija trgovine (dinamičen pretok dobrin, kapitala in tehnologije), deregulacija finančnih trgov in nove komunikacijske tehnologije. Države z različnimi ekonomskimi sistemi in različno stopnjo razvitosti vse bolj sili v medsebojno (so)odvisnost. Globalizacija pomeni stopnjevanje konkurenčnosti ne le na trgu blaga, storitev in informacijskih tehnologij, ampak predvsem pri dejavnih pretoka kapitala, dela in znanja. Zaradi svetovne konkurenčnosti se tudi gospodarstvo postopno oddaljuje od politične »vodljivosti« in postaja čedalje bolj avtonomno. Po drugi strani tudi politika postaja vse bolj odvisna od pritiskov konkurenčnosti. Mednarodna konkurenca sproža prilagajanje gospodarsko-političnih instrumentov (ne le na primer na področjih socialne, monetarne politike ..., marveč tudi na področju delovanja razvojnih politik). S svojimi značilnostmi je globalizacija prilagodljiva in nacionalna gospodarstva spreminja v nadnacionalna. Z globalizacijo se je tržišče postopno preobrazilo iz trga surovin in proizvodov v trg s prostim pretokom blaga, kapitala, delovne sile in storitev, zlasti znanja, kar se lahko poimenuje tudi kot *global sourcing*. Prav posebno obliko nematerialnega, »nevidnega« globaliziranega blagovnega trga v mnogih prvinah podpirajo različne oblike pretoka informacij, pa tudi denarni tokovi, zavarovalništvo, svetovanje, mediji in še mnoge druge storitvene dejavnosti. Zemeljska obla se danes ne spreminja več samo

v enotni trg pretoka dobrin in trgovinsko-prometnih tokov, temveč vse bolj postaja tudi enotno območje investicijskih dejavnosti. Ob tem se veliki, globalno delujoči gospodarski sistemi selijo iz tradicionalnih območij delovanja ter postajajo multinacionalna in transnacionalna podjetja. Razširitev gospodarskih območij je usmerjena proti območjem z nižjimi stroški dela. Vsem tem procesom se prilagaja tudi urbani sistem. Gospodarski in strukturni preobrazbi dajejo pomemben pečat zlasti čezmejne aktivnosti. Povezovanje držav v različne nadnacionalne tvorbe ima lahko pomembne učinke na njihove prostorske strukture. Poučen primer so prizadevanja Evropske unije pri izgrajevanju omrežja transportnih koridorjev, ki imajo daljno-

Preglednica 1: Globalizacijski razvoj in njegovi pogloblitveni kazalniki pri razvoju prostorskih struktur (Fuchs 1998).

O okvirni pogoji za globalizacijski razvoj:	Pogloblitveni kazalniki globalizacije:
• povečevanje svetovne trgovine kot posledica deregulacije svetovnega trga ter zmanjševanje stroškov, – liberalizacija svetovne trgovine pri blagovnih in transportnih storitvah;	• primerjalno hitrejša rast svetovne trgovine v primerjavi z geografskimi razsežnostmi rasti proizvodnje;
• nenehen pospešen razvoj informacijskih in komunikacijskih tehnologij in s tem povezano »mrežno« prepletanje gospodarstva;	• razvoj inovacij na področju komunikacijskih tehnologij, na primer interneta, • razrast podjetij z mednarodnim kapitalom;
• globalna dostopnost do trga kapitala kot posledica deregulacije kapitalističnih trgov in prepletanja informacij;	• novi obsežni in neodvisni kapitalistični trgi (<i>off-shore</i>), • nastajanje transnacionalnih podjetij, • bogata ponudba specializiranih poslovnih storitev (<i>business services</i>);
• »nove« smeri v mobilnosti prebivalstva, proizvodnih središč in delovnih mest.	• pokrajinska mikavnost (<i>natural amenities</i>), • privlačna kulturna ponudba z uspešnim izobraževalnim sistemom (<i>cultural amenities</i>), • osredotočanje visoko kvalificiranih strokovnjakov, • privlačno in poceni bivalno okolje ter že izgrajeno infrastrukturno omrežje.

sežne posledice na razvoj omrežja mestnih regij kot razvojnih spodbujevalcev za razvoj obsežnejših privlačnostnih zaledij.

Pojem globalizacija je vse bolj aktualen tudi v tistih znanostih, ki se ukvarjajo s preučevanjem geografske razprostranjenosti ustvarjalnosti. Neposredno je povezana tudi z učinkovitejšim pospeševanjem regionalnega razvoja, načrtovanjem organizacije (javnih) dejavnosti v pokrajini in tudi s strukturnimi razmerji v gospodarskem razvoju pokrajine. Nesporno je, da naraščanje pomena modernih znanstveno-tehnoloških dosežkov kot posledica ustvarjalnosti tudi v Sloveniji že približno dve desetletji pospešuje gospodarski razvoj. Globalizacija namreč v svojem bistvu na »posreden« način krepi konkurenčnost med različnimi pokrajinami, še zlasti med mesti oziroma mestnimi regijami, ki predstavljajo »motorje« regionalnega razvoja in nacionalnega napredka. V razmerah svetovnega tekmovanja se razvoj in vloga mest v hierarhičnem omrežju spreminjata. Klasični modeli centralnih naselij, temelječi na pomembnosti oskrbnih funkcij mestnih sistemov, ki jih izžarevajo v okolico, postopoma stopajo v ozadje. Kot kriteriji opazovanja globalizacijskih procesov s pojavljajo v ospredju ekonomskofunkcijski kazalniki. V sodobnosti lahko uspešno konkurirajo le tista geografska okolja, ki izkazujejo raznovrstnost proizvodnih struktur in organizacijskih oblik svojih regionalnih struktur. Konkurenčnost mesta oziroma mestne regije pa ni več določena zgolj z njegovim oziroma njenim geografskim položajem ter z infrastrukturno opremljenostjo, marveč s proizvodnim in regulacijskim sistemom, ki ga sestavljajo kakovost industrijske proizvodnje, finančnih in oskrbnih aktivnosti ter simbioza institucionalnih, gospodarskih in človeških virov (preglednica 1).

Poligon prestrukturiranja družbenih procesov postajajo mestne regije, kjer se gospodarska, politična, socialna in kulturna preobrazba najbolj vidno odraža v spremembah znotraj urbanih in regionalnih gospodarstev. S tem se spreminja tudi raven prostorskih interakcij. Z njimi se oblikujejo nove možnosti za mrežno povezovanje in spremenjeno uveljavljanje regionalne politike, ki je vedno bolj povezana s skrbjo za pospeševanje ugodnega gospodarskega »vzdušja« (na primer za človeški in socialni kapital), ponudbo privlačnih lokacij za naseljevanje, širjenjem spektra ponudbe materialne in nematerialne infrastrukture ... Posledica je ekonomizacija politično-administrativnega ravnanja. Nacionalne države z globalizacijo sicer niso pridobile na pomenu, spremenila pa se je njihova odgovornost zlasti za razvoj njihovih posameznih delov. Svetovna konkurenčnost se še posebej zaostrojuje v lokalnih okoljih, še zlasti pa na območjih, ki zaostajajo v razvoju. Tudi zato, ker so možnosti globalizacije na področju regionalnega in prostorskega razvoja omejene, ta proces ni zgolj ekonomska kategorija.

V procesu globalizacije ima pomembno vlogo zlasti inovativna razvojna politika, ki jo usmerjajo in za katero so značilni socialno in kulturno okolje, oblikovanje (med)regionalnih omrežij, tehnološki transferji (izmenjava informacij), odprtost in zaupanje, podjetniško svetovanje, mobilnost delovne sile, regionalna identiteta, oprem-

ljenost z izobraževalnimi, raziskovalnimi in kulturnimi ustanovami (sponzorstvo), visoki potenciali za rekreacijo in prosti čas, različne socialne aktivnosti, visoka stopnja biotske ohranjenosti okolja, visoko postavljeni standardi kakovosti življenja in kulture upravljanja. Gre torej za prvine, ki jih z drugimi besedami lahko poimenujemo oblikovanje ustvarjalnega okolja.

Pojav ustvarjalnosti se med geografsko literaturo uporablja tudi v zvezi z drugimi izrazi, ki so lahko sopomenke ali blizu pomenke. Med njimi izstopa zlasti *milieu creative* oziroma *millieu des innovateurs* 'ustvarjalno okolje', ki je sopomenka za sposobnost uspešnega prenosa novih razpoložljivih znanj v prakso in intenzivno povezovanje znanstveno-tehnoloških centrov z gospodarskimi združenji. Dozdajšnje raziskave (Aydalot 1986; Nijkamp in Mouwen 1987; Maillat 1992; Fromhold-Eisebeth 1995), ki opozarjajo na pomen ustvarjalnosti in prikazujejo gospodarsko sestavo ter ponudbo storitvenih dejavnosti v spregi z visoko produktivnimi razvojnoraziskovalnimi dejavnostmi (*venture capital*). Njim ob bok sodijo še primerna prometna povezanost, kakovost življenjskega okolja ipd. Po svoje je to nov pogled in temu je prilagojena svojstvena, vendar sodobna interpretacija vsebin razvojnega načrtovanja, ki se razlikuje od doslej uveljavljenih tradicionalnih pogledov.

3 Ekonomskogeografske prvine preobrazbe družbe

Učeca se mesta/regije najlažje opišemo s specifičnimi procesi, ki se dogajajo znotraj njihovih gospodarstva, trga delovne sile in tehnološkega napredka. Vsi ti dejavniki odpirajo možnosti boljšega političnega, kulturnega, družbenega in organizacijskega napredka v mestu/regiji (Konstadakopulus in Christopoulus 2004). Mnogi učeca se mesta in ustvarjalno okolje povezujejo z globalno konkurenčnostjo. Mesta niso več nikakor samozadostna, marveč so vpeta v globalno gospodarstvo. Prav tako niso imuna na obsežne družbene in politične spremembe v svetu. Strateška povezava med državo in globalno ekonomijo ne zdrži več, kajti vse bolj jasno postaja, da pridobiva pomen regionalna raven, povezana z decentralizacijo funkcij. To pomeni, da so v globalnem gospodarstvu kot razvojni spodbujevalci pglavnitni dejavnik mesta in mestne regije. Vprašanje mestnih oblasti je, ali bodo takšne razmere izkoristile sebi v prid, kajti globalizacija prinaša tako pozitivne kot negativne spremembe (Sassen 2002). Pomen tekmovalnosti med mesti v sodobnih razmerah slikovito ponazarja Scott (2006, 2), ki trdi, da morajo mesta med seboj tekmovati, če si želijo v svetu z omejenimi viri zagotoviti lasten kolektivni interes. Pri tem poudarja, da naraščanje tekmovalnosti med mesti ne pomeni le kopičenje kapitala in delovne sile, temveč tudi družbeni, kulturni in politični napredek.

Poudarjanje ustvarjalnosti, inovativnosti, človeškega kapitala in podobnih vidikov je rezultat spremenjenega načina akumulacije kapitala v razvitem svetu oziroma

procesa reteritorializacije prostora (Soja 2002, 151). Sodobno gospodarstvo predstavljajo sektorji, ki poudarjajo pomen inovacij in znanja. V obdobju globalizacije so kapital, surovine in tehnologija postali tako mobilne kategorije, da v bistvu niso več omembe vreden lokacijski dejavnik. Namesto trdih lokacijskih dejavnikov se vse bolj poudarja mehke, na primer človeški kapital, znanje, opremljenost s tehnološko in komunikacijsko infrastrukturo, finančni kapital in druge (Kulke 2004, 34 in 38). Zato so osrednji gospodarski sektorji postali visokotehnološka industrija, kulturna industrija, poslovne in finančne storitve ter drugi dejavniki, ki sestavljajo »novo ekonomijo« (Scott 2006, 3).

Postfordističen način gospodarjenja in fleksibilna proizvodnja povzročata nadalje mednarodno delitev dela, ki temelji na ločitvi funkcij. Sedeži podjetij (*command & control* centri) ostajajo v mestih razvitega sveta, medtem ko se fizična proizvodnja seli v države, ki imajo nižje stroške dela (Pacione 2002, 271). Zato Soja (2002, 172) raje uporablja izraz reindustrializacija, saj gre za prerazporejanje proizvodnih procesov in delovne sile na globalni ravni, kar se največkrat označuje s priljubljenim izrazom globalizacija.

Ob tem se zastavlja vprašanje ali obstaja splošni model usmerjenega razvoja, ki bo ustvaril razmere za nastanek ustvarjalnega okolja. Odgovor je večplasten. Inovativnost je lahko posledica načrtnega razvijanja znanja in kopičenja ostalih sredstev, vendar je hkrati odvisna tudi od dejavnikov, na katere težko vplivamo, a so za vsako geografsko okolje specifični. Predpogoj za oblikovanje inovativnosti je tekmovalnost med gospodarskimi panogami, ki spodbujajo tehnološki razvoj, ter učenje in povezovanje (sinergija) med podjetji. Učeca se regija nastane takrat, ko so gospodarski, geografski in družbenokulturni dejavniki v določeni regiji takšni, da spodbujajo tehnološki napredek, ustvarjajo znanje in s tem skušajo ustvariti primerne razmere za gospodarski napredek.

Uspešnost mest/regij se skuša identificirati z različnimi lastnostmi, ki naj bi bile značilne za učeče se regije. Med njimi prevladujejo zlasti:

- stopnja izkoriščenosti lokalnih človeških virov in velika mobilnost delovne sile;
- gospodarska specializacija regije;
- močni inovativni stiki znotraj regije;
- visoka stopnja sinergije med lokalnimi podjetji;
- kolektivni proces učenja;
- ponavljajoči se procesi inovacij in patentiranja novih spoznanj;
- močen kolektivni duh in poudarjeno usklajevanje razvojnih dejavnosti;
- močna lokalna in regionalna identiteta;
- močne povezave z »zunanjim« svetom.

Naslednja pomembna značilnost učečih se regij je njihovo povezovanje ne le na podjetniški ravni (podjetje s podjetjem), ampak tudi na regionalni (mesto z mestom). Za ta proces se je uveljavil pojem mreženje (*networking*), ki prinaša korist vsem akterjem,

udeleženi v tem procesu. Poznana je tovrstna pobuda med angleškimi mesti in se imenuje *The core cities*, po naše središčna mesta, ki jih sestavljajo Birmingham, Bristol, Leeds, Liverpool, Manchester, Newcastle, Nottingham in Sheffield (medmrežje 1). Ta pobuda ima tudi institucionalizirano obliko z udeležbo mestnih oblasti, razvojnih agencij in ministrstev. V njej sprejemajo konkretne akcijske načrte, ki so usmerjeni k ustvarjanju konkurenčne regije v svetovnem merilu, tako imenovanega *ideopolisa*, ki je ideja organizacije *The core cities*, s katero označujejo regijo, katere ključne prvine so univerza, letališče, nove ideje, intelektualni kapital in podjetniška samozavest. Z izobraženo delovno silo, tehnološkim razvojem in poslovno konkurenčnostjo nastaja regija, ki privlači strateške vlagatelje in ustvarja samoohranjajoč se sistem gospodarske rasti ter investicij v znanost in izobraževanje.

Če se želi zagotoviti možnosti za prihodnost, je regija v »dobi učečega se gospodarstva« odvisna od širine zaznavanja in pestrosti delovanja ter od učnih sposobnosti in inovacij, torej od njenih informacijskih in komunikacijskih zmožnosti. Za uspešen razvoj je ključna gostota informacij, vendar pa nista dovolj le velika količina informacij in njihov hiter pretok, temveč tudi njihova sestava, zlasti čim večja količina uporabnih informacij oziroma sposobnost akterjev pridobiti prave informacije ter izbrati primerne vire. S tega zornega kota je bistvena mreža vsebinsko in interesno tesno povezanih akterjev. Njihovo sodelovanje in povezovanje pospešuje učni proces, v katerem imajo pomembno vlogo njihove družbene, kulturne in lokalne kvalitete. Učenje, ki je odraz prepletanja osebnih odnosov in vključenosti v proizvodni proces, je tesno povezano z okolico, saj ta zaradi svojih posebnosti pomembno vpliva na učni proces. Temu je treba pripisati veliko težo, saj se okolja na nacionalni, regionalni in lokalni ravni med sabo razlikujejo. Narašča pomen bližine, vendar ta sama po sebi še ne zagotavlja interakcije med akterji, saj je tovrstna prepletenost tesno povezana tudi s socialno in organizacijsko bližino.

Temeljni viri nastanka učečih se regij so družbeni kapital, človeški kapital in inovacije. Omeniti je treba tudi mreženje (grozdenje), ki je splošen predpogoj za uspešen gospodarski razvoj. Vsi skupaj sestavljajo ustvarjalno okolje, ki je bistveni gradnik učečih se regij.

3.1 Ustvarjalno okolje

Družbeni oziroma socialni kapital ob hkratnem spodbujanju inovacij in grozdenju podjetij vodi v nastanek inovativnega (ali kreativnega) miljeja ali ustvarjalnega okolja. Ustvarjalna okolja lahko razumemo kot nadgradnjo koncepta industrijskega okolja, pri čemer gre za razširitev v smeri poudarjanja pomena družbenih povezav in ustroja določenega območja. Ustvarjalno okolje, za katerega se uporabljata tudi izraza kreativni milje in inovativni milje, lahko po mnenju skupine GREMI (Aydalot 1986; Maillat 1992) opredelimo kot niz ali kompleksno omrežje večinoma neformalnih

socialnih odnosov na geografsko omejenem območju, ki pogosto določajo zunanji imidž in specifično notranjo predstavo tega območja, ter ustvarjajo občutek pripadnosti, ki s pomočjo sinergijskega in kolektivnega učnega procesa povečuje lokalno inovacijsko sposobnost (Stahl 2002, 20).

Temeljna ideja koncepta sloni na ključnih dejavnikih endogene regionalne gospodarske rasti, med katerimi je bistveni poudarek na mrežnem povezovanju, družbenem in človeškem kapitalu, inovacijah in neprestanemu učenju.

Mrežno povezovanje med razvojnimi akterji izhaja iz nešteti osebni povezav, ki se porajajo v vsakdanjih življenjskih okoliščinah. Ključno pri tem je, da se poveave, ki so do zdaj zajemale posameznikovo zasebno sfero delovanja, prepoznajo kot možno sredstvo za zagotavljanje povezav in sodelovanja na gospodarskem področju. Neposredna poznanstva namreč na podlagi zaupanja med udeleženi partnerji ustvarjajo pomembne informacije, ki se jih da uspešno prenesti na področje gospodarskega delovanja (Fromhold-Eisebith 1999). Dolgotrajni osebni stiki, ki so rezultat skupnega izobraževanja, socialnih stikov, kulturne bližine, skupnega porekla, sodelovanja v lokalnih združenjih in društvih, krepijo informacijsko mrežo (Chancen und ... 1996) in spodbujajo učni proces, ki povezuje akterje z različnih področij. To lahko vzpodbudi rast novih navdihov in idej. Majhen prostorski obseg kontaktnega sistema omogoča veliko gostoto komunikacij in s tem pogostnosti osebnih srečanj (Fromhold-Eisebith 1999).

Po mnenju Maierja in Obermaierja je temeljna značilnost mrež sodelovanje tistih akterjev, ki imajo enake cilje in katerih sodelovanje temelji na medsebojnem zaupanju, ne da bi ob njem žrtvovali samostojnost. Tako se omrežja lahko pojavljajo v dveh skrajnostih, bodisi da gre za simetrične odnose med enakovrednimi partnerji, ki se jih lahko kadarkoli prekine, bodisi da gre za enostransko odvisnost in odnos moči znotraj fiksne hierarhije. Omrežja temeljijo na nematerialnih prvinah, kot so zaupanje, latentno znanje in skupna zavest vrednot – na ta način lahko pride do pozitivnih učinkov ustvarjalnih okolij, vključno z zmanjšanjem negotovosti pri odločitvah in nastankom učinkov skupnega učnega procesa, ki lahko vodi v oblikovanje specifičnega regionalnega *know-howa*.

Učinkovitost okolja je odvisna od ključnih oseb, ki kontaktno omrežje vzpostavlja. Ti ljudje imajo posebno komunikacijsko sposobnost in nadarjenost za vključitev različnih interesov v skupne cilje. Sistem povezav znotraj ustvarjalnega okolja na regionalni ravni sicer obstaja, vendar ne sme biti zaprt navzven. Nasprotno, velika korist za lokalno gospodarstvo je ravno odprtost in zmožnost pritegnitve zunanjega znanja ter njegova vključitev v interni informacijski krogotok (Fromhold-Eisebith 1999).

Po mnenju Fromhold-Eisebithove (1999, 170) zaupne osebne zveze odpirajo številna, ponavadi zaprta vrata in olajšujejo dostop do redkih virov, omogočajo oziroma pospešujejo pridobitev težko dostopnih informacij, lažja pa sta tudi interpretacija podatkov in odločanje, saj posredovalec informacij le-te predhodno oceni in ovrednoti.

Tesna osebna poznanstva pospešujejo prevzem in uveljavitev regionalnih znanj, pravil, norm in vrednot v ekonomski proces, s čimer se ne upošteva zgolj tehničnih zmogljivosti, temveč tudi organizacijske in tržne (Bergmann 2003). Obenem je spoštovanje pravil, vrednot in norm nujen predpogoj za zagotavljanje trdnosti in kohezivnosti ustvarjalnega okolja in v njem vzpostavljenih povezav.

V tem pogledu ustvarjalna okolja niso le domena gospodarskih spremenljivk (razpoložljivi kapital, znanstvenotehnično znanje, velikostna in sektorska sestava podjetij v regiji, kvalificiranost delovne sile), ampak vključujejo tudi številne družbenokulturne značilnosti (vrednote, ustanove, znanje), ki so močno odvisne od motivacij, sodelovanja in komunikacijskih odnosov med akterji (Rösch 2000). Zato ustvarjalnega regionalnega okolja ne moremo razumeti kot splet podjetniške strukture in obojestranske odvisnosti panog in podjetij, temveč se tem dejavnikom pridružujejo socialni, kulturni, administrativni in politični odnosi. S tem je ustvarjalno okolje odraz lokalnih posebnosti, ki se razvijejo v daljšem časovnem obdobju. Zato ga ni mogoče prenašati z enega območja na drugega, kot tudi ne na hitro ustanoviti (Rösch 2000).

Izjemnega pomena za delovanje ustvarjalnih okolij je tudi izoblikovanost podpornih ustanov. Te, med katere prištevamo univerze, raziskovalne ustanove, javne podporne ustanove (gospodarske in obrtne zbornice) ter podjetja, lahko, če nastopajo v kombinaciji z učinkovito medorganizacijsko interakcijo in koordinacijo, vodijo v doseganje pozitivnih regionalnih učinkov, na primer v nastanek velikega števila visokotehnoloških podjetij (Fromhold-Eisebith 2004). Vendar pa se podporno okolje lahko razvije le, če ima območje ustrezno gospodarsko zgradbo, privlačne lokacijske dejavnike (infrastruktura opremljenost, privlačno bivalno okolje) in če je zmožno zagotavljati dovolj velike sinergijske učinke (raziskovalne ustanove, rizični kapital, razpoložljiva delovna sila) (Maier 2004). Ob tem se je izoblikoval pojem institucionalna gostota, ki opozarja na povečano koncentracijo gospodarskih in tehnoloških podpornih ustanov. Obsega medinstitucionalno prepletanje in sinergijo, upravljanje industrije s pomočjo različnih organizacij, skupne cilje, norme in vrednote (Schläger-Zirlik 2003). Je rezultat medgeneracijskega prenosa *know-howa*, posnemanja uspešnih praks in tehnoloških inovacij, medosebnih (*face to face*) stikov, formalnega in neformalnega sodelovanja med podjetji, tihega/mirnega pretoka tržnih, finančnih in tehnoloških informacij. Za podjetja je tako primeren izbor lokacije v specifičnem družbenokulturnem okolju, kjer je zagotovljena prepletenost dobavnih in potrošniških dejavnosti, in, kjer lahko s pridom uporabijo prednosti, ki jim jih zagotavljajo neposredni stiki z ostalimi podjetji. Te prednosti se kažejo zlasti v obstoju učnega procesa, ki povečuje zaloge človeškega kapitala in omogoča večjo ustvarjalnost ter inovativnost (Rösch 2000).

Za regionalne akterje v ustvarjalnem okolju je značilno, da imajo odprti kontakti in odnos ter večjo sposobnost in pripravljenost za učenje. Višja stopnja komunikacije med posamezniki je ob prisotnosti človeškega kapitala ena pomembnejših prvin, ki

pripomore k lažjemu prenosu znanja med agenti, podjetji in panogami. Mreža v takšnem okolju ni samo seštevek posameznih delov, temveč so za ustvarjalno okolje značilni sinergijski učinki, ki omogočajo podporo inovacijskim učinkom določene regije (Rösch 2000; Audretsch 2003).

Ustvarjalne regije zaznamujejo kompetentnost, bogate akademske in kulturne aktivnosti, tesne komunikacijske vezi z akterji v regiji in zunaj nje, skupni cilji ter želja po razvoju. V takem okolju lahko podjetja črpajo ter gradijo na lokalnem znanju in s tem oblikujejo razmere za ustvarjanje novih inovacij (Armstrong in Taylor 2000). Zato lahko ustvarjalno okolje razumemo tudi kot inovacijsko mrežo, ki je tesno vpleta v specifično regionalno območje (Chancen und ... 1996).

Splet medsebojnih odnosov povzroči nastanek skupnega prostorskega in socialnega poistovetenja, ki predstavlja temelj regionalnemu imidžu, to je značilnostim, po katerih se določeno območje razlikuje od drugih. Skupna pripadnost je nujno potrebna, saj lahko tako predstavniki različnih ustanov lažje sodelujejo (Rösch 2000; Fromhold-Eisebith 1999), obenem pa kolektivni imidž pogosto koristi regionalnemu marketingu. Zavest o pripadnosti določa ustvarjalnemu okolju tudi meje, saj se to konča tam, kjer se družbeno omrežje in občutek povezanosti prenehata. Pripadnost ustvarjalnemu okolju in z njo povezana identiteta skrbita, da se cilji med pripadniki različnih poklicnih skupin in interesov poenotijo v skupne cilje lokalnega razvoja. Podobno povezovalno vlogo ima tudi regionalna kultura (Fromhold-Eisebith 2004).

Za ustvarjalna okolja je značilno, da nastanejo na območjih zgostitve prebivalstva, saj so v tesni odvisnosti od kritične mase »znanstvenikov«, ki se jih ocenjuje na približno 10 % prebivalstva. Vendar je eden od temeljnih pogojev tudi obstoj izobraževalnih in raziskovalnih ustanov, ki skrbijo za prenos znanja. Izrednega pomena je, da partnerji obdržijo samostojnost, iz svoje povezanosti pa črpajo impulze za hitrejši razvoj in razvijanje novih inovacij ter tehnologij. Razvoj ustvarjalnih okolij je sicer možen tudi na agrarnih območjih, vendar je ta možnost zaradi pomanjkanja kritične mase izobraženih ljudi manj verjetna.

Ustvarjalna okolja predstavljajo prostorsko omejeno celoto, ki je ne omejujejo administrativne meje, temveč je njen obseg določen s skupno pripadnostjo in homogenim vedenjem. V njih obstajajo skupine različnih akterjev, ki imajo sorazmerno avtonomno moč odločanja pri izbiri strategij, vendar kljub temu, da prihajajo z zelo različnih področij, stremijo k skupnim ciljem, tesno navezanih na razvoj lokalnega območja. Izmenjava in interakcija med akterji vodita v učinkovito rabo regionalnih virov, prav tako pa ohranjata visoko sposobnost učenja, ki akterjem omogoča hiter odziv na spremenjene razmere, pa tudi visoko stopnjo inovativnosti in ustvarjalnosti (Fromhold-Eisebith 1995; Maier 2004).

Vendar je koncept ustvarjalnega okolja deležen tudi kritik, saj je težko dokazati resničnost vseh predpostavk. Očita se mu tudi preveliko teoretičnost, saj pogostokrat ne ponudi rešitev, ki bi vodile v oblikovanje tovrstnega območja. Zelo težko je

namreč vzpostaviti omrežje povezav, če te še ne obstajajo, prav tako pa osebnega odnosa tudi ni mogoče načrtovati oziroma vsiljevati od zgoraj, ampak se ta mora oblikovati na podlagi lastne dinamike (Schläger-Zirlik 2003; Fromhold-Eisebith 1999).

3.2 Človeški kapital

Naraščajoča vloga družbe v razvoju prostora in gospodarstva poraja potrebo po vse večji usposobljenosti prebivalcev, ki opravljajo določene naloge. Usposobljenost prebivalstva je namreč ključni razvojni člen, saj po prepričanju Svetovne banke človeški kapital predstavlja 64 % vsega proizvodnega kapitala, po nekaterih podatkih pa tudi do 75 % vrednosti organizacij (Lorber 2002; Poročilo o človekovem ... 1999).

Človeški kapital lahko opredelimo kot znanje, sposobnosti in usposobljenost, ki jih posameznik poseduje oziroma pridobi prek formalnega in neformalnega izobraževanja oziroma usposabljanja. Nadalje ga sestavljajo posameznikove delovne izkušnje, zdravje in motivacija, vse pa je namenjeno povečanju produktivnosti, ustvarjalnosti in inovativnosti, krepi pa se tudi sposobnost prilagajanja novim razmeram in zahtevam (The World Bank Glossary 2000; Deardorff's Glossary; Population and ... 2003; Bassi 1997).

Temeljna funkcija pri ustvarjanju človeškega kapitala je učenje. To nas spremlja skozi vsa življenjska obdobja, začeni z otroško dobo, ko otrok pridobi temeljne vzorce vedenja, prek različnih stopenj formalnega in neformalnega izobraževanja, usposabljanja na delovnem mestu ter učenja, ki nam ga nudijo vsakodnevne izkušnje. Pridobivanje znanja je v tesni povezavi z moralnimi, vedenjskimi in kulturnimi vzorci, ki so odvisni od okolja, v katerem živimo. V ožjem pomenu so to socialni položaj članov družine, izobrazbena raven staršev, socializacijske prvine naše bližnje okolice, v širšem pomenu pa je učenje odvisno od kulturnega okolja, v katerem posameznik prebiva. Ti dejavniki vodijo v različno razporeditev človeškega kapitala znotraj posameznih območij, kar se posledično kaže v njihovi večji in manjši razvitosti. Raven človeškega kapitala je namreč pozitivno povezana z višino plač, zaposlenostjo in gospodarsko rastjo, kar predstavlja ključni prispevek človeškega kapitala gospodarstvu. Obenem ima tudi številne negospodarske posledice, ki se kažejo v posameznikovem in družbenem blagostanju (Ekins in Medhurst 2003).

Človeški kapital je pomemben iz dveh razlogov (Armstrong in Taylor 2000, 86):

1. njegov obseg kaže na sposobnost regije za uvajanje novih tehnologij – četudi bi bila lahko tehnologija na razpolago povsod, je njena učinkovita raba odvisna od človekovega kapitala;
2. določa sposobnost regije, da ustvarja lastni tehnološki razvoj.

Poleg tega ima neposreden vpliv na regionalno gospodarsko rast, dohodke ter absolutne in primerjalne konkurenčne prednosti. Zato sta lahko regionalna koncentracija človeškega kapitala in privlačnost regije za gibljive dele človeškega kapitala ključna dejavnika dolgoročnega razvoja in uspeha regij ter območij (Schläger-Zirlik 2003).

Vendar cilj razvojnih prizadevanj ne sme biti le gospodarska rast ali čim hitrejši napredek območja, temveč je treba stremeti k dvigu življenjske ravni prebivalstva. Človekov razvoj pomeni širitev možnosti in izbire ter ustvarjanje takšnih političnih, ekonomskih in socialnih razmer, ki bodo omogočile, da bo človek lahko polno ustvarjalen, da bo lahko imel samospoštovanje in ob tem občutil pripadnost k skupnosti. Ker se blaginji posameznika in skupnosti prepletata, človekov razvoj zahteva močno socialno povezanost in enakomernejšo delitev rezultatov napredka z namenom, da bi ublažili napetosti med posameznikom in družbo. S tem skupno delovanje postaja bistvena gonilna sila človekovega razvoja (Poročilo o človekovem ... 1999).

Različna količina človeškega kapitala v posameznih regijah spodbuja manj razvite k pospeševanju aktivnosti, ki bi krepile človeški kapital in s tem območju zagotovile boljše možnosti razvoja. K temu stremi predvsem na zaposlovanje usmerjena regionalna politika, ki človeški kapital podpira na podlagi kvalifikacijskih in zaposlitvenih ukrepov (Gerhardtter in Gruber 2001). V skladu s tem raste pomen izobraževalnih ustanov, ki povečujejo človeški kapital in posledično prednost določenega območja v regionalni konkurenci (Heeb 2003). Izobraževalni programi morajo biti ciljno usmerjeni, s čimer zagotavljajo le tisto delovno silo, ki jo posamezno območje potrebuje, ne pa splošno izobraženih kadrov, ki so bili zaželeni v času masovne proizvodnje in prevladujočih velikih družb. Vse večji porast majhnih in srednjevelikih podjetij namreč zahteva visokokvalificirane delavce, ki bodo sposobni slediti razvojnim tokovom in uvajati nove tehnološke rešitve v proizvodne dejavnosti matičnih podjetij (Kitagawa 2004). Vendar pa določene študije (De la Fuente in Doménech 2002; Südekum 2003) kažejo na to, da je pomen izobraževanja v regionalni gospodarski rasti precenjen, saj lahko spodbujanje izobraževanja zlasti v zapostavljenih regijah privede do nasprotnih učinkov. Višja izobraženost namreč vpliva na povečanje »bega možganov«, kar je toliko bolj izrazito, kolikor večje so razlike med izobrazbeno sestavo določene regije in sestavo delovnih mest v njej.

Podobno kot drugje po svetu tudi pri nas med posameznimi območji prihaja do razlik v zalogah človeškega kapitala. Vzroke za to lahko iščemo v različnih možnostih prebivalcev za doseganje izobrazbe, saj je bilo v preteklosti izobraževanje marsikomu onemogočeno, ker je prebival na obrobni območjih in bi bilo zanj izobraževanje v oddaljenih izobraževalnih središčih predrago ali pa, ker je bila možna takojšnja zaposlitev tudi za nekvalificirane delavce, zato ti niso imeli motivacije za nadaljnje izobraževanje. Razloga za zgoščanje visoko izobraženih delavcev v posameznih središčih sta tudi pomanjkanje ustreznih delovnih mest na obrobju in dejstvo, da so izobraževalne ustanove močno osredotočene, tako da študentje, ki se v ta središča priselijo v času študija, tam po njegovem dokončanju tudi ostanejo.

Pri ugotavljanju zalog človeškega kapitala naletimo na več zadreg. Ključni problem je pomanjkanje nekaterih podatkov, na podlagi katerih bi kakovost človeškega kapitala lahko ocenili. Problematično je zlasti področje zdravja, saj zanj nimamo nikarkršnih podatkov, ki bi bili razpoložljivi na ravni občine.

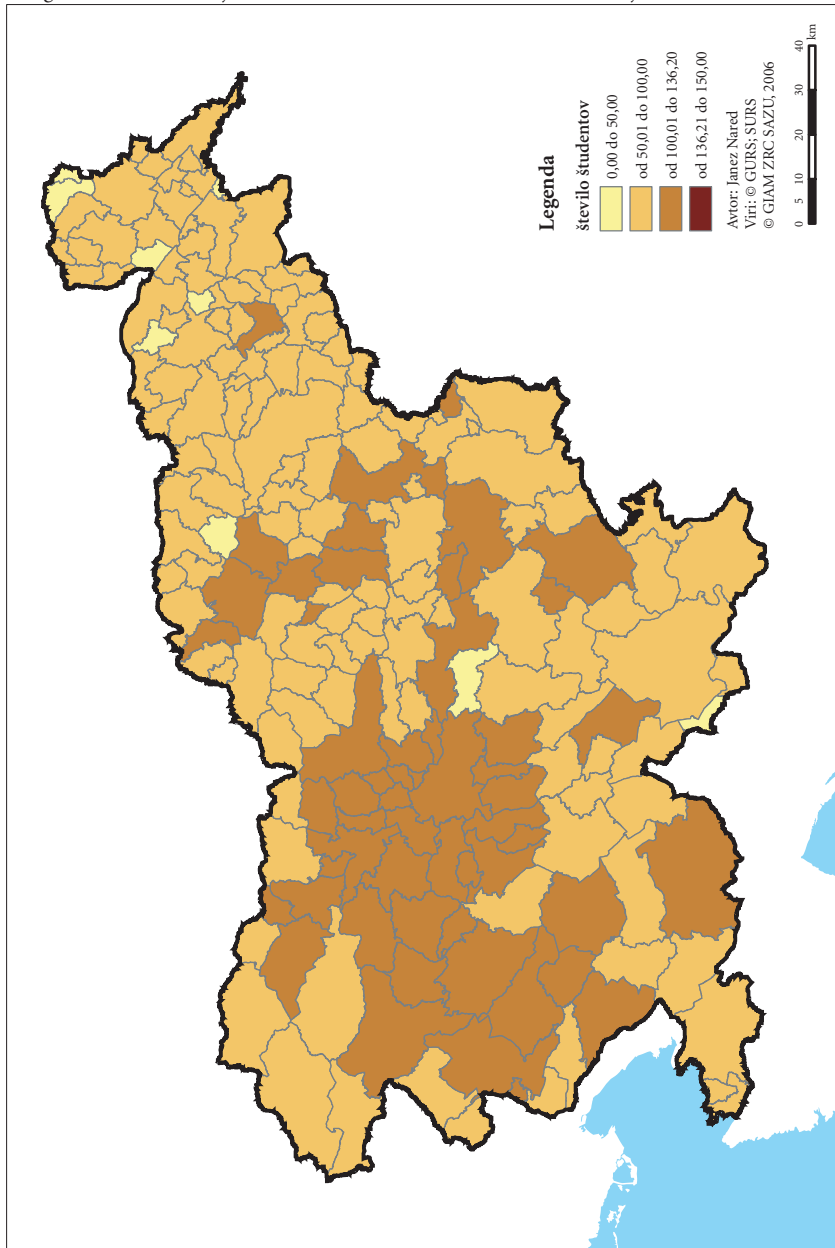
Nekoliko boljše je stanje na področju izobraževanja, kjer imamo na razpolago podatke o številu vpisanih študentov in o deležu prebivalstva, ki ima končano določeno stopnjo izobrazbe. Popisni podatki postrežejo tudi z informacijami o drugih, zlasti neformalnih programih izobraževanja, usposabljanja in izpopolnjevanja. Sem štejemo izobraževalne programe za potrebe dela, za osebnostni razvoj in za obe kategoriji hkrati.

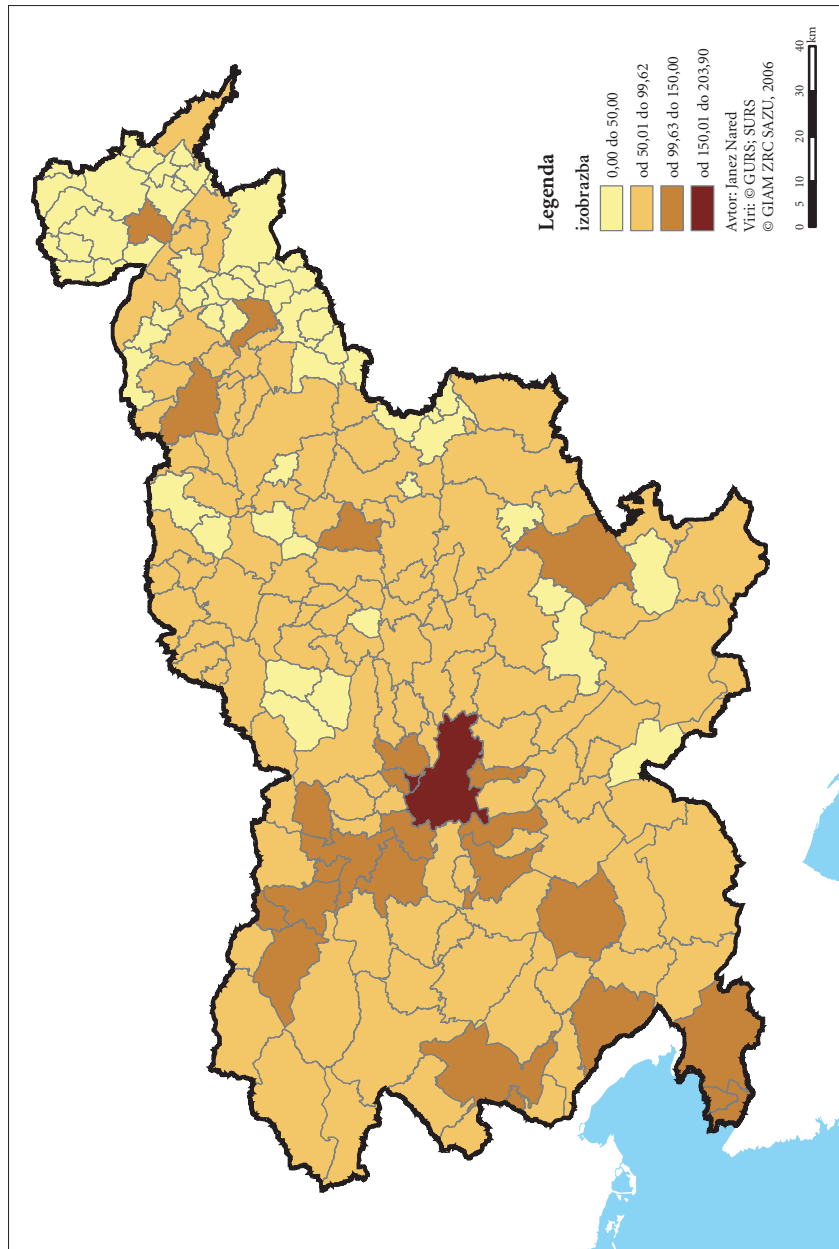
Ob popisu 2002 je bilo v Sloveniji 102.320 študentov ali 23 % med šolajočimi, ki so študirali v treh univerzitetnih središčih. Tako po številu raziskovalcev in profesorjev kot po številu študentov je največje univerzitetno središče v državi Ljubljana. V njej je 200 raziskovalnih organizacij, kar je 42 % od vseh raziskovalnih organizacij v državi. V njih je zaposlenih 6566 raziskovalcev ali skoraj dve tretjini slovenskih raziskovalnih zmogljivosti. S svojo razvejeno izobraževalno in raziskovalno ponudbo Univerza v Ljubljani privlači večji del slovenskih študentov. Tako je bilo v času popisa leta 2002 na njej in drugih pripadajočih visokih šolah vpisanih 75.953 študentov ali kar 74 % od vseh študentov v Sloveniji. V Mariboru je študiralo 24.827 študentov ali četrtina. Najmanj, 1595 ali 2 % jih je obiskovalo v letu 2000 ustanovljeni univerzi na Primorskem. V povprečju je bilo v starostnem kontingentu od 19 do 24 let 35,4 študentov na 1000 prebivalcev, poleg tega pa se je še petina prebivalstva (21,5 %), starega od 15 do 64 let izobraževala za potrebe dela ali za osebni razvoj.

V Ljubljani so se leta 2002 izobraževali študenti iz skoraj tretjine (1834) slovenskih naselij. Glede na starost in velikost Univerze v Ljubljani je študentska populacija enakomerno razpršena po vseh statističnih regijah. Več kot 500 študentov prihaja s Ptujja, iz Postojne, z Vrhnike, iz Trbovelj, Nove Gorice, Škofje Loke, Kamnika, Domžal, Velenja in Kopra, več kot 1000 pa iz Celja, Novega mesta, Maribora, Kranja in seveda Ljubljane (22.278). Iz polovice manj naselij (943) prihajajo na študij študenti v Maribor. »Vplivno« območje mariborske univerze je izrazito osredotočeno na severovzhodno Slovenijo. Največje število študentov prihaja iz Ljubljane, Velenja, s Ptujja, Celja in razumljivo iz Maribora (več kot 5000). Zanimivo gravitacijsko zaledje ima šele v letu 2002 ustanovljena Univerza na Primorskem. Vanjo so vključeni študenti iz petine slovenskih naselij (1087), največ, razumljivo iz obalnih mest Kopra (362), Izole (154), Lucije (104) in Pirana (49), ki pa jim že sledita Ljubljana in Nova Gorica. Zaledje oblikujeta zlasti obalno-kraška in goriška statistična regija, sledita pa jim notranjsko-kraška in osrednjeslovenska (zlasti območja Blok, Kočevsko-Ribniškega podolja in Pokolpja). Iz jugovzhodne Slovenije prihajajo študenti iz 106 naselij, iz gorenjske statistične regije iz 74 naselij, savinjske iz 62 in spodnjeposavske iz 47 naselij. Iz preostalih regij je priliv študentov nepomemben.

Slika 1: Število vpisanih študentov na 1000 prebivalcev v študijskem letu 2004/05 (Slovenija je 100). ► str. 26

Slika 2: Delež prebivalstva z izobrazbo šeste, sedme in osme stopnje leta 2002. ► str. 27

Število vpisanih študentov iz posamezne občine na 1000 prebivalcev kaže večjo nagnjenost k izobraževanju v osrednji in zahodni Sloveniji, na vzhodu pa so le posamezne občine, kjer je število vpisanih študentov nadpovprečno. Zlasti kritično stanje je v pomurski in zasavski statistični regiji, kjer je koeficient v vseh občinah podpovprečen, ter podravske regiji, kjer državno povprečje presega le občina Ptuj. V jugovzhodni Sloveniji so nadpovprečne le občine Novo mesto, Mirna Peč in Ribnica, v obalno-kraški regiji pa zgolj občina Sežana. Zaskrbljujoče je stanje v občinah Osilnica, Šmartno pri Litiji, Ribnica na Pohorju, Sveta Ana, Cerkevnik, Razkrižje, Tišina, Šalovci in Hodoš, kjer je koeficient za več kot polovico manjši od državnega povprečja.

Podobno sliko kaže tudi razporeditev deleža prebivalstva s šesto, sedmo in osmo stopnjo izobrazbe. V tej prvini močno izstopata Ljubljana in Trzin. Sledi jima strnjen pas osrednjih gorenjskih občin, poleg teh pa spadajo v skupino občin z nadpovprečnim deležem praviloma le še občine, ki predstavljajo regionalna (Nova Gorica, Postojna, Koper, Novo mesto, Celje, Maribor, Murska Sobota) in subregionalna središča (Sežana, Ptuj). Preostali predeli Slovenije imajo podpovprečen delež visoko izobraženega prebivalstva. Najmanjšega imajo prekmurske občine ter občine v Halozah, Slovenskih Goricah, Posotelju in Zgornji Savinjski dolini.

Pomembna je tudi starostna sestava prebivalstva; za njeno ponazoritev je verjetno najprimernejši kazalnik indeks starosti. Slednji sicer nima neposrednega vpliva na proizvodni proces, za katerega je bistven človeški kapital, pomemben pa je zato, ker kaže na razmerje med mladimi, ki bodo v prihodnosti vstopili v delovni kontingent, in ostarelimi, ki so iz njega že izstopili in kot upokojenci postali breme davkoplačevalcev. Indeks starosti je visok zlasti v obmejnih predelih zahodne in južne Slovenije, v Prekmurju, delu Prlekije, Posotelju, Zgornji Savinjski dolini in delu Koroške, izvzeta pa niso niti nekatera mesta (na primer Ljubljana, Maribor, Celje, Laško, Hrastnik, Trbovlje), v katerih se število prebivalcev zmanjšuje zaradi suburbanizacije, posledično pa se slabša tudi starostna sestava njihovega prebivalstva. Največji delež ostarelega prebivalstva imajo občine Bovec, Kostel, Osilnica, Gornji Petrovci, Šalovci in Hodoš.

Čeprav kaže indeks starosti v marsikaterem središču na precej nezavidljiv položaj, ocenjujemo, da so zaradi vsesplošnega staranja prebivalstva v celotni Sloveniji v razvojnem smislu pomembnejši kazalniki, ki kažejo izobrazbeno raven prebivalstva. Zato lahko sklepamo, da so v konkurenčni prednosti osrednji del Slovenije in nekatera pomembnejša središča: Maribor, Ptuj, Celje, Novo mesto, Kranj, Nova Gorica, Postojna, Sežana, Koper, itd.

3.3 Družbeni kapital

Po analogiji fizičnega in človeškega kapitala lahko sposobnost učenja in inovativnosti imenujemo družbeni kapital (Morgan 1997). Družbeni kapital se nanaša

na dejavnike družbene organiziranosti in norm, ki investicije pretvarjajo v fizični in človeški kapital, oziroma ju nadgrajujejo. Družbeni kapital se v vse večji meri pojmuje kot vitalna sestavina uspešnega gospodarskega razvoja.

Razlike v uspešnosti posameznih regij so raziskovalce napeljale na sklep, da je na določenem območju uspešnost gospodarstva v tesni zvezi z vzpostavljenimi oblikami medsebojnega sodelovanja lokalnih prebivalcev. Oblikoval se je koncept družbenega kapitala, ki zajema vedenje, duha in pripravljenost prebivalstva za udeležbo v skupnih javnih aktivnostih. Medosebna razmerja, ki so rezultat vsakodnevnih dejavnosti in so tesno prežeta z vedenjskimi vzorci ter normami, zaupanjem, sodelovanjem in skupnim vrednotenjem, vodijo v oblikovanje družbene infrastrukture, ki vključuje odnose med posamezniki, podjetji in ustanovami. Od teh odnosov je odvisna uspešnost delovanja družbe kot celote (Deardorff's Glossary).

Družbeni kapital lahko opredelimo kot kombinacijo neformalnih ustanov, norm, pravil in družbenih izbir, ki jih poseduje določena družba in ji omogočajo učinkovito doseganje socialnih in ekonomskih ciljev, reševanje skupnih problemov ter zagotavljanje družbeno kohezivnost. V primeru, ko združuje ljudi v posamezni družbeni skupini, lahko deluje kot povezujoči družbeni kapital, kadar pa gradi povezave med različnimi družbenimi skupinami, jo označujemo kot mostiščni družbeni kapital. Predstavlja agregat dejanskih in potencialnih virov, ki nastanejo iz bolj ali manj institucionaliziranih odnosov, medsebojnih poznanstev ali družbenega ugleda (Population ... 2003; Jarke, Klamma in Marock 2003; Ekins in Medhurst 2003).

Družbeni kapital je zaradi svojih povezovalnih in spodbujevalnih prvin zelo pomemben pri spodbujanju razvoja določenega območja. V obdobju pretresov deluje kot blažilec in omogoča lažje prilagajanje sodobnim razvojnim tokovom. S tem ustvarja prijazno okolje za posamezna podjetja, saj formalne in neformalne povezave med podjetji izboljšujejo učinkovitost gospodarskih dejavnosti (Ekins in Medhurst 2003). Je tudi pomemben dejavnik regionalnega razvoja, saj lahko povezovalne prvine, ki lajšajo informacijske tokove in zmanjšujejo stroške interakcij, veliko prispevajo k različnim javnim, zasebnim in komercialnim vidikom življenja. Vendar pa se družbeni kapital ne omejuje le na vlogo posredovalca informacij, ampak se mu pripisuje več zunanjih učinkov (*externalities*), ki so povezani z družbo ali pa le-to povezujejo in nadgrajujejo. Zagotavlja namreč tesne vezi med podjetji, krepi medosebno dinamiko in ustvarja enotne okolje, jezik in vzorce vedenja. S tem zmanjšuje negotovosti, zagotavlja podporo, omogoča učenje in dostop do informacij. Na področju gospodarskih dejavnosti ponuja veliko priložnosti pri dvigu učinkovitosti poslovanja in pri oblikovanju povezav, ki presegajo meje podjetij (Fromhold-Eisebith 2004).

Merjenje družbenega kapitala po občinah predstavlja velik izziv, saj težko najdemo kazalnike, ki bi kazali na medsebojno povezanost prebivalstva, podjetij in ustanov. Še najbolje bi bilo, če bi se preučevanja lotili z anketiranjem posameznikov, vendar

bi bil za zagotovitev reprezentativnega vzorca obseg potrebnega dela prevelik, da bi si ga lahko v okviru pričujoče raziskave privoščili. Zato je bilo treba najti druge rešitve. Odločili smo se, da za potrebe ugotavljanja družbenega kapitala uporabimo društveno dejavnost po posameznih občinah ter vlaganje posameznih občin na področjih rekreacije in kulture ter dejavnosti neprofitnih organizacij.

Sodelovanje v društvih kaže na interesno povezovanje prebivalstva in njegovo vključenost v delujočih povezavah. V društvih lahko pride do izmenjave znanj, krepitve medosebnih odnosov in hitrega pretoka informacij. Zato so zagotovo primerna za ugotavljanje socialnih povezav. Vendar pa se tudi pri tem kazalniku soočamo s težavami. Na razpolago imamo le podatek o številu društev v posamezni občini, ne pa tudi o številu članov posameznega društva. Če upoštevamo zgolj število, je razumljivo, da prihaja do večjih vrednosti v občinah z veliko prebivalci in z večjo površino (Piran, Koper, Nova Gorica, Postojna, Radovljica, Kranj, Škofja Loka, Ljubljana, Domžale, Kamnik, Novo mesto, Črnomelj, Trebnje, Zagorje, Brežice, Krško, Sevnica, Šentjur, Celje, Žalec, Velenje, Slovenj Gradec, Slovenska Bistrica, Maribor, Ptuj, Ormož, Ljutomer in Murska Sobota). Če pa izračunamo koeficient število društev na 1000 prebivalcev, celotno podobo nekoliko obrnemo, saj so najvišji koeficienti praviloma v manjših in redkeje naseljenih občinah (Bovec, Solčava, Kostel, Kobilje, Hodoš, Šalovci in Gornji Petrovci; idealno podobo nekoliko kvari le Murska Sobota). To je razumljivo, saj so posamezna društva zastopana v vseh občinah ali celo v večini vasi (na primer gasilsko društvo), čeprav je število njihovih članov majhno. Drugo pomembno dejstvo je, da so tradicionalne, večinoma podeželske skupnosti medsebojno veliko bolj povezane kot v večjih mestih. Kljub vsemu menimo, da je pomembnejše samo število društev, saj domnevamo, da je večjih mestih večje tudi število članov, ki sestavljajo posamezno društvo. Na podlagi tega sklepamo tudi, da je socialni kapital večji v mestih, kar nam dokazuje tudi dejstvo, da je v mestih veliko več možnosti za formalno in neformalno druženje.

Naslednji kazalnik, ki odraža stopnjo družbenega kapitala, je količina sredstev, ki jih občine vlagajo na področju rekreacije, kulture in dejavnosti neprofitnih organizacij. Ta kažejo na razvitost posameznih ustanov v občini in na prizadevanja občin, da tovrstno (infra)strukturo ustvarijo. Pri tem lahko zasledimo, da se izbranim področjem dodeljuje več finančnih sredstev v večini večjih središč, izstopajo pa tudi posamezne manjše občine, na primer Trzin, Oplotnica, Rogatec, Hodoš, Gornji Petrovci.

Zaradi težav, ki smo jih omenili na začetku, je v posameznih občinah zelo težko opredeliti obseg družbenega kapitala. Na podlagi razpoložljivih kazalnikov in spoznanj tujih avtorjev menimo, da je zaloga družbenega kapitala večja v mestih, kjer se dogaja vrsta različnih dejavnosti, ki omogočajo večjo vključenost prebivalstva, s tem pa tudi hitrost pretoka informacij in idej. Temu v prid govorijo tudi posamezne organizacije (zavodi, zbornice, kulturne ustanove), pomembne za razvoj družbenega kapitala, ki so večinoma locirane v mestnih središčih, le redko pa na podeželju.

3.4 Inovacije

»... Ko družba trči ob zgornjo mejo mogočega, se pomoč tehnike vsili kar sama od sebe in prebudi se zanimanje za tisoč in eno skrito iznajdbo, med katerimi bo treba prepoznati najboljše, tisto, ki bo podrla ovire in odprla drugačno prihodnost ...« (Braudel 1988, 222).

Kot je razvidno iz predpostavk gospodarske rasti, je eden od ključnih dejavnikov uspešnega gospodarskega razvoja tehnološki razvoj, saj omogoča večji izkoristek dela in kapitala, s čimer zagotavlja oziroma izboljšuje dolgoročno konkurenčnost gospodarstva.

Ključno vlogo pri tehnološkem razvoju imajo inovacije, ki ključno pripomorejo k prenosu ideje v tržni proizvod ali storitev, v nov proizvodni ali distribucijski proces ali pa v novo obliko socialnega servisa (O'Flaherty 2002). So končni rezultat procesa, ki se začne z iznajdbo ter nadaljuje z njeno umestitvijo v proizvodnjo oziroma uvedbo novega proizvoda, procesa ali storitve na trgu (Acs in Audretsch 1990, 11–12).

Sprva se je glavno vlogo pri zagotavljanju inovacij pripisovalo podjetjem, vendar se je zaradi prepoznanih zunanjih ekonomskih učinkov (*externalities*) pozornost sčasoma preusmerila na regije oziroma zaokrožene geografske enote. Te s svojimi družbenimi in kulturnimi značilnostmi izdatno prispevajo k večji ali manjši stopnji inovativnosti, s čimer imajo pri inovativnih aktivnostih ključno vlogo (Audretsch 2003). S tem se strinja tudi Konstadakopulos (2000), ki meni, da so inovacije prostorsko vezane, saj so odvisne od regionalne razporeditve virov, ki pa jih z določenega območja ni mogoče preslikati drugam. Od prostorskih značilnosti je prav tako odvisen tudi uspeh posameznih inovacij, ker se te zaradi različne družbene strukture in gospodarstva v različnih okoljih različno obnesejo. V tem pogledu gre še korak dlje Röscher (2000), ki opredeli dejavnike regionalne inovativnosti, in sicer:

- razpolaganje regije z *input* dejavniki, kot so informacije in prenos znanja,
- struktura podjetij in investicijska klima,
- pripravljenost regionalnih akterjev za tveganje,
- ocena tržnih možnosti inovacij,
- regionalni in lokalni poslovni ustroj.

Inovacije so tesno povezane tudi z namenskim vlaganjem v inovativnost, kar se kaže v dolgoročnem povečanju števila inovacij na območjih, kjer se je predhodno vlagalo v dvig ravni znanja ter v vzpostavitev razvojnih in tehnoloških centrov (Acs in Audretsch 1990). Regionalni inovacijski sistem je po mnenju Schläger-Zirlikove (2003, 37–38) sestavljen iz proizvodne strukture in institucionalne infrastrukture določene regije. Deli se na dva tipa, in sicer:

- regionalizirani nacionalni inovacijski sistem, kjer deli proizvodne strukture in institucionalne infrastrukture v regiji funkcijsko pripadajo nacionalnemu inovacijskemu sistemu (tehnološki parki, velike raziskovalne ustanove);

- regionalni inovacijski sistem, ki vključuje obstoječe regionalne proizvodne strukture in institucionalne infrastrukture in ga dodatno nadgrajujejo pobude »od spodaj« (interaktivni inovacijski modeli).

Sestavni del regionalnega inovacijskega sistema so tudi izobraževalne ustanove. Univerze naj bi namreč imele ključno vlogo pri oblikovanju visokotehnoških okoliš, saj ustvarjajo znanje, usposabljaajo delavce, privlačijo visokotehnoška podjetja in kapital. S tem povečujejo inovacijski potencial in zvišujejo vrednost človeškega kapitala. Zato na globalnih gospodarskih trgih predstavljajo ključno regionalno konkurenčno prednost. Vendar pa inovativna sposobnost območij ni odvisna zgolj od uspešnosti specifičnih formalnih ustanov (podjetja, raziskovalne ustanove, univerze), ampak predvsem od njihove sposobnosti vpenjanja socialnih prvin, kot so vrednote, norme, pravni okvirji in podobno (Heeb 2003; Kitagawa 2004).

Glede na navedeno se moramo strinjati z Röschem (2000), ki meni, da za inovacije niso odgovorna posamezna podjetja, temveč vedno celotna regija v smislu funkcionalnega ter z različnimi omrežji prepletenega socialnega in gospodarskega prostora. Kljub temu ne sme izostati aktivna vloga podjetij, saj so mnoge študije (Audretsch 2003; Armstrong in Taylor 2000; Acs in Audretsch 1990) nakazale veliko stopnjo razlikovanja inovativne naravnosti po podjetjih, ki temelji na velikostni sestavi podjetij ali pa je odvisna od njihove prevladujoče dejavnosti. Tako naj bi bila inovacijsko dejavnejša podjetja, ki so povezana z visokotehnoškimi inovativnimi regionalnimi grozdi, ne pa na primer *footloose* multinacionalke (Audretsch 2003). Prav tako naj bi bila v kapitalsko manj zahtevnih gospodarskih panogah inovativnejša manjša podjetja, v zahtevnejših pa se povečuje vloga velikih podjetij (Acs in Audretsch 1990).

Nove inovacije in tehnološke rešitve podjetjem vsekakor odpirajo številne razvojne možnosti, saj pripomorejo k skrajšanju proizvodnega kroga, zagotavljajo intenzivno interakcijo med znanostjo, tehniko in gospodarstvom, dajejo pa tudi odgovor na naraščajočo kompleksnost tehnologij. So tudi ustrezno orodje pri soočanju z zaostreno konkurenco, ki nastaja na podlagi internacionalizacije in globalizacije (Gerhardter in Gruber 2001, 20). Glavno gibalno inovacij je prav naraščajoča konkurenca, kar zahteva več podjetniške dinamike in večjo mobilnost informacij, temelječih na znanju in komunikacijskih tehnologijah (Zimmermann in Janschitz 2002).

3.5 Grozdenje

Kapital in podjetja težijo k osredotočanju na zanje najprimernejših območjih, kar je posledica lokacijskih prednosti, ki jih ima določeno območje s svojo lego ali družbenogeografskimi značilnostmi, pa tudi prednosti, ki nastanejo prav zaradi prostorske bližine oziroma osredotočenosti sorodnih podjetij. Tako nastanejo območja z veliko gostoto in prepletenostjo podjetij, praviloma iste panoge, za kar se je v strokovni literaturi uveljavil pojem grozd.

Porter definira grozd kot »... *geografsko strnjeno skupino medsebojno povezanih podjetij in spremljajočih ustanov v določeni panogi, ki se povezujejo na podlagi podobnosti in dopolnjevanja* ...« (Hansen 2004). Prostorski obseg grozda pri tem ni pomemben, saj lahko zavzema regijo, državo ali pa le mesto, ki se povezuje s sosesčino, bistveno je le, da lahko ustvari eksterne ekonomske učinke. Do tega pride, ko je število poslovnih subjektov tolikšno, da privablja ali upraviči prihod novih dobaviteljev, storitev in specializiranih virov, ki sicer posameznim podjetjem ne bi bili dosegljivi. V grozdih se razvijejo skupni interesi in potrebe, ki se kažejo v večjem številu bolj specializiranih storitev (računovodstvo, bančništvo, specializirano svetovanje ...) in v oblikovanju vzpodbudnega okolja.

Predpogoj za uspešen gospodarski razvoj je prostorska osredotočenost podjetij s sorodno panožno sestavo. Grozdenje ima korenine že v obdobju zrele faze industrijske revolucije, ko so za tedanje razmere tesno integrirana fordistična združenja povezovalne procese razvila do optimalnih razsežnosti. Povezovalnim procesom grozdenja v industriji so pozneje sledile še dejavnosti finančnega sektorja, podjetniško naravnane služnostne dejavnosti in tudi »kulturna« proizvodnja. V osemdesetih letih prejšnjega stoletja so se začeli z raziskovanjem gospodarskih povezovalnih procesov intenzivno ukvarjati raziskovalci iz različnih, medsebojno nepovezanih področij, med njimi tudi ekonomski geografi in regionalni ekonomisti. V zadnjih letih se spoznanja različnih strok ter njihovih teoretskih in empiričnih izsledkov medsebojno oplajajo. Preučevanje grozdenj se je kot ustaljena veja uveljavilo tudi v sodobni ekonomski geografiji. Skupni imenovalac ji je preučevanje sistemizacije značaja grozdenja kot specifičnega spleta povezav proizvodnih in institucionalnih odnosov, pa tudi kot instrumenta v verigi ustvarjanja dodane vrednosti. Pod pojmom grozdenja razumemo povezanost proizvodnih, služnostnih in distribucijskih gospodarskih združenj, ki so (so)udeleženi pri izdelavi in prodaji določenega proizvoda oziroma proizvodne družine ali storitvenih dejavnosti (Krätke in Scheuplein 2001). Verigo ustvarjanja dodane vrednosti poznamo v različnih pojavnih prvinah/funkcijah med množico podjetij, ki jo sestavljajo bolj ali manj kompleksni vzorci delitve dela.

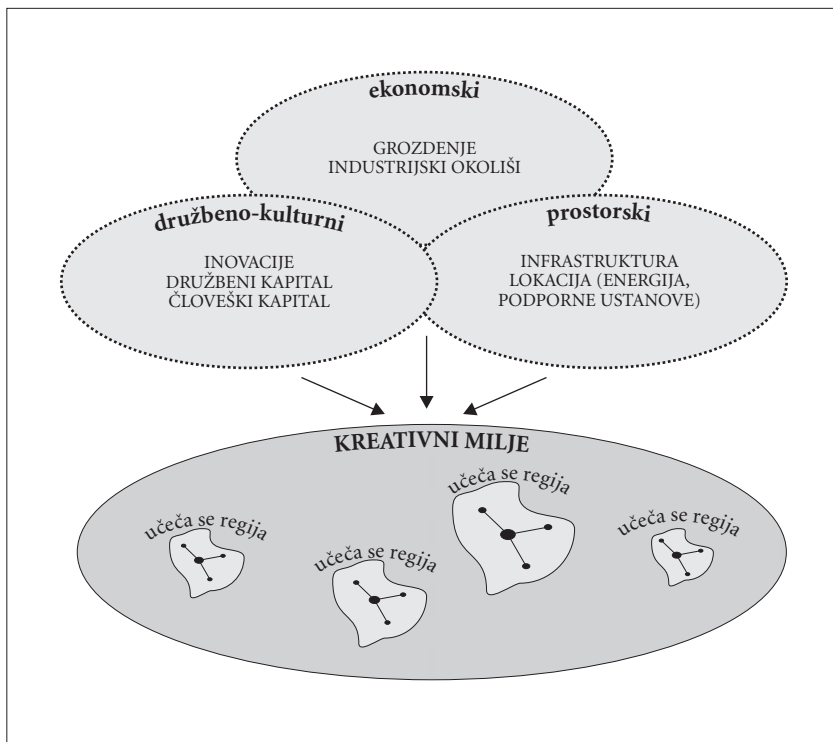
Vse od Marshallovega dela o lokacijski izbiri in industrijskih okoliših ideja o grozdih ni imela nikoli tako velikega pomena kot v preteklem desetletju, kar je posledica želje podjetij po povečanju njihove konkurenčnosti in vlad po izkoriščanju novih virov gospodarske rasti. Prav v geografsko koncentriranih mrežah oziroma grozdih se namreč realizira največ regionalne dodane vrednosti in rasti zaposlenosti, zato so po prepričanju mnogih članstvo v grozdih in mreže med podjetji temeljno sredstvo za spodbujanje produktivnosti in konkurenčnosti podjetij (Bröcker, Dohse, in Soltwedel 2003).

3.6 Značilnosti učečih se regij in spodbujanje njihove konkurenčnosti

Učeča se regija/mesto nastane torej ob izpolnjevanju geografskih, gospodarskih in družbenokulturnih dejavnikov. Na eni strani jo odlikuje močna mreža inovativnih

ustanov, ki so zmožne zbirati, unovčiti, ustvarjati, interpretirati novo znanje. Družbenokulturni dejavniki še zdaleč niso zanemarljivi, saj prvi impulzi pogosto prihajajo s strani zavzetih posameznikov iz različnih okolij, a s podobnimi cilji – mnoge po računalniškem ali medijskem znanju znane inovativne regije so nastale zaradi prizadevanj zgolj peščice posameznikov, ki so za svojo dejavnost v njih našli razumevajoče kulturno in družbeno okolje. Velik vpliv ima tudi oblast oziroma politična klima, ki lahko bodisi ustvarja ugodne razmere za ustvarjalnost in znanje bodisi jih preprečuje. Zato sta družbeni in človeški kapital pomembna dejavnika za nastanek učeče se regije. Temeljni za razvoj učečega regije/mesta so prostorski dejavniki, kamor lahko vključimo tako lokacijo samo (prometna, politična, kulturna) kot razpoložljivo infrastrukturo (univerze, raziskovalne ustanove, tehnološka opremljenost).

Veliko avtorjev pa se strinja, da najvažnejšo vlogo v regiji/mestu, ki temelji na znanju, predstavlja gospodarstvo, predvsem v smislu osredotočanja svojiskih gospodarskih

Slika 3: Shema nastanka učečih se regij.

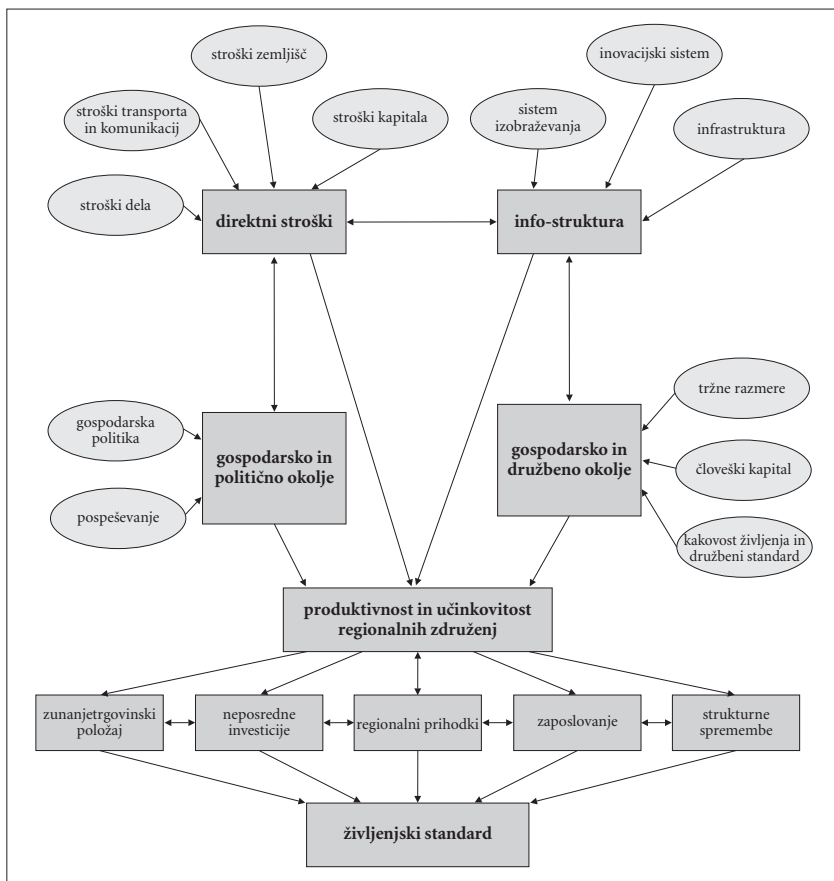
dejavnosti v določenem prostoru (regiji, mestni regiji) zaradi prednosti, ki jih takšno zgoščanje nudi (grozdi oziroma industrijski okoliši kot pojavná oblika grozdenja). Velika množica podjetij, ki se ukvarjajo z isto ali podobno dejavnostjo obenem pomeni, da je v tem prostoru ustvarjenega veliko znanja in pridobljenih veliko izkušenj. V konkretnem okolju to pomeni, da se razvije cela vrsta raziskovalnih in izobraževalnih ustanov, da poteka specializacija delovne sile in je zato veliko specifičnih znanj mogoče dobiti na majhnem območju. Za posamezno podjetje, ki se preseli v takšno okolje, to pomeni bližino znanja, možnosti večje konkurenčnosti, posodabljanja proizvodnje itd. V takšnem okolju je širjenje znanja precej lažje, kar le še spodbuja nov tehnološki napredek v določeni panogi. Nastajanje grozdov je značilno za praktično vse dejavnosti, kjer ima znanje odločujoč pomen, v biotehnologiji, računalništvu in informatiki, medijski (kulturni) industriji, avtomobilski industriji. Skladno s tem poteka povezovanje podjetij z znanstvenimi institucijami, ki se specializirajo in nadgrajujejo na podoben način (univerzitetna središča, tehnološki parki, sejmi).

Tako znanje postane poglavitni lokacijski dejavnik in povzroči velike spremembe v regiji sami. Surovine, delovna sila, zemljišče niso več odločujoči, odločilna postane prostorsko osredotočanje sorodnih dejavnosti (grozdenje) in produkcija znanja (inovativnost, družbeni kapital). To ima določene posledice tudi v takšni mestni regiji: delitev dela ni več tako enoznačna, pojavijo se številni novi profili za delovna mesta, potrebne so nove veščine, saj morajo delavci opravljati več bolj raznovrstnih del. Nastanek značilnih poklicev in nastajanje nove vrste delavskega, tako imenovanega ustvarjalnega razreda, je trenutno tudi osrednja tema številnih regionalnorazvojnih raziskav.

Sodelovanje mest/regij in konkurenčnost oziroma tekmovalnost sta dve plati iste medalje. To je v primerih majhnih mest, kakršna so v Sloveniji, z razvojnega vidika še posebej pomembno. Poleg prizadevanj po sodelovanju so v razmerah globalizacije vse bolj prisotne tudi ideje po tekmovalnosti: »... *Obstoj tekmovalnosti na vseh ravneh, tudi med partnerji znotraj vodilne in enotne mestne regije, postaja v sodobnosti dejstvo* ...« (Sturm 2000). Pod pritiski uravnotežene tekmovalnosti raste tudi pomen sodelovanja. Presečne povezave med sodelovanjem in tekmovalnostjo mest so tesne, skupni imenovalec jim je ustvarjalnost. Pri sodelovanju gre le še za dodatno razširitev stremljenj in za razširitev sodelovanja, kakršno ponuja tekmovalnost med mesti. Odločujoči dejavnik za regionalno sodelovanje znotraj mestnih regij in med njimi je torej konkurenca (Bergmann in Jakubowski 2001).

Konkurenčnost mest ni cilj, temveč pospešuje medsebojno sodelovanje v skupno korist dveh ali več partnerskih mest. Pomeni decentralizirano koordinacijo individualnih aktivnosti. Poleg tega v okvirih kooperativnega »samouravnavanja« v celotni družbeni skupnosti (regiji) in še posebej v mestih sistematično pospešuje splošni družbeni razvoj.

Kot načelo uravnavanja trga je konkurenčnost običajno razpoznavna kot prizadevanje za večjo kakovost ali nižjo ceno storitev med udeleženci na trgu. Tržni alokacijski

Slika 4: Temeljne značilnosti uravnotežene konkurenčnosti mest/regij (Mayerhofer 1998).

mehanizmi v sodobnosti podpirajo tudi decentralizacijske strukture, poleg tega pa ekonomska ravnanja akterjev izhajajo iz načel čim večjega dobička in nasprotujejo vsebinskim normiranjem, značilnim za prostorsko načrtovanje. Po drugi strani uravnotežena konkurenčnost med mestnimi regijami povečuje učinkovitost in vzpodbuja optimalne vloške glede na razpoložljiva sredstva. Pozitivne rezultate lahko pričakujemo zaradi razlogov, navedenih v nadaljevanju. Najprej gre za pozitivno sporočilo vsem lokalnim in regionalnim akterjem, da morajo svoje konkretne aktivnosti še izboljšati in obenem njihove koncepte, organizacijske oblike in ukrepe nadalje razvijati, kar

v končni fazi pomeni selekcijo. Institucionalizacija konkurenčnosti je izziv za pospeševanje učinkovitosti med družbenopolitičnimi skupnostmi, pa tudi za zniževanje stroškov ob zviševanju kakovosti ponudbe, in to ne le v statičnem pogledu, ampak predvsem z vidika dinamične perspektive. Institucionalizacija konkurenčnosti prav tako odkriva nove možnosti za inovativne procese. Kot njen neizpodbiten uspeh je pričakovati večjo prilagodljivost in mobilnost lokacijskih dejavnikov v konkretnem okolju. »... *Pozitivne posledice tekmovanja mest se v končni obliki izkažejo kot neprekinjeno izboljševanje temeljev gospodarskega ravnanja in povečana skladnost pričakovanj državljanov ter podjetij z delovanjem uprave. Na ta način se poveča učinkovitost pri alokaciji dejavnosti, dinamična sta prilagoditev in zagotavljanje ekonomskih učinkov...*« (Götz 1998). Na sliki spodaj so prikazani okvirni pogoji medsebojne povezanosti in učinkovitost uravnotežene konkurenčnosti.

Prostorske učinke zgoraj obravnavanih aktivnosti lahko razložimo s smermi, intenzivnostjo ter izhodiščnimi in končnimi tokovi, tako blagovnimi kot prebivalstvenimi migracijskimi. Z gospodarskega vidika vodi konkurenčnost v (tudi neformalno) institucionalizacijo gospodarnejših in mobilnih dejavnikov, pri čemer ima pomembno vlogo izbor oziroma selekcija sodobnih lokacijskih dejavnikov, med katerimi imajo vidni učinek na primer selitve podjetij in prebivalcev na suburbanizirano obrobje mest.

Slovenski urbani sistem je v evropskih merilih sorazmerno neprepoznaven, saj ima le ljubljanska mestna regija več kot pol milijona prebivalcev. Ob milijonskih mestih, kot so na primer Dunaj, München, Budimpešta, Praga, Milano, Zagreb, je v bližnji sosesčini še vrsta srednjeevropskih mest z univerzitetno in raziskovalno tradicijo, ki imajo med 100.000 in 400.000 prebivalcev, so razmeroma blizu drug drugega in so z izjemo italijanskih mest v srednjevelikih državah. V naslednjih desetletjih je v omrežju mest mogoče pričakovati korenite spremembe v prostorskih razmerjih, saj bodo srednjevelika in tudi velika mesta iskala svoje kooperacijske partnerje. Ena od enkratnih priložnosti za preseganje šibkih razvojnih in raziskovalnih kapacitet mest je zagotovo čezmejno sodelovanje. Ljubljansko in s tem tudi slovensko urbano omrežje na podlagi svojega geopolitičnega položaja, spodbujenega zaradi bližine zunanje meje Evropske unije, vse bolj postaja del globalizacijskih tokov, ki s pomočjo produkcijskih in služnostnih dejavnosti dobiva vse bolj nadnacionalni značaj. Pri tem ima posebno vlogo prav omrežje treh univerzitetnih središč ob petem evropskem razvojnem koridorju.

4 Mesta in regije v družbi znanja – evropske izkušnje

V pričajučem poglavju najprej obravnavamo nekatera teoretična in metodološka izhodišča evropskega preučevanja regionalnega razvoja v razmerah uveljavljanja načel družbe znanja. Jedro obravnave so povzetki teoretičnih izhodišč, analiz in priporočljivih praktičnih primerov iz raziskave OECD, objavljene leta 2001. V tuji in

domači literaturi spada med študije, ki to sicer novo in zelo interdisciplinarno problematiko najbolj kompleksno zajemajo.

V nadaljevanju predstavljamo nekaj primerov dobre prakse, ki v globalizacijskih procesih potekajo po Evropi. Izbor ni reprezentativen in za primerjave s slovenskimi mesti in mestnimi regijami morda tudi ni idealno izbran. Izbrana mesta so namreč tako po ekonomski kot prebivalstveni »moči« zelo raznolika. Prav tako so medsebojno neprimerljiva po svoji razvojni usmerjenosti in metodoloških pristopih pospeševanja konkurenčnosti. Iz opisanih primerov pa lahko Ljubljana in druga slovenska mesta ali regije kljub vsemu potegnejo določene nastavke za nadaljnji razvojni preboj. Pri izboru smo zasledovali le načelo, da predstavimo tako okolja v najbližji sosesčini (Gradec na avstrijskem Štajerskem in Furlanija-Juljska krajina v severovzhodni Italiji), kot tudi nekatere bolj oddaljene primere inovativnih mest in regij iz zahodne in severne Evrope (Bristol v jugozahodni Angliji in Leiden na Nizozemskem). Primer Leidna je obravnavan bolj izčrpno in ponuja tudi nekatere praktične predloge, ki bi jih bilo možno vključiti v slovensko razvojno prakso.

4.1 Mesta in regije v novi ekonomiji učenja (družbi znanja) – raziskovalne in empirične analize v študijah OECD

Besedilo je v večjem delu povzetek pomembnejših delov študije OECD z naslovom *Cities and Regions in the New Learning Economy*, objavljene leta 2001.

V času globalizacije bi bilo zmotno pričakovati, da se bodo družbene in gospodarske razlike med regijami zmanjševale. Veliko bolj konkurenčna na svetovnem trgu so območja z večjo vlogo uporabe in oblikovanja novega znanja, seveda pod pogojem, da za njihovo delovanje vlade oblikujejo ustrezne ukrepe in strategije. Raziskava evropskih regij in petih vzorčnih mest oziroma regij na območju Evropske unije (v analizo so bila vključena mesta/regije Jena iz Nemčije, regija Vienne iz Francije, regija Øresund iz Danske in Švedske, pokrajina Andaluzija iz Španije in regija Kent Thames-side iz Združenega kraljestva), izvedena v letih od 1998 do 2000, kot poglobljen dejavnik gospodarskega napredka regij izpostavlja tako individualno kot institucionalizirano izobraževanje. Pri tem je ključnega pomena družbeni kapital v obliki socialnih omrežij ter socialnih dogovorov in norm.

Vloga razvoja, temelječega na znanju, je pomembna tako za podjetja, izobraževalne ustanove, raziskovalne in razvojne ustanove, državne ustanove kot tudi za posameznike, vključene v izobraževanje ali trg delovne sile.

Ekonomija učenja omogoča:

- fleksibilnost pri prilagajanju na nove tržne razmere in
- jasnejšo predstavo o vsebini in kakovosti izobraževalnih programov.

Pri oblikovanju novih znanj za prilagajanje novim gospodarskim razmeram so zaradi bogatih izkušenj najbolj uspešna industrijska območja iz klasičnega obdobja

industrializacije. Pomemben dejavnik za učinkovito vsestransko reševanje problemov ostaja geografska bližina podjetij in drugih ustanov.

Globalizacija (investicije, pretok blaga in storitev itd.) še ne zagotavlja, da se bodo razlike med območji zmanjševale. Lokalne in regionalne gospodarske, zgodovinske ter identitetne značilnosti ohranjajo svoj pomen in imajo pri prilagajanju novim tržnim razmeram pogosto ključni pomen. Zato je v okviru nacionalnega razvoja zmotno težiti k preveč uniformiranim rešitvam. Ustrezno temu se pri oblikovanju gospodarske politike povečuje vloga lokalnih in regionalnih vlad.

Odziv na to so tudi števila mednarodna združenja mest in regij, katerih namen je oblikovati in vzpodbujati trajnostni razvoj učečih se mest in regij v razmerah nove ekonomije znanja. Tako na primer organizacija *Association of Educating Cities* združuje 175 mest iz 26 držav z vsega sveta.

V klasičnih definicijah pomeni učenje predvsem pridobivanje znanj, razumevanj in veščin v okviru formalnega ali neformalnega izobraževanja. Ekonomija učenja to dokaj statično definicijo razširi na vseživljenjsko učenje za potrebe dela in osebnostnega razvoja. S še bolj ambicioznimi pristopi se krepijo prizadevanja za izboljšanje doseženega znanja zaradi potreb po prilagajanju novim tehnologijam.

Učenje naj bi postalo tudi socialna kategorija, ki poteka v komunikacijah znotraj izobraževalnih, proizvodnih, administrativnih in drugih ustanov, pa tudi med njimi. Poudarek je na proizvodnih, procesnih in organizacijskih inovacijah, ki so ključ konkurenčnosti na trgu. Inovacije pa so, po drugi strani, najpogostejše tam, kjer je učenje podprto z močnim medinstitucionalnim pretokom informacij, in, kjer so odnosi med ustanovami stabilni, zato je zanje značilna visoka stopnja medsebojnega zaupanja.

V poglavju **Inovacije, učenje in regije v ekonomiji**, zasnovani na znanju študija, OECD podaja konceptualni okvir za razumevanje in analiziranje »učeče se regije«. Sloni na teoretičnem konceptu »regionalnega sistema inovacij«, ki predstavlja podlago za analizo odnosov med učenjem (znanjem), inovacijami in regionalnim gospodarskim razvojem.

Poglavje **Znanje in gospodarska rast** govori o znanju kot podlagi razvoja družb, ki temelje na ekonomiji znanja oziroma učenja. Že teoretiki teorije človeškega kapitala so poudarjali, da so investicije v znanje in izobraževanje predpogoj razvoja. Koncept ekonomije učenja k temu dodaja še velik pomen pretoka in razširjanja znanja med ustanovami. Investicije zgolj v izobraževanje imajo razmeroma skromen učinek, če ne obstaja tudi model razširjanja in prenosa znanja na druge oblikovalce trga. Novo znanje mora nastajati razpršeno, zato morajo biti s strani skupnosti finančno in organizacijsko podprte vse oblike »proizvajanja« znanja:

- univerze in inštituti,
- raziskovalnorazvojni inštituti v podjetjih,
- individualni raziskovalci in
- individualno učenje, zasnovano na izkušnjah in opazovanju proizvodnega procesa.

V poglavju **Inovacije** so le-te opredeljene kot novo znanje, ki je gospodarsko pomembno za delovanje podjetij in drugih organizacij. Vsebujejo torej znanje, ki je predmet tržnega povpraševanja. Učinek posameznih inovacij je lahko nasprotujoč; sočasno lahko tako oblikujejo kot uničujejo delovna mesta in podjetja. Inovacije delimo na:

a) inovacije v proizvodnem procesu:

- tehnološke,
- organizacijske;

b) inovacije proizvoda:

- izdelki,
- storitve.

Poglavje **Učenje in kapital znanja** pravi, da teorija razlikuje med individualnim in organizacijskim učenjem. V tem kontekstu individualno učenje pomeni posameznikovo sprejemanje informacij, znanja, razumevanja in veščin. Individualno učenje lahko razumemo tudi kot razširjanje obstoječega znanja v družbi. Individualno učenje poteka tako na formalni kot neformalni ravni. Raziskave v evropskih državah so pokazale, da ni pomembno samo učenje na univerzitetni ravni, pač pa ima velik pomen tudi kakovostno in prilagodljivo znanje poklicnega in srednjega izobrazbenega nivoja učenja. Iste raziskave kažejo tudi, da ne smemo zanemariti oblik neformalnega izobraževanja, to je učenja iz delovnega procesa (*learning-by-doing*) in učenja iz interakcij (*learning-by-interaction*); pri inovativni sposobnosti podjetij sta obe obliki nadgrajevanja znanja ključnega pomena.

Enako pomembno je tudi interakcijsko učenje, ki poteka med organizacijami (podjetji, univerzami, administrativnimi in upravnimi enotami, političnimi ustanovami). V Evropi so na primer vse številčnejši primeri, da univerze ali inštituti skupaj s podjetji ustanavljajo skupne konzorcije za razvoj inovacij, pogosto z oblikovanjem začasnih ali stalnih raziskovalnih ali razvojnih oddelkov znotraj podjetij. Raziskave na Švedskem so pokazale, da se v te vrste interakcijskih povezav pri oblikovanju novega znanja vključuje 70 % inovativno uspešnih podjetij.

Sledi poglavje »**Učече se regije**« **kot regionalni sistemi inovacij**. Nacionalni sistemi oblikovanja in razvoja inovacij se zelo razlikujejo tudi med posameznimi razvitimi državami. Pogosto so zelo velike razlike tudi med regijami znotraj držav. Zasnovane so na zgodovinskih temeljih, ekonomskih usmeritvah, okoljskih razmerah, identiteti in podobnem.

Logično je, da je interaktivno učenje organizacij in posameznikov vsaj do neke mere povezano in odvisno od prostorske (geografske) bližine izobraževalnih ustanov. Zlasti zaradi razvoja tehnologij informacijske družbe nekateri teoretiki postavljajo v ospredje organizacijsko bližino, ki je lahko, ali pa tudi ne, odvisna od geografske oddaljenosti. Kakorkoli že, empirične raziskave kažejo, da ima pozitivna rast inovacij v večini primerov dokaj dobro izražene geografske meje. Ta model vzpostavljajo

skupne norme, vrednote in pričakovanja, ki se v vsakodnevnem prepletanju oblikujejo znotraj lokalnih socialnih omrežij. Te oblike družbenega kapitala imajo odločujoč vpliv na krepitev tako človeškega kapitala kot organizacijskega učenja.

Nato sledi poglavje **Učenje, trg dela in socialna vključenost**. Koncept razvoja na načelu učečih se mest in regij ustvarja gospodarsko in socialno propulzivno družbo z visoko stopnjo družbene vključenosti, boljšimi možnostmi zaposlovanja in dviga življenjske ravni prebivalstva.

Treba pa je poudariti, da so odnosi med inovacijami in stopnjo zaposlenosti ali brezposelnosti zelo kompleksni. Tako na primer inovacije v procesu proizvodnje povečajo produktivnost, zmanjšajo pa število delovnih mest na enoto proizvoda. Na drugi strani so inovacije na področju proizvodov poglavitni oblikovalec novih delovnih mest, sočasno pa povečajo tudi produktivnost. Inovacije na področju proizvodov so tudi poglavitno gibalno pri izvajanju strukturnih sprememb v gospodarstvu.

Inovacije proizvodov so značilne za tehnološko zahtevnejše *high-tech* dejavnosti, kakršne so na primer elektronika, kemijska industrija in biotehnologija, inovacije v procesu proizvodnje pa so vezane na starejše, bolj tradicionalne sektorje. Tako se je na primer med letoma 1975 in 1991 v državah, članicah OECD, število delovnih mest v visokotehnoloških dejavnostih povečalo za 53 %, v ostalih industrijskih vejah pa je v splošnem nazadovalo. To seveda pomeni, da se visokotehnološke dejavnosti razvijajo hitreje in ustvarijo več novih delovnih mest. Države, regije in lokalitete, ki temu razvoju ne sledijo dovolj hitro, lahko dolgoročno pričakujejo upočasnitev gospodarske rasti in večjo brezposelnost.

Vendar tudi znotraj inovativnih regij ostaja vprašanje, kako med vse socialne in demografske skupine prebivalstva čim bolj enakomerno porazdeliti možnosti izobraževanja, zaposlitve in ustrezne življenjske ravni. Zgolj investicije v človeški kapital v obliki formalnega izobraževanja ne zadoščajo, saj se pozitivni učinki vseh skupin prebivalstva ne dotaknejo enako. Čedalje bolj je očitna izključenost nekaterih skupin prebivalstva (revni, priseljene etnične skupine, starejša delovna sila, ženske v primerjavi z moškimi). Prav tako je opazno, da imajo mladi moški boljše možnosti profesionalne rasti na delovnem mestu in boljši dostop do permanentnega izobraževanja kot drugi. V prednosti so zaposleni na takih delovnih mestih, ki terjajo oziroma omogočajo učenje iz dela ali učenje iz interakcij. Značilno je tudi, da se v razmerah, ko postaja vse bolj pomemben znanstveni in raziskovalni pristop, večja izključenost žensk.

V poglavju **Vsebina in rezultati empirične analize** je predstavljena analiza teoretičnih in hipotetičnih izhodišč iz druge točke, za katero je bila opravljena empirična korelacijska analiza na ravni standardnih statističnih regij v 15 takratnih članicah Evropske unije. V nadaljevanju je analiza razširjena še na pet prej omenjenih evropskih regij oziroma mest, ki so sprejela načela razvoja v smeri »učečih se regij«.

Temeljni cilj analize je bil raziskati povezanost med učenjem (v najširšem smislu) in gospodarsko podobo na regionalni ravni, ali natančneje, kako poteka učenje,

na katerih področjih vpliva na gospodarsko podobo in konkurenčnost, pa tudi kako ga lokalna politika lahko vzpodbuja.

Raziskava je cilje še bolj konkretno opredelila v šestih skupinah poizvedovalnih vprašanj:

- A: vloga in učinki individualnega učenja za gospodarsko konkurenčnost regije,
- B: vloga individualnega učenja za organizacijsko učenje,
- C: odnos med učenjem in družbeno vključenostjo oziroma izključenostjo prebivalstva,
- D: vloga družbenega kapitala za učenje,
- E: do kakšne mere tradicionalen (konzervativen) način gospodarskega vedenja ovira razvoj ekonomije učenja,
- F: vloga lokalne ali regionalne politike pri opuščanju tradicionalnih (konzervativnih) načinov gospodarskega vedenja in vzpodbujanju permanentnega učenja (družbe znanja).

Študija poizkuša na vprašanja A, B in C odgovoriti s korelacijsko analizo na ravni evropskih regij, na vprašanja D, E in F pa s pomočjo analize petih izbranih mest ali regij. Korelacijska analiza je slonela na kvantitativnih kazalnikih temeljnih konceptov: individualnega učenja, organizacijskega učenja, gospodarske konkurenčnosti in družbene vključenosti.

Kazalniki regijske podobe gospodarstva in konkurenčnosti so:

- BDP na prebivalca,
- brezposelnost kot delež od vse delovne sile,
- zaposlenost kot delež od vse delovne sile.

Kazalnik individualnega učenja je izobrazbena sestava oziroma izobrazbena raven prebivalstva (deleži osnovnošolsko, srednješolsko in univerzitetno izobraženih). Kazalnik organizacijskega izobraževanja sta delež izdatkov za raziskave in razvoj ter število patentov (na milijon prebivalcev). Kazalnik družbene vključenosti je brezposelnost kot delež od vse delovne sile.

Rezultati korelacijske analize na ravni evropskih regij in nekateri sklepi, povezani z raziskovalnimi vprašanji A, B in C, so:

- A1 (vloga in učinki individualnega učenja za gospodarsko konkurenčnost regije): Statistična povezava med konkurenčnostjo regionalnega gospodarstva in udeležbo odraslega prebivalstva pri izobraževanju je zelo visoka. Zanimivo je, da analiza na ravni celotne tedanje EU ugotavlja celo večjo vlogo sekundarne (srednješolske poklicne) ravni izobraževanja kot univerzitetne. To kaže, da je pomemben del gospodarskega delovanja zasnovan na gladkem in rutiniranem opravljanju organizacijskih postopkov. Univerzitetna raven je seveda pomembna, zlasti na področjih zagotavljanja inovativnih potencialov. Pomembno je seveda tudi dejstvo, da podjetja pri inovacijah, izhajajočih iz univerzitetne izobrazbe, niso vezana zgolj na regionalno raven; prevladuje lahko nacionalna ali celo mednarodna izmenjava izkušenj.

Primerjave med državami kažejo na precejšnjo variabilnost. Tako je imela na primer v Združenem kraljestvu in v nekdanji Zahodni Nemčiji dominantno vlogo univerzitetna raven izobraževanja. Učinki različnih ravni individualnega izobraževanja v različnih državah so zaradi nacionalne ekonomske strukture kakor tudi nacionalne politične in institucionalne zgodovine do neke mere poenoteni. Tako na nacionalni kot na regionalni ravni pa lahko omenjena dejavnika tudi omejita pozitivne učinke izobraževanja na ekonomsko rast.

- A2 (vloga in učinki organizacijskega učenja za gospodarsko konkurenčnost regije): Na splošno je korelacijska povezava med organizacijskim učenjem (merjeno kot število patentov in z izdatki za raziskave in razvoj) in gospodarsko močjo regije (izraženo v BDP) pozitivna in signifikantna. Nejasno pa ostaja, ali organizacijsko učenje vpliva na gospodarsko konkurenčnost ali obratno. Smer povezave je težko podati, saj izkušnje na regionalnih in nacionalnih ravneh kažejo, da sta možni obe. Tako na primer inovativno gospodarstvo dosega večjo konkurenčnost, kar bi pomenilo, da organizacijsko učenje oblikuje pozitivno podobo gospodarstva. Vendar je prav tako mogoče, da dobičkonosno bolj sposobna podjetja več investirajo v raziskave in razvoj (odraz tega je večje število patentov), kar bi pomenilo, da večja konkurenčnost gospodarstva vzpodbuja izobraževanje. Tovrstno razmišljanje pripelje do navideznega cikla: gospodarska uspešnost omogoča več investicij v raziskave in razvoj; to prinese povečano število patentov, kar vodi v povečano konkurenčnost gospodarstva, ki tako znova lahko poveča investicije v raziskave in razvoj. Individualno učenje samo po sebi ne vzpodbuja organizacijskega, če za to ne obstaja institucionaliziran okvir (načrt, projekcija, spremljanje vloge in sposobnosti posameznika). Prav tako je treba poudariti, da visokotehnološke dejavnosti same po sebi niso zagotovilo večjega števila inovacij, saj so pod bistveno hujšim pritiskom mednarodne konkurence kot »klasične« industrijske dejavnosti.
- B (vloga individualnega učenja za organizacijsko učenje): Višja izobrazbena sestava po logičnih in na izkustvih zgrajenih pričakovanjih povečuje število patentov ali inovacij. Pozitivna statistična povezava pa je znova značilna le za delež zaposlenih s srednjo izobrazbo. Relativno skromna pozitivna povezanost se znova pojavi pri univerzitetni izobrazbeni stopnji. To napeljuje na sklep, da je ta del zaposlenega prebivalstva pomemben zlasti pri organizaciji organizacijskega izobraževanja in pri inovativnosti. Ena od možnih razlag je tudi, da za velik del podjetij univerzitetna znanja niso neposredno komercialno uporabna. Podjetja so očitno pri svojih delovnih postopkih bolj neposredno navezana na storitve delovne sile s srednjo izobrazbo, vendar je gospodarska konkurenčnost v teh primerih povezana s stroški dela oziroma višino plač. Ob tem ostaja nejasen vpliv zgodovinsko pogojenih razlik v socioekonomski in organizacijski sestavi nacionalnih gospodarstev, ki lahko učinkovitost posameznih izobrazbenih profilov vzpodbu-
di ali zavira.

- C (odnos med učenjem in družbeno vključenostjo oziroma izključenostjo prebivalstva): Analiza (primerjava med pogostostjo srednješolske izobrazbe in deležem brezposelnih) kaže na pozitivno vlogo izobražene delovne sile pri zmanjševanju brezposelnosti. Statistična povezava pa ni zelo močna in pušča odprta števila vprašanja, podobno kot pri vlogi inovacij za povečevanje oziroma zmanjševanje brezposelnosti. Ena od negativnih projekcij novih ekonomij, vključno z ekonomijo znanja, je ta, da bo konkurenčna moč gospodarstva na domačem trgu delovne sile povečala konkurenčnost do te mere, da bodo nekatere socialne in demografske skupine prebivalstva zaradi družbene izključenosti zelo težko sledile razvoju. To velja tudi za delovno silo z nizko stopnjo profesionalne izobrazbe.

Temeljne značilnosti pri učenju in inovativnosti v regiji so prikazane na petih izbranih sončnih mest in regij.

Jena (Nemčija) je urbano in industrijsko središče nemške zvezne dežele Turinrije, do nedavnega dela Vzhodne Nemčije. Mestno območje je majhno, a zelo gosto naseljeno. Jedro prepoznavnosti in gospodarskega razvoja je tako kot v preteklosti steklarska industrija. Območje je skupaj z drugimi vzhodnimi nemškimi deželami dolga desetletja živel in se razvijalo v razmerah planskega socialističnega gospodarstva. Zdaj je Jena zanimiv primer zelo radikalnih sprememb tako v sestavi gospodarstva kot v delovanju lokalnih političnih ustanov. Za zadnja leta so značilna močna prizadevanja za izboljšanje razmer na področjih izobraževanja, reforme univerze, investiranje v raziskave in razvoj ter izgradnje industrijskih servisov. Težave lokalnih politikov pri reorganizaciji naštetih sistemov so še vedno velike, uspešno delovanje pa je, razumljivo, omejeno na manjše število področij. Številne kritike so namenjene preveč ozki in enosmerno razmišljujoči politiki, premalo raznovrstni sestavi industrijskega sektorja in skorajda neobstoječemu širjenju inovacij ter učenja »od spodaj navzgor«. Slaba razvitost socialnega kapitala in nizka vključenost delovne sile lahko zlasti zadnjena-vedeni problem še poslabšata. Kljub temu so značilni zametki nekaterih pozitivnih procesov, na kar kaže vzpostavljane bolj učinkovitih sistemov komunikacije znotraj podjetij in decentralizacija odločanja. Poglavitni problem nadaljnje rasti vloge družbenega kapitala je, ne glede na nujne spremembe v sestavi industrijskega sektorja, ohraniti bogato znanje na področju proizvodnje in tehnologije.

Vienne (Francija) je departma v zahodnem delu osrednje Francije. Njegovo administrativno središče je Poitiers. Departma je velik za približno tretjino Slovenije in ima okrog 400.000 prebivalcev. 65 % prebivalstva je podeželskega. Po uvedbi nove decentralizacijske politike v Franciji leta 1982 se je departma želel industrializirati. Nastal je center z elektronsko industrijo, vse skupaj pa je zasnovano kot Futuroscope, park za razvedrilo, ki pa je obenem tudi tehnološki park ter izobraževalno in raziskovalno središče. Namen oblikovalcev parka je tudi, da postane torišče prepletanja individualnega in organizacijskega izobraževanja. Vienne je primer razvoja regije, ki je v zadnjih 15 letih doživela izredno močne spremembe. Spremembe so temeljile

na enem samem projektu, vodene pa so bile »od zgoraj navzdol«. Futuroscope je zelo spremenil imidž regije, ki je postala privlačna za turiste, posledici pa sta velika rast delovnih mest v storitvenem sektorju in pozitivna migracijska rast. Zaradi izgradnje parka je območje postalo propulzivna turistična regija in ne tehnopolis, kot je bilo uvodoma načrtovano. V tem trenutku je največja nevarnost gospodarskega razvoja regije, da bi prvotna spodbuda za izgradnjo visokotehnološkega središča opešala.

Predstavljeni primer je lahko tudi prikaz napačnega načrtovanja, ki se naslanja zgolj na eno dejavnost. Futuroscope kot tehnološki park do zdaj ni pritegnil pomembnejših novih vlaganj, predvsem pa ni razvil potrebnih prvin družbene infrastrukture za razvoj dejavnosti. Samo po sebi se zastavlja tudi vprašanje, ali ne bi bila, glede na ruralno tradicijo območja, boljša odločitev graditi *high-tech* center s področja biotehnologije. Regija Vienne je primer območja, ki je dramatično spremenilo svojo tradicionalno gospodarsko sestavo, ni pa še dogradilo nove.

Øresund (Danska in Švedska) je obmejna regija med Dansko (širše zaledje Københavna) in Švedsko (pokrajina Skanija na jugozahodu države s središčem v mestu Malmö). Območje meri okrog 17.000 km² in ima približno 3 milijone prebivalcev. Zaradi konurbacije Københavna gostota poselitve presega povprečji obeh držav. Regija je med izbranimi primeri po stopnji gospodarske razvitosti na prvem mestu; presega tudi razvitost celotnih Danske in Švedske. Velikega gospodarskega pomena sta dobro razvita prometna infrastruktura in zelo močan lokalni trg.

Øresund je primer regije, kjer so optimalno prisotni inovacijski vzgibi tako v visoki tehnologiji kot v klasičnih industrijskih panogah. Je tudi dober primer prosperitete načel organizacijskega učenja in gospodarske konkurenčnosti, zasnovane na primer-nem sodelovanju med individualnim učenjem (velika je vloga tako srednješolsko kot univerzitetno izobraženih kadrov), raziskovalnim delom in regionalnimi industrijskimi sistemi. Po drugi strani analiza regije razgalja številne probleme, ki nastajajo pri oblikovanju in integraciji regije. Øresund je primer pozitivnih učinkov civilnega družbenega kapitala na procese organizacijskega učenja v politiki, ob tem pa je tudi primer nujnosti vlaganja v socialni kapital znotraj menedžerske populacije, z namenom, da bi okrepili procese regionalne integracije. Izkazalo se je, da je oblikovanje bolj učinkovitih civilnih, profesionalnih in medpodjetniških omrežij težka naloga, še zlasti, ker so lokalni menedžerji v politiki in gospodarstvu navajeni na delovanje v okviru znanih, dobro utrjenih sistemov na podlagi preteklih izkušenj. Oblikovanje omrežij je družbeni proces, odvisen tako od izgradnje infrastrukture kot od investicij v družbeni kapital. Zato so bile sicer uspešne tehnične investicije »od zgoraj navzdol« v infrastrukturne objekte (nov 16 kilometrski most, ki povezuje Dansko in Švedsko) manj uspešne pri oblikovanju skupne regionalne identitete. Pri lokalnih nosilcih odločanja ne gre pozabiti tudi na vplive globalnih političnih in ekonomskih odločitev obeh držav. Vlogi nosilca razvoja družbenega kapitala za integracijo regije bodo morali najverjetneje prevzeti formalno izobraževanje in mediji.

Andaluzija (Španija) je z 88.000 km² in 7,3 milijona prebivalcev ena od največjih in obenem najbolj južno ležečih regij Evropske unije. 41 % prebivalstva je podeželskega. Prebivalstvo in gospodarske dejavnosti so zgoščene vzdolž sredozemske obale in na jugu, kjer so mesta Sevilla, Málaga, Cádiz, Granada in Cordoba. Zlasti vzdolž obale je pomembna gospodarska dejavnost turizem. Provinci Sevilla in Málaga se demografsko krepita tudi na račun priseljevanja prebivalstva. V 19. stoletju je regija začela gospodarsko nazadovati, najprej v primerjavi z Evropo, pozneje tudi s Španijo. Še sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja je imela, kljub zelo nizki gospodarski aktivnosti žensk (okrog 35 %), eno od najvišjih stopenj brezposelnosti v Evropski uniji, kar 33 %. Sredi devetdesetih let se je v Andaluziji zlasti na podlagi turizma in izgradnje nove *high-tech* industrije (elektronika) pričel pospešen gospodarski razvoj. Večina lokalnih inovacij izhaja iz investicij v raziskave in razvoj, ki so nastale zunaj regije ali celo zunaj Španije. Andaluzijska gospodarska središča in podjetja delujejo zelo izolirano. V regiji je tudi zelo malo javnih, zasebnih in civilnih ustanov, ki bi lahko pospešile procese integracije. Vzpodbujanje učenja in vloge znanja v Andaluziji terja tako radikalne izboljšave na področju individualnega učenja kot oblikovanje številnih javnih ustanov, ki bi lahko izkoristile gospodarsko rast in odpiranje regije v svet. Ena od pomembnejših nalog je vzpostavitev lokalnih sistemov sodelovanja med gospodarstvom in znanstvenoraziskovalnimi ustanovami. Prav tako bi bilo treba okrepiti razvoj družbenega kapitala. Prihodnji razvoj bi moral poleg gospodarske in socialne rasti zagotoviti tudi preživetje tamkajšnje bogate kulturne in naravne dediščine.

Kent Thames-side (Združeno kraljestvo) ni administrativna regija, pač pa območje s staro industrijsko zgostitvijo znotraj grofije Kent v jugovzhodni Angliji. Locirano je ob reki Temzi, pomembnejši prebivalstveni jedri sta mesti Dartford in Gravesend. Območje meri okrog 170 km² in ima 180.000 prebivalcev; le dobrih 10 % jih živi na podeželju. Območje je v fazi regeneracije lokalnega gospodarstva. Stare industrijske dejavnosti so v veliki meri prenehale obstajati. Poglavitni nov razvojni moment bo nova železniška postaja na progi, ki pod Rokavskim prelivom Anglijo povezuje z evropsko celino. Ne glede na zelo velike naložbe, ki seveda ne prihajajo z območja samega, bo za zagotovitev delovanja postaje in za vse spremljajoče dejavnosti potreben lokalni razvoj človeškega in družbenega kapitala. Območje je preizkusni kamen politike, ki želi iz območja, ki se mora gospodarsko prenoviti, ustvariti novo regionalno identiteto iz do zdaj med seboj le malo povezanih naselij. Za okrepitev področij učinkovitega učenja, družbene vključenosti in participacije ter vloge družbenega kapitala bo treba ustvariti močno lokalno sodelovanje vseh gospodarskih, političnih in drugih akterjev.

Povzetki analiz izbranih območij in nekateri sklepi, povezani z raziskovalnimi vprašanji D, E in F, so:

- D (vloga družbenega kapitala za učenje): Pomanjkanje družbenega kapitala (učinkovitih norm, dogovorov, skupnih interesov) negativno vpliva tako na individualno izobraževanje kot tudi na izmenjavo informacij med organizacijami. Posameznikov

odnos do učenja zunaj delovnega procesa je povezan z družinskimi in kulturnimi normativi. Nenaklonjenost izobraževanju je pogosto rezultat inertnosti ožjega socialnega okolja. V preučenih primerih se je kot ovira izkazala tudi nizka stopnja delovanja civilne družbe. Na delovnem mestu vplivata na posameznikov odnos do učenja razvitost družbenega kapitala in mentaliteta menedžerjev. Ti se pri upravljanju proizvodnega procesa pogosto ne poslužujejo v zadostni meri možnosti, ki jih ponujajo državne ustanove in raziskovalna dejavnost. Pogosto so pomanjkljivo razvita tudi informacijska omrežja med administrativnimi in političnimi ustanovami. Če se tem dejavnikom pridruži še nizka stopnja informacijske povezanosti med podjetji, se okolje pogosto znajde pred hudimi problemi, na primer pred zahtevami po reševanju okoljskih problemov ali zmanjševanju brezposelnosti v regiji. Z znanstvenoraziskovalnimi ustanovami (univerzami, inštituti) redko sodelujejo zlasti menedžerji majhnih in srednjevelikih podjetij. Treba pa je povedati, da je ponekod tudi med raziskovalci opaziti majhno zainteresiranost tako za sodelovanje z gospodarstvom kot za sodelovanje s sorodnimi ustanovami.

- E (do kakšne mere tradicionalen (konzervativen) način gospodarskega vedenja ovira razvoj ekonomije učenja): Vsako uspešno okolje razvoj zasnuje na gospodarskih panogah in podjetjih, ki tekom svojega delovanja sooblikujejo kulturne značilnosti regije, pa tudi vrednotenje nekaterih gospodarskih dejavnikov, na primer izgradnje infrastrukture, strokovnega izobraževanja ipd. V primeru potrebnih strukturnih sprememb regionalnega gospodarstva lahko številni ustaljeni normativi obnašanja postanejo resna ovira za oblikovanje novih prvin v družbenem kapitalu in načelih učenja. Struktura regionalnega razvoja je v veliki meri odvisna od industrije. Kjer pa pride do krize starih gospodarskih dejavnosti, mora biti družba pri vzpostavljanju novih možnosti razvoja in zaposlovanja dovolj prilagodljiva, saj jih pogosto ponujajo povsem drugačne dejavnosti, na primer turizem ali storitve. Praksa kaže, da mora politika upoštevati vse akterje gospodarskega razvoja v regiji. Tradicionalnim, nosilnim dejavnostim je razvojni zagon nesmiselno umetno odvzemati. V reorganizaciji gospodarstva lahko odigrajo pomembno vlogo velika podjetja, na primer pri povečevanju vloge znanstvenih in razvojnih izsledkov. Manjša podjetja lahko učinkovito prispevajo s svojo fleksibilnostjo in dinamičnostjo. Premočne institucionalizirane norme in prevelik vpliv tradicionalne kulture lahko v primerih, ko se v regijah namesto sodelovanja med gospodarskimi panogami pojavi konkurenčnost, povzroči, da prvine družbenega kapitala določeno okolje bolj delijo kot pa povezujejo.
- F (vloga lokalne ali regionalne politike pri opuščanju tradicionalnih (konzervativnih) načinov gospodarskega vedenja in vzpodbujanju permanentnega učenja (družbe znanja)): Lokalna politika spremembe lahko podpira in oblikuje pozitivno mnenje o njihovi potrebnosti, smiselnosti. Na tovrstna prizadevanja pa bo vedno vsaj do določene mere vplivala že obstoječa struktura regije. V nekaterih novih regijah, kot

sta na primer Kent Thames-side in Øresund, bo politika morala sodelovati tudi pri potrebnih formalnih ukrepih za oblikovanje regionalne identitete in njene smiselnosti za lokalno prebivalstvo ter gospodarske ustanove. Skozi formalno politiko izražena naklonjenost oblikovanju družbe znanja lahko pozitivno vpliva na tuje investicije v regiji in na oblikovanje novih delovnih mest. Tovrstni politični ukrepi lahko vzpodbudijo širjenje visokotehnoških dejavnosti. Za to so potrebni močna javna vzpodbuda ter pritegnitev raziskovalnih in razvojnih ustanov. Vključevanje novih dejavnosti terja prilagoditev obstoječega novim razmeram, pri čemer imajo ključno vlogo politične ustanove. Prilagajanje pa mora učinkovati tudi na politiko samo, zlasti v obliki prilagajanja novim možnostim, ne le zaradi pritiska javnega mnenja.

Ugotovitve empiričnih raziskav so predvsem naslednje:

- Individualno učenje ni samo sebi namen, pač pa je udejanjeno šele v podjetjih, ki povečujejo konkurenčnost gospodarstva. Ni nujno, da so regionalni nosilci rasti samo visokotehnoška podjetja. Prav tako večine, ki se uveljavljajo pri organizacijski obliki učenja, niso nujno samo rezultat univerzitetnega izobraževanja zaposlenih; prevladujoč pomen ima namreč srednja poklicna izobrazba. Organizacijsko učenje lahko pripelje do dobrih gospodarskih rezultatov, ki niso nujno samo patentne narave. Ekonomsko rast in dvig konkurenčnosti lahko povzročijo tudi učinkovito izrabljeni rezultati iz »učenja ob delu«.
- Učenje je interaktivni, organski proces, preveč kompleksen, da bi ga menedžerji iz podjetij in lokalni politiki lahko nadzorovali sami. Zdi se, da je pglavitna naloga lokalnih in regionalnih oblikovalcev političnih odločitev predvsem v tem, da odpravljajo težave za širitev inovacij in vzpodbud, ki jih povzroča pogosto konzervativna miselnost prevladujočih »starih« gospodarskih dejavnosti v regiji.
- Poizkusi, da bi razvijali novo znanje samo na določenih področjih gospodarstva, lahko prinesejo dobre rezultate, vendar je nevarnost, da se zanemari usklajen razvoj z ostalimi dejavnostmi v regiji. Če regija hoče razvoj nasloniti na načela družbe znanja, je ključnega pomena individualno, podjetniško in regionalno usklajevanje. Izboljšave na področjih individualnega učenja, raziskovalne dejavnosti ali delovanja proizvodnih servisov se morajo tesno povezovati v celostno filozofijo gospodarskega razvoja v regiji.
- Usklajevanje lahko poteka zgolj skozi številna regionalna omrežja gospodarskih in negospodarskih ustanov. Nekatera od teh omrežij so oblikovana in podprta politično, druga ne. Javna omrežja, pomembna za širjenje organizacijskega učenja, morajo biti podprta z delovanjem političnih ustanov. Omrežja, ki niso javna, so omrežja civilne družbe, individualna omrežja (vključno z omrežji podjetniških menedžerjev) in omrežja podjetij. Za institucionalno oporo delovanja teh omrežij (zakonodaja, standardi, dogovori) morata skrbeti lokalna in regionalna politika.
- Oblikovanje družbe znanja od oblikovalcev političnih odločitev terja uravnoteženost med planskimi odločitvami, intervencijami, organizacijo in oblikovanjem

institucionalnih okvirov. Prav tako je potrebna učinkovita infrastruktura, ki lahko okrepi učenje »od spodaj navzgor« med različnimi omrežji družbenih interakcij.

Na podlagi povedanega je bilo izdelanih naslednjih deset političnih priporočil za oblikovanje učečih se mest in regij:

- prizadevanja na področju učenja (izobraževanja):
 - poskrbeti je treba za visoko kakovosten sistem izobraževanja, ki omogoča vseživljenjsko učenje,
 - zagotoviti je treba kakovosten kader, ki bo ustrezal potrebam gospodarske sestave regije in omogočal sprejemanje in oblikovanje inovacij,
 - zagotoviti je treba ustrezne okvirje in oblike za okrepitev organizacijskega učenja, tako znotraj podjetij kot tudi med podjetji in drugimi ustanovami, vključeni mi v proizvodno mrežo; podjetjem je treba predstaviti prednosti tovrstnega učenja,
 - okrepiti je treba organizacijsko učenje, ne le za konvencionalno razumljene *high-tech* dejavnosti, pač pa za vse panoge v regiji, od katerih se objektivno lahko pričakuje inovativna dejavnost,
 - natančno je treba oceniti, kateri regijski viri (obstoječe gospodarske panoge, izobraževalne ustanove, raziskovalne zmogljivosti, prvine družbenega kapitala idr.) lahko za prihodnosti bodisi zavirajo bodisi vzpodbujajo razvoj inovacijskih strategij,
 - z nadgrajevanjem znanja je potreben takojšen odgovor na tiste gospodarske in socialne razmere, ki v prihodnosti lahko ovirajo razvoj gospodarstva, še zlasti pa je treba odpraviti negativne učinke političnih odločitev iz preteklosti, ki zavirajo razvoj;
- mehanizmi procesa učenja:
 - posebno pozornost je treba nameniti pretiranim sektorskim obravnavam med seboj povezanih sistemov (na primer raziskovanje, gospodarstvo, izobraževanje); enako pomembno je preverjanje stopnje usklajenosti med različnimi političnimi ravni, lokalno, regionalno in nacionalno,
 - treba je krepiti strategije za razvoj tistih oblik družbenega kapitala, ki so pomembne za razvoj organizacijskega učenja in inovativnosti,
 - da bi se izognili problemom pretirane družbene izključenosti dela prebivalstva, je treba nenehno vrednotiti odnose med individualno participacijo in učenjem, inovacijami in širšimi spremembami na trgu delovne sile,
 - prebivalstvu je treba omogočiti, da ima vpliv na spremembe strategije izobraževanja in inovacijske politike.

4.2 Primeri uveljavljanja konceptov družbe znanja pri načrtovanju razvoja mest in regij na območju EU

Primer uspešnih lokalnih produkcijskih sistemov je severovzhodna Italija. Furlanija-Juljska krajina je le ena izmed severnoitalijanskih pokrajin, ki, vse od potresa

v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja vztrajno pridobivajo na gospodarski moči. Njihovo gospodarstvo temelji na majhnih in srednjevelikih podjetjih, ki so izjemno konkurenčna na evropskem in svetovnem trgu. Preporod pokrajine se je začel z vzpostavitvijo ugodnih političnih razmer, izgradnjo nove infrastrukture in z vzpodbudnimi davčnimi razmerami, ki jih je država vzpostavila kot pomoč po katastrofalnem potresu pred tremi desetletji. Glavne značilnosti lokalnih proizvodnih sistemov so naslednje:

- prevlada majhnih podjetij v lokalni lasti,
- zmanjšan pomen ekonomije obsega in povečan pomen *economies of scope*, to je specializirane, ciljne ekonomije,
- živahnjša trgovina med strankami in dobavitelji znotraj regije,
- šibkejše sodelovanje z zunanjimi podjetji, omejeno samo na nakup surovin in zunanjo prodajo proizvodov,
- visoko specializirana delovna sila z veliko mobilnostjo delovne sile med podjetji,
- občutek pripadnosti delavcev določenemu območju, bolj kot posameznem podjetju,
- razvoj edinstvenih lokalne kulturne identitete in industrijskih izkušenj.

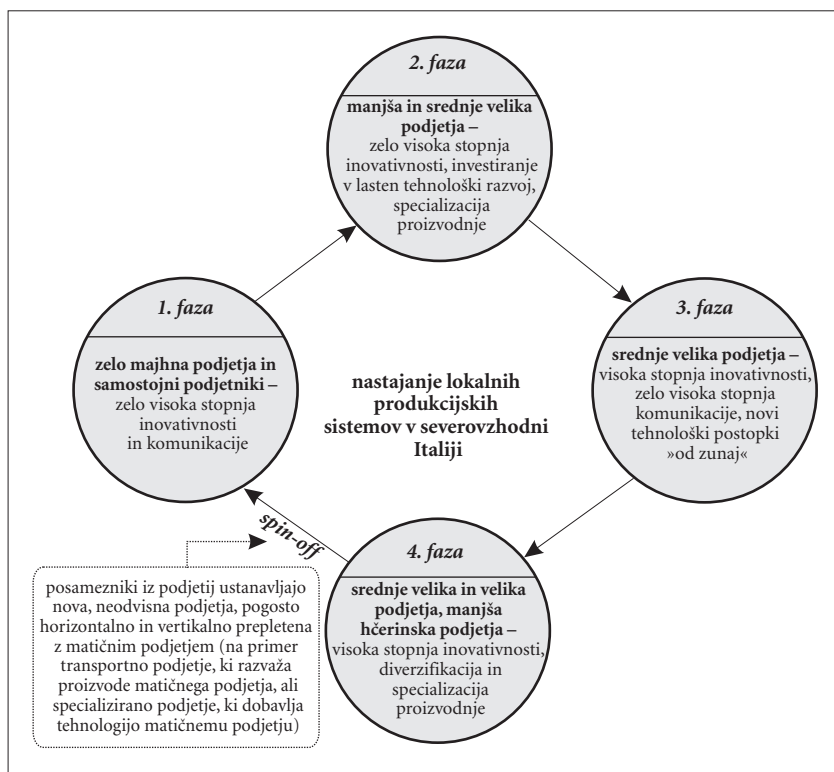
Italijanski raziskovalci (Bellusi in Piloti 2004) menijo, da so veliki proizvajalci gospodarske rasti ne le uspešna mala in srednja podjetja, ampak tudi javne ustanove ki proizvajajo in posredujejo znanje ter izkušnje v procesu socializacije. Glede na načine učenja in prepletenosti z znanstvenimi ustanovami razlikujejo tri tipe podjetij:

- lokalna podjetja, ki novo znanje dosegajo večinoma prek socializacije (neformalne oblike posredovanja znanja, samoučenje, komunikacija, itd.),
- lokalna podjetja, ki se tehnološko razvijajo na podlagi znanja od zunaj, tako da sprejemajo tehnološki in znanstveni razvoj iz okolice in tujine, ga vsrkavajo in vključujejo v lastni razvoj,
- lokalna podjetja, ki pridobivajo znanje na bolj tradicionalni način prek lastnih razvojnih inštitutov ali firm (R & D podjetja – *research and development*) in ga na ta način tudi ustvarjajo.

O nastanku takšne inovativne sfere oziroma lokalnega proizvodnega sistema (imenovanega tudi *cluster* ali grozd) v določenem mestnem okolju obstaja hipoteza, izpeljana iz dejanskih procesov, ki so v zadnjih trideset let potekali v mestnih regijah predstavljene italijanske pokrajine. Nastajanje na znanju temelječega lokalnega proizvodnega sistema poteka v štirih fazah.

Prva faza pomeni začetek delovanja takšnega sistema; za njen zagon je potrebna manjša skupina podjetij ali celo zgolj posameznikov z določenimi veščinami. V tej fazi so podjetja zelo majhna in se razvijajo izključno na podlagi sposobnosti in veščin majhne peščice ljudi. Ko je takšen sistem zmožen zadovoljiti specifične potrebe na trgu, se sproži mehanizem rasti podjetja. V drugi fazi že poteka investiranje dobička v tehnološki in znanstveni razvoj. Z namenom ohranjanja minimalnih stroškov proizvodnje podjetje samo po sebi še ne raste, izboljšuje le tehnološke postopke (tudi zato v Furlaniji-Juljski krajini prevladujejo manjša, a zelo uspešna podjetja). Ponavadi se

v tej fazi podjetje bolj specializira, prilagodi proizvodnjo in ob tem že proizvaja znanje in investira vanj. V določenem času se vzpostavijo številne neformalne in institucionalizirane poti, prek katerih se znanje in izkušnje prenašajo med podobnimi, visoko specializiranimi podjetji. Tretja faza pomeni nabiranje izkušenj in znanstvenih dognanj prek teh vzpostavljenih vezi. Podjetja posodablajo proizvodnjo s kopičenjem »delčkov« informacij, ki krožijo znotraj takšnega sistema. V tej fazi se lahko (obratno kot v drugi) pojavi diverzifikacija podjetij, ko zaradi zmanjševanja stroškov in boljše konkurenčnosti podjetja skušajo vzpostaviti nove načine poslovanja, nove produkte, nove tehnološke postopke ipd. V zadnji, četrti fazi, večja proizvodna pomeni tudi večji dobiček podjetij, kar pa zahteva bolj raznovrstno delovno silo. V tej fazi se pogosto zgodi, da se podjetja znova cepijo na manjša, bolj specializirana podjetja, nakar se cikel vrne v začetno točko in začne ponavljati.

Slika 5: Nastajanje lokalnih produkcijskih sistemov v severovzhodni Italiji.

Italijanski raziskovalci so si edini, da je za razvoj te regije ključnega pomena znanje, pa ne le njegovo proizvajanje, ampak tudi širjenje in njegova uporaba v povsem praktične namene. Z besedo znanje lahko označujemo vse sposobnosti, rutine, tako imenovani *know-how*, praktične veščine, pa tudi abstraktno znanje in znanstvene dosežke, ki se lahko uporabijo v konkretnih tehnoloških ali drugih postopkih. Veliko dosežkov in znanja lahko ostane prezrtih, ali pa ga »proizvajalec« ni zmožen uporabiti v svojo korist. Za razvoj produkcijskega sistema, ki temelji na inovativnosti, morata biti na določenem območju oziroma v regiji izpolnjena dva temeljna predpogoja. Obstajati mora neke vrste »molčeče« znanje, ki se je nabiralo skozi celotno zgodovino (podobno kot v primeru Bristola in aeronavtične industrije), zagotovljena pa mora tudi pripravljenost vsrkavanja novega znanja in njegovega širjenja, pa tudi prilagodljivost ljudi in ustanov.

V severovzhodni Italiji obstajajo uspešne mestne regije, ki imajo izrazito specializirane proizvodne sisteme: v okolici Vareseja, Bologne, Verone in Trevisa je locirana kovinska in strojna industrija, v Bellunu plastična, Vicenzi in Arezzu zlatarska, Vidmu pohištvena, Pordenoneju elektronska, v Comu, Pratu in Trevisu pa tekstilna. V provincah Pordenone, Montebelluna in Novara imajo največ patentov na 100.000 prebivalcev

Preglednica 2: Število patentov na 100.000 prebivalcev v nekaterih severnoitalijanskih mestnih regijah v raznih časovnih obdobjih (Paci in Usai 1999).

mestna regija	število patentov na 100.000 prebivalcev	rang glede na pogostnost patentov (glede na mestne regije v celi Italiji)			rang glede na skupno število patentov (glede na mestne regije v celi Italiji)
		od 1981 do 1994	od 1981 do 1994	od 1981 do 1985	od 1990 do 1994
Pordenone	200	1.	4.	2.	6.
Montebelluna	187	2.	3.	3.	21.
Novara	175	3.	6.	8.	10.
Milano	166	4.	8.	7.	1.
Sesto Calende	158	5.	18.	1.	24.
Bologna	158	6.	9.	5.	4.
Ivrea	152	7.	1.	31.	18.
Savona	138	8.	22.	4.	25.
Fabrianio	136	9.	121.	6.	66.
Chieri	131	10.	14.	11.	34.
Torino	115	11.	10.	23.	2.

v Italiji. Gledano v celoti, sta po tem kazalniku vodilni italijanski mesti Milano in Torino (preglednica 2).

Največje število patentov v Italiji med letoma 1981 in 1994 je »proizvedla« strojna industrija (20 %), sledijo ji kemična in avtomobilska (po 11 %) ter farmacevtska (4 %). Pomemben podatek je osredotočenost proizvodnje ali tako imenovani »Ginijev koeficient koncentracije« (medmrežje 2), ki izraža razmerje med dejansko porazdelitvijo podjetij in črto popolne enakosti – večji kot je odklon (bolj se vrednosti približujejo 1), večja je koncentracija spremenljivk, oziroma bolj nenormalna je porazdelitev vseh industrijskih panog. V primeru italijanskih inovativnih regij (preglednica 3) lahko opazimo veliko osredotočenost v mestih Pordenone (izdelava televizorjev in radijskih sprejemnikov), Como (končni tekstilni proizvodi), Torino (avtomobilska industrija) in še nekaterih. Zanimivo je, da praktično vse regije z velikim številom patentov na 100.000 prebivalcev, kažejo tudi nadpovprečne vrednosti v indeksu koncentracije dejavnosti, kar je lahko dokaz o povezanosti med inovativnostjo in specializacijo proizvodnje v mestnih regijah.

Preglednica 3: Specializacija in raznolikost proizvodnje v italijanskih inovativnih regijah (Paci in Usai 1999).

inovativna regija	indeks največje standardizirane specializacije proizvodnje (z vrednostmi med -1 in +1)	indeks druge največje standardizirane specializacije proizvodnje	indeks koncentracije (Ginijev indeks) (z vrednostmi med 0 in +1)
Milano	farmacija (0,62)	TV in radio (0,59)	0,63
Torino	avtomobilska industrija (0,79)	dodatki za avtomobile (0,62)	0,74
Rim	TV in radio (0,68)	založništvo (0,65)	0,72
Bologna	agrokemijska industrija (0,69)	železniška oprema (0,61)	0,67
Firence	prtljaga in torbe (0,82)	optični instrumenti (0,62)	0,67
Pordenone	TV in radio (0,82)	bela tehnika (0,81)	0,77
Padova	parni generatorji (0,71)	obutev (0,63)	0,68
Bergamo	prometna oprema (0,86)	cement, mavec (0,75)	0,68
Como	tekstil (0,82)	predelava rib (0,80)	0,76
Novara	petrokemija (0,73)	elektronika (0,60)	0,74

Severovzhodna Italija je lahko primer uspeha malih podjetnikov in obrtnikov. Podoba pa se vseeno spreminja; nadaljnje zmanjševanje pristojnosti lokalnih oblasti in vse večja centralizacija lahko negativno vplivata na razvoj majhnih in srednjevelikih podjetij. Če je mesto Leiden primer dobre prakse, kjer so poglavitno vlogo odigrale

oblasti, lahko severovzhodno Italijo navedemo kot primer endogenega razvoja, po nastanku bolj spontanega, v prvi vrsti kot posledica slučajnih, zgodovinskih in kulturnih dejavnikov.

Kaj se lahko iz primera severovzhodne Italije naučimo pri nas? Bistveni prvini tega območja sta komunikacija med podjetji in njihovo grozdenje. Vsako podjetje samo ne zmore vedno znova izboljševati tehnoloških in tržnih postopkov, ampak morata obstajati učenje znotraj iste dejavnosti in medsebojno izmenjevanje znanja. Pogosto je ovira takšne medsebojne pomoči konkurenčnost, ki jo mnoga podjetja razumejo napačno; na globalnem trgu lahko podjetja nastopajo uspešneje ne s skrievanjem znanja drugo pred drugim, ampak s skupnim delovanjem.

Mestna občina Ljubljana na primer že sprejema določene ukrepe, ki bi pospeševali grozdenje in povezovanje podjetij. V našem okolju, katerega značilnost je izrazita podjetniška individualnost, je to težka naloga, saj manjkajo nekatere od bistvenih sestavin, na primer sodelovanje med podjetji, tradicionalne poti komunikacij, nenazadnje so pomanjkljive tudi industrijske, proizvodne izkušnje. Najbolj aktualna pobuda je leta 2005 potekala v mestni občini Ljubljana, ki je objavila razpis za spodbujanje in povezovanje podjetij – grozdenje in prijave na mednarodne razpise. Z razpisom je MOL želel spodbuditi povezovanje majhnih podjetij in samostojnih podjetnikov v grozde s sedežem v Mestni občini Ljubljana. Z razpisom naj bi bili sofinancirani upravičeni stroški skupnih strateških razvojnih programov podjetij. Pričakovani rezultati teh aktivnosti so bili denimo ustanovljen grozd, vzpostavljeni pravila njegovega delovanja in organi njegovega upravljanja, sprejet delovni program grozda in njegova strategija, registrirana skupna blagovna znamka podjetij, sodelujočih v grozdu, zagotovljeni skupni razvoj novih produktov ali storitev, skupni nastop na sejnih, skupno propagandno gradivo, v nadaljevanju pa denimo tudi skupne nabavne poti, podpisane pogodbe z dobavitelji, stroški začetnih materialnih in nematerialnih investicij in podobno.

Tovrsten razpis Mestne občine Ljubljana je bil sicer spodbuden, a za nastanek pravih grozdov in povezanih produkcijskih sistemov nezadosten. Vzpostaviti je namreč treba cel sistem ukrepov in spodbud, ne le na lokalni, temveč tudi na regionalni in državni ravni, zato je grozdenje podjetij izjemno težavna naloga. Prvi pogoj je, da so podjetja v lasti manjših, lokalnih podjetnikov, saj se lahko znanje le tako uspešno razširi znotraj iste dejavnosti. V primeru tujih lastnikov razvojne spodbude ponavadi pridejo od zunaj in se obnašajo konkurenčno ter zaščitniško. Zato je velikega pomena, da MOL s svojimi pobudami skuša vplivati na regionalni ravni, to je v ljubljanski mestni regiji, saj je MOL ozemelsko premajhna in zato neustrezna prostorska enota. Dejstvo pa je, da so podjetja majhna in zvečine v slovenski lasti, a z že vzpostavljenimi mednarodnimi stiki.

Drugi pogoj je prizadevanje lokalne oblasti, da s svojimi pobudami skuša vplivati na izrazito ciljna in visoko specializirana podjetja, ki že imajo vzpostavljene stike z dobavitelji in trgovci z lokalnega območja. Specializacija proizvodnje je predpogoj

za koncentracijo dejavnosti in večjo inovativnost podjetij, zato mora biti za sofinanciranje grozdov zagotovljena čim večja specializacija njihovih proizvodov.

Naslednji pogoj je delovna sila. Primer produkcijskih sistemov v severovzhodni Italiji kaže tudi veliko mobilnost delovne sile, stalno izobraževanje in prehajanje vodilnih delavcev med podjetji. Bolj zaželeno od pripadnosti posameznemu podjetju je pripadnost delovne sile določenemu kulturnemu okolju, kar pomeni, da vodilni delavci sicer krožijo med posameznimi podjetji, a le znotraj določenih ozemeljskih okvirov, ki jih zaznamujejo skupna kulturna in regionalna identiteta ter občutek pripadnosti določenemu prostoru. MOL in druge slovenske mestne regije lahko ta pogoj uresničijo z različnimi spodbudami, zlasti tistih podjetij, ki sodelujejo z lokalnimi raziskovalnimi in znanstvenimi ustanovami, ki imajo nadpovprečno izobrazbeno raven ali visoko mobilnost delovne sile znotraj ljubljanske mestne regije.

Povsem jasno je, da grozdenje in ustvarjanje uspešnih lokalnih proizvodnih sistemov oziroma inovativnih manjših in srednjevelikih podjetij ni enostavno opravilo, saj zajema delovanje celotne družbe, ne le lokalnih oblasti. Slovenske mestne regije lahko v teh prizadevanjih le omejeno sodelujejo z različnimi pobudami, ki so bile uspešne v severovzhodni Italiji:

- nadaljnji javni razpisi za medsebojno sodelovanje manjših podjetij in samostojnih podjetnikov z izrazito specializirano dejavnostjo ter lokalnimi oskrbno-tržnimi povezavami,
- povezovanje občin v širši, regionalni kontekst (na primer Ljubljanska mestna regija ali širše) in njihov skupni nastop pri razpisu projektov,
- skupno nastopanje s sosednjimi občinami pri komunikaciji z državnimi in evropskimi razvojnimi ustanovami (v smislu ustanovitve posebne agencije ali obstoječe službe – na primer RRA LUR, ki bi koordinirala tovrstne projekte in prijave),
- spodbujanje podjetnosti in inovativnosti prebivalstva te regije (nadaljnje spodbude za ustanavljanje majhnih podjetij in pridobivanje statusa samostojnih podjetnikov, pravna in organizacijska pomoč za majhne podjetnike, odstranjevanje birokratskih ovir pri ustanavljanju s. p. -jev, spodbujevalna davčna politika ipd.).

Dejstvo pa je, da so italijanski produkcijski sistemi uspešni na območjih, kjer ni prisotna močna centralizacija in imajo precejšnje pristojnosti lokalne oblasti. Zato je bržkone predpogoj za grozdenje podjetij tudi decentralizacija javne in davčne politike ter opiranje na lokalne, endogene potenciale.

Primer uspešnega spodbujanja inovativnega okolja je avstrijski Gradec. Avstrijski koncept spodbujanja policentričnega naselbinskega razvoja temelji na pospeševanju šestih mest (Innsbruck, Salzburg, Linz, Celovec-Beljak, Gradec in Dunaj) kot razvojnih spodbujevalcev, ki jih kot infrastrukturno ogrodje medsebojno povezuje TEN prometno omrežje. Spodbujanje inovativnega okolja na avstrijskem Štajerskem temelji na regionalnih izzivih konkurenčnosti (in čezmejnega sodelovanja s slovenskim delom Štajerske) evropskih regij, ki predstavljajo pospeševanje mest kot razvojnih

spodbujevalcev s pomočjo endogenih potencialov. Pri tem je poudarek na struktur- nem prilagajanju podhranjenih panog in dejavnosti. Na tej podlagi se je rodila ideja o postopnem izgrajevanju »učee se regije«, ki temelji na učenju, znanju, sodelova- nju in inovacijah. Pri tem imajo poglavitno vlogo integracija različnih politik in strategij, mobilizacija majhnih in srednjevelikih podjetij kot razvojnega potenciala gospodarske rasti ter vzpostavljanje razvojnih procesov na različnih sistemskih rav- neh, kot so na primer povezovanje oziroma mreženje različnih interesov. Za tovrstno preobrazbo so značilni dolgotrajen in kontinuiran proces na prednostnih področ- jih kot so podjetniške strukture (pospeševanje in intenzifikacija *know-how* dejavnosti), povečevanje konkurenčnosti na podlagi človeških virov (*knowledge-worker* oziroma vseživljenjsko učenje) in pospeševanje policentrizma (povezovanje v mrežne orga- nizacije, fleksibilna decentralizacija, procesi, potekajoči od zgoraj navzdol in od spodaj navzgor oziroma *top-down* in *bottom-up* procesi).

Celoten sistem »učee se regij« temelji na poudarjanju vloge omrežja mest z Grad- cem kot središčem in partnerskimi mesti Bruckom, Leobnom in Mariborom, ter na regionalnih potencialih v gravitacijskih zaledjih naštetih mest, ki jih sestavljata trg delovne sile in obstoječa gospodarska struktura (Giffinger in Wimmer 2005). Na področju trga delovne sile je poglavitna skrb namenjena ustvarjanju razmer za neneh- no kvalifikacijsko prilagajanje s pomočjo izobraževanja (ob prednostni reintegraciji problematičnih zaposlitvenih skupin), prilagajanju obstoječe načrtovani gospodar- ski sestavi ter permanentnemu informiranju o razvojnih potencialih proizvodnega sektorja in s tem zagotavljanju bolj »varnih« delovnih mest. Poseben poudarek je name- njen pospeševanju gospodarskega mreženja. Na področju gospodarske sestave je poudarek na povečevanju krajevne lokacijske privlačnosti (s pomočjo *spill-over* efek- tov), intenzivnejšem prenosu *know-howa*, stopnjevanju sposobnosti implementacije prenosa inovacij in s tem povečanju izvozne usmerjenosti gospodarskih združenj.

Poseben (za Slovenijo netipičen) primer je Bristol v jugozahodni Angliji. Območ- je jugozahodne Anglije, predvsem mestnih aglomeracij ob prometnicah M4/M5 in njihovih podeželskih zaledij, ima vse značilnosti učeče se regije in razvite inovativne sfere. V tem okolju se prepletajo interesi in dejavnosti podjetij, ki se ukvarjajo z napred- no tehnologijo, finančnih ustanov, univerz, razvojnih agencij in ostalih poljavnih ustanov. Raziskovalci (na primer Konstadakopulus in Christopoulos 2004, 1) menijo, da je uspešnost te regije bolj posledica zunanjih dejavnikov kot načrtne vladne in lokal- ne politike.

Na tem območju je zlasti tradicija velikih tovarn vojaških letal iz obdobja 2. sve- tovine vojne povzročila nekakšno gospodarsko polarizacijo, saj se je tudi po končani vojni v Bristolu in okolici osredotočala aeronavtična industrija. Na podlagi tradicional- ne proizvodnje letal so se začela pojavljati manjša, visoko specializirana in tehnološko zelo razvita mala podjetja. To je tudi dokaz, da ima oblikovanje inovativne podjetniške sfere korenine v specializaciji podjetij ter sektorski in tehnološki enotnosti v prostoru.

Mesto Bristol ima danes veliko število zaposlenih v tako imenovani »obrambni« industriji, kar se navzven kaže v majhni nezaposlenosti (medmrežje 3) in velikem ustvarjenem dobičku. Po popisnih podatkih za leto 2001 je zaposlenih skoraj 94 % aktivnih prebivalcev v starosti od 16 do 64 let, kar je največji delež v celotni Angliji in Walesu. Tako je Bristol znotraj širše regije nekakšna enklava, ki močno izstopa od ostalih mestnih aglomeracij. Postal je mesto z svojevrstnim regionalnim gospodarstvom. Mestna regija izraža tipične značilnosti na znanju temelječega gospodarstva z visokimi stopnjami inovativnosti, registracije patentov, razvijanja novih idej in proizvodov. Podobno kot v nizozemskem Leidnu so se hitro razvile tudi druge dejavnosti, ki potrebujejo visoko izobraženo delovno silo, zlasti s področja informacijske tehnologije (geografski informacijski sistemi, ki imajo podlago v vojaški informatiki), medijske industrije (televizija, foto-optika) in kreativne umetnosti.

Med angleškimi mesti ima Bristol tretji največji družbeni proizvod na prebivalca (23.629 £ in najnižjo brezposelnost (2,5 %), zato je tudi najvišje uvrščeno angleško mesto po indeksu konkurenčnosti (medmrežje 4). Indeks konkurenčnosti se izračunava na podlagi treh spremenljivk: makroekonomskih razmer na trgu, kakovosti javnih ustanov in tehnološke razvitosti. Mestna regija Bristol se v sam vrh uvršča tudi po inovacijskemu indeksu, ki vključuje vse podatke o patentih, strokovnih člankih, bibliografijah raziskovalcev, citiranju, kontaktih med raziskovalci in podjetji v določeni regiji.

Primer Bristola dokazuje, da se, ko govorimo o konkurenčnih in na znanju temelječih mestih, težko omejimo zgolj na ožje mesto. Močna inovacijska kultura se je namreč razširila tudi na širše območje in mnoga podjetja so začela odpirati podružnice v južnem Walesu, tako da so nastale »inovacijske osi« Bristol–Bath, Gloucester–Cheltenham, Swindon. Za gospodarsko sestavo okolice Bristola so značilna močnejša podjetja, ki so podvržena koncentraciji in so bolje integrirana v lokalno gospodarstvo. Raziskovalci so ugotovili (medmrežje 5), da ima za razliko od preostale jugozahodne Anglije to območje izrazito zakoreninjeno regionalno identiteto, kar posredno pripisujejo svojski gospodarski sestavi z večjim številom javnih in poljavnih ustanov.

Temelj gospodarskega in družbenega preporoda bristolske mestne regije so zgodovina, tradicija in ugodne geografske spremenljivke. Mestne oblasti skušajo ta potencial še nadalje razvijati in ustvariti konkurenčno mesto na svetovni ravni. Tako je Bristol eno od inovativnih mest v mreži, imenovani središčna mesta oziroma *the core cities*, v kateri pod nadzorom vlade sodelujejo vsa večja angleška mesta. Znotraj te akcijske skupine skušajo mestne oblasti še nadalje razvijati lokalne vire, tudi s pomočjo skladov EU in z različnimi programi, kot sta URBAN in BEST. Bristol upošteva načela zasebno-javnega partnerstva (tako imenovani urbani menedžment), kar v praksi pomeni, da mestne oblasti lokalnim podjetnikom zagotavljajo prostor in infrastrukturo. Podjetniki v zameno zagotavljajo podporo vsem nadaljnjim projektom in so že zaposlili večje število delavcev. Ocenjuje se, da so s podobnimi programi, ki

zahtevajo aktivno udeležbo in komuniciranje med mestom in zasebnimi podjetji, med letoma 1998 in 1999 ustvarili 200 novih delovnih mest, dodatno izobrazili 660 delavcev in ustvarili 30 novih podjetij. Skupni stroški teh programov so bili 6.442.000 £, od tega je mesto prispevalo 2.621.000 £ ali več kot 40 % sredstev, preostala pa so prišla iz naslovov Evropskega sklada za regionalni razvoj in Evropskega socialnega sklada (medmrežje 5).

4.3 Součinkovanje raziskovanja ter javne in zasebne sfere na primeru nizozemskega Leidna

V nekaterih državah je postalo vodilo regionalnega razvoja načrtno razvijanje sodelovanja poslovnih grozdov oziroma *clustrov* z znanstvenimi ustanovami. Tako Nizozemska za vsako mestno regijo uvaja posebne razvojne programe, ki temeljijo na partnerstvu med znanstvenimi ustanovami in podjetji. V mestu Leiden so s pomočjo države ustanovili biomedicinski znanstveni park. V tem mestu imajo sedež številne matematične, medicinske, naravoslovne, pedagoške in tehnične znanstvene ustanove ter številna manjša in večja biomedicinska podjetja. Med zasebnimi podjetji in znanstvenimi ustanovami poteka formalizirana kooperacija, saj podjetja strokovnjakom in študentom nudijo možnost zaposlitve in samostojnega raziskovanja, univerze pa zagotavljajo strokovni kader in vedno novo izobraženo delovno silo.

Leiden stoji med Amsterdamom na severu in Rotterdamom ter Haagom na jugu, ob reki Stari Ren (Oude Rijn), glavni cestni in železniški osi na Nizozemskem. V neposredni bližini je tudi mednarodno letališče Schiphol. Mesto ima eno najstarejših univerz v Evropi, ustanovljeno leta 1575, in bogato tradicijo teološkega, klasičnega, orientalskega, jezikovnega in medicinskega preučevanja. Inovativnost in znanje sta tržni znamki tega mesta že od srednjega veka naprej. Pohvali se lahko s prvim botaničnim vrtom, namenjenem biološkim raziskavam, ustanovljenim leta 1578, in observatorijem, ustanovljenim leta 1860. Tu so živeli in ustvarjali številni znani znanstveniki in umetniki, na primer Rembrandt, van Goyen, Steen (Montgomery 2007). Mesto je pravi razcvet doživelo v 17. stoletju, ko je imelo enako število prebivalcev kot zdaj, nato pa se je predvsem zaradi konkurence bližnjih Amsterdama in Rotterdama njegov pomen začel zmanjševati. Zdaj ima Leiden 117.000 prebivalcev in je privlačno mesto, nenazadnje tudi zaradi možnosti dobrega zaslužka, saj so povprečni dohodki za 9 % večji od nizozemskega povprečja.

Danes je Leiden klasičen primer uspešnega mesta tudi v globalnem merilu, predvsem zaradi dobrega sodelovanja med tremi ključnimi akterji, znanostjo, industrijo in lokalnimi oblastmi. Komunikacija med znanstvenimi ustanovami in velikimi podjetji je na najvišji možni ravni, vloga lokalnih oblasti pa je omejena na spodbujanje te komunikacije v smislu oskrbe s potrebno infrastrukturo. Vizija izgradnje mesta kot globalnega igralca je imela temelje v dejstvu, da je v Leidnu najstarejša univer-

Preglednica 4: Število zaposlenih po dejavnostih v nizozemskem Leidnu med letoma 1994 in 2003 (medmrežje 6).

dejavnost	1994	1997	2000	2001	2002	2003	delež 2003 (%)
kmetijstvo	681	755	95	89	53	55	0,1
industrija	2194	3022	4530	4634	4819	4766	8,7
služnostne dejavnosti	416	387	355	351	205	205	0,4
gradbeništvo	2109	2167	2140	2322	2440	2461	4,6
trgovina in popravila	7390	7581	7124	7208	7415	7402	13,7
gostinstvo, turizem	1701	1939	1961	1936	1894	1871	3,5
promet, zveze, komunikacije	2060	2750	1719	1750	2134	2188	4,1
finančne storitve	909	769	765	636	607	546	1,0
ostale storitve	4823	5075	6995	7235	6813	7071	13,1
javna uprava	3347	3404	3300	3420	3431	3589	6,7
izobraževanje	8532	8327	8280	8318	8073	8393	15,6
zdravstvo in znanost	11.143	10.777	12.442	12.584	13.089	13.375	24,8
drugo	1718	1883	1943	1980	1923	2041	3,7
skupaj	47.023	48.836	51.649	52.463	52.896	53.963	100,0

za s tradicijo medicinskega raziskovanja na Nizozemskem. Mestne oblasti so se zato že pred desetletji odločile, da bo Leiden svojo prihodnost iskal ravno v medicini in takrat vse bolj priljubljenih biomedicini, genetiki in farmaciji. S finančno pomočjo države so poskrbele za potrebno raziskovalno infrastrukturo: močno univerzo in univerzitetno kliniko (*Leiden University Medical Center*), ki se je specializirala v usposabljanje in stažiranje mladih raziskovalcev in medicinskega osebja; zdaj ta klinika zaposluje kar 7000 ljudi.

Na spletnih straneh univerzitetne klinike v Leidnu med drugim tudi piše: »... *Odprtost in informacije sta ključni besedi našega delovanja – zagotavljamo najboljšo kakovost v zdravstveni tehnologiji in oskrbi pacientov. Ključ do uspeha pa je v sodelovanju. Odpiramo in vzdržujemo mreže z drugimi nacionalnimi in svetovnimi ustanovami ter nudimo tako imenovano vseživljenjsko učenje – zato smo postali največja poakademska zdravstvena organizacija ...*«.

Mesto skuša privabiti investitorje iz vrst biomedicine z usposabljanjem primerne strokovnega kadra (univerze so javne) in s spodbujevalnimi ukrepi za podjetja. Tako se novim podjetjem zagotovijo zemljišče, potrebna infrastruktura in institucionalna podpora znotraj biomedicinskega znanstvenega parka. Tovrsten proces imenujejo inkubator za nastajanje uspešnih podjetij, saj dejansko »vzgojijo« zasebno podjetje

in mu zagotovijo vse potrebno za uspešen začetek delovanja. Od devetdesetih let 20. stoletja, ko so ustanovili ta park, ugotavljajo, da so se okrepile tudi spremljajoče dejavnosti. Mestno prebivalstvo se je začelo zaposlovati v raznih oglaševalskih podjetjih, ki so tržila biomedicinske proizvode, naselila so se tudi proizvodna podjetja biotehnološkega materiala in proizvodov. Danes je v mestu več kot 40 biomedicinskih podjetij ali kar polovica tovrstnih podjetij na Nizozemskem. Gre torej za izrazit primer grozdenja ene same vrsti gospodarske dejavnosti na sorazmerno omejenem območju.

Ta biomedicinski tehnološki park so zgradile različne, med seboj povezane organizacije: lokalne oblasti, Univerza v Leidnu, Univerzitetna klinika Leiden, konzorcij, ki je vključeval številna zasebna podjetja, Gospodarska zbornica Nizozemske in Nacionalni naravoslovni muzej *Naturalis*. Za njegov uspešen zagon je bil potreben povsem jasen cilj, ob tem pa še štiri ključne sestavine, ki naj bi privlačile podjetja:

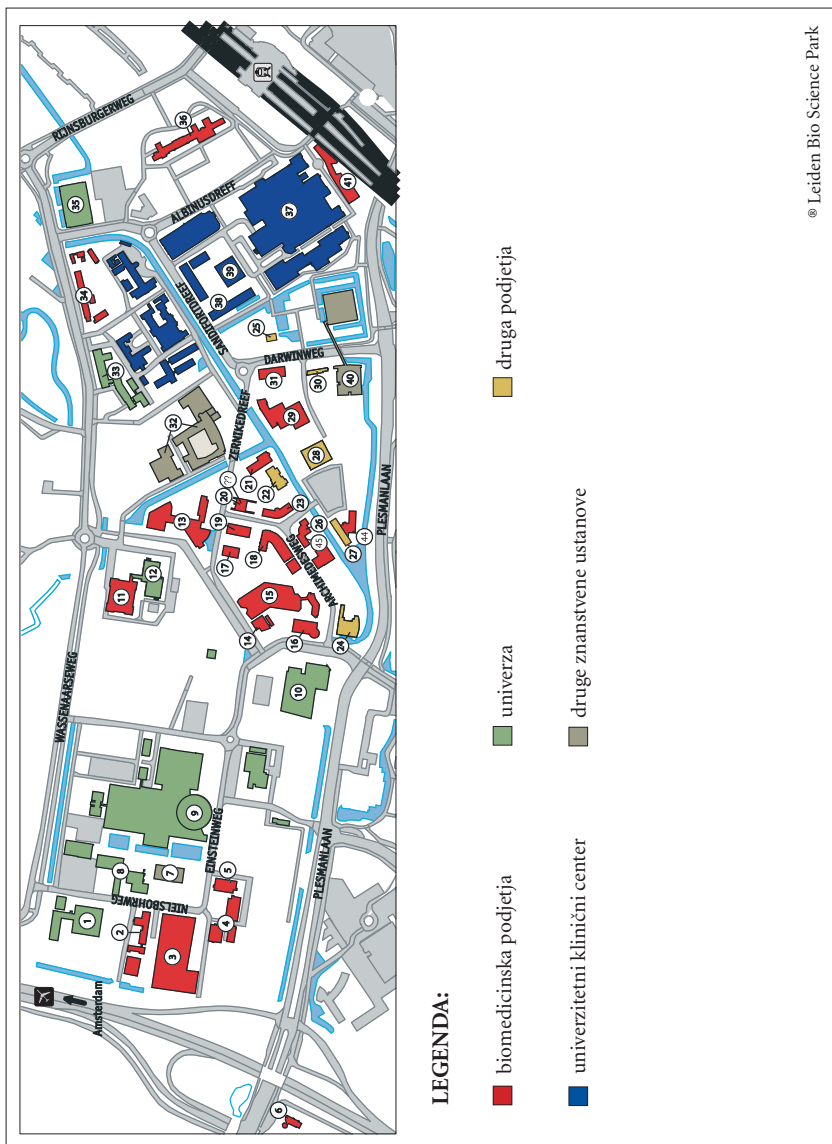
- znanje,
- komercialne dejavnosti,
- infrastruktura,
- okolica s celotnim kontekstom dejavnosti.

»... *Srce znanstvenega grozda sestavljajo znanstveno delo, tehnološki razvoj, izobraževanje, posredovanje znanja in inovativna poslovna klima; te dejavnosti so v središču dogajanja v biomedicinskem parku. Okoli njih pa kot nekakšno kožo razvijamo ostale dejavnosti, na primer infrastrukturo in spremljajoče dejavnosti, zagotavljamo pa tudi javni prostor in prostor za nadaljnje podjetniške aktivnosti...*« (Leiden Bio-Science ... 2007).

Tehnološki park ima dobre prometne povezave, zlasti s sredstvi javnega potniškega prometa. Je v neposredni bližini mestnega središča in blizu mednarodnega letališča Schiphol. Sama prisotnost univerz in podjetij kontinuirano privlači visokokvalificirano delovno silo, zato je za mestno regijo značilna nadpovprečna stopnja izobrazbe. Med znanimi leidenskimi podjetji so Genecor, Crucell in druga, ki se specializirajo v farmacevtske in genetske raziskave. Preglednica 4 kaže, da je bilo leta 2003 v zdravstvu in izobraževanju zaposlenih več kot 40 % delavcev, vse bolj pa se krepi delež industrije.

Organizacijska shema biomedicinskega parka nazorno kaže prepletenost tega sistema. Na eni strani so tako imenovane ustanove za trening, torej izobraževalne ustanove, ki skrbijo za stalno usposabljanje novih raziskovalcev, na drugi pa podjetja, ki izumljajo in raziskujejo nove postopke v biomedicini in genetiki, tu pa je nenazadnje še cela vrsta spremljajočih podjetij, ki med drugim nudijo posojila ter zagotavljajo temeljno infrastrukturo. Ravno zadnjenavedene ustanove so zelo pomembne tudi pri prelivanju znanja in ljudi iz akademskih ustanov v zasebna podjetja ali tako imenovana *spin-off* podjetja, značilna za Leiden.

»... *Ustvarjanje novih proizvodov in tehnologij z dodano gospodarsko vrednostjo na podlagi znanstvenega raziskovanja ni dovolj – znanstvenik mora poleg znanja obvladati*

Slika 6: Organizacijska shema biomedicinskega parka nizozemskega Leidna.

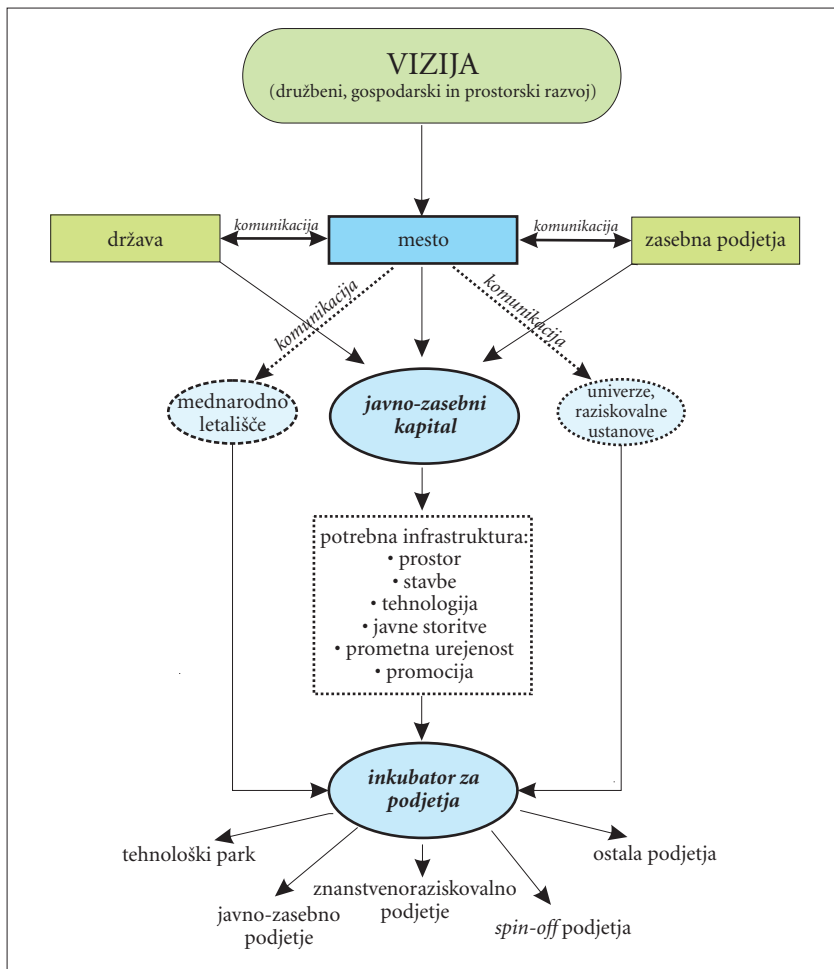
tudi poslovne veščine, ki omogočajo preskok k njihovi dejanski uporabi...» (Leiden Bio-Science ... 2007).

Smisel tehnološkega parka ni zgolj v proizvodnji znanja, temveč tudi v uspešni promociji in prodaji znanstvenih dosežkov. Prav mestne oblasti in Univerza v Leidnu sta za raziskovalno-poslovni sistem, ki sta ga uvedli znotraj biomedicinskega tehnološkega parka, prvi začeli uporabljati izraz inkubator. To je bil prvi tovrstni projekt tako na Nizozemskem kot v Evropi, zdaj pa velja za model uspešnega vzpostavljanja podjetniške klime. Projekt, ki so ga poimenovali ABC (*Academic Bussines Center*), je pomenil tudi izgradnjo poslovne stavbe z vsemi potrebnimi prostori za delovanje podjetij, laboratoriji, pisarniškimi prostori, konferenčnimi dvoranami, skladišči, reciklažnimi prostori in informacijsko-komunikacijsko infrastrukturo. V istem prostoru so namestili tudi finančna in svetovalna podjetja, saj so predvidevali, da bodo druga podjetja lažje prihajala do poslovnih informacij in kupcev, zato naj bi bila pri svojem poslovanju bolj uspešna. Oblasti so sprva upale predvsem na nastanek *spin-off* podjetij, vendar so poslovalnice kmalu začela odpirati tudi druga priznana in uveljavljena podjetja. Zdaj je v leidenskem biomedicinskem parku zaposlenih 3500 ljudi, do leta 2010 naj bi se število povečalo na 6000. Ocenjuje se, da odvisne in spremljajoče dejavnosti biomedicinskega parka zaposlujejo še nadaljnjih 15.000 do 18.000 delavcev.

Za vzpostavitev inkubatorja so torej potrebovali jasno vizijo, prostor, ki ga je zagotovilo mesto, in kapital, ki ga je zagotovil javno-zasebni sektor. Mestne oblasti še posebej poudarjajo izjemno geografsko lokacijo tehnološkega parka: »... *Neposredna bližina letališča Schiphol (20 minut) in številne druge povezave s svetom so se izkazale kot izjemno pomemben dejavnik za podjetja, ki so se ustavila tukaj in odprla svojo 'trgovino' ...*« (Leiden Bio-Science ... 2007).

Med temeljnimi sestavinami, ki sestavljajo okolje inkubatorja (znanje, infrastruktura, spremljajoče poslovne dejavnosti) zasledimo tudi dejavnik okolice in »konteksta«, saj naj bi posredno in neposredno imela veliko vlogo tudi celotna klima, ki je izrazito naklonjena inovacijam in izobraževanju. Zato skušajo lokalne oblasti načrtno »gojiti« to klimo (družbeni kapital) z izgradnjo javnih mest z rekreacijsko in prostočasno infrastrukturo ter svojsko sodobno arhitekturo, kjer se lahko neformalno srečujejo raziskovalci, poslovneži in študenti.

Leiden ima tudi vse značilnosti učečega se mesta, specializirano proizvodnjo in raziskovanje, visoko stopnjo interakcije med znanostjo in industrijo, veliko usposobljenost in mobilnost delovne sile, prepletene vertikalne in horizontalne povezave med podjetji (gospodarska sinergija). Je primer mesta, ki je imelo vizijo in je v devetdesetih letih prejšnjega stoletja uspelo pravilno napovedati usmeritev znanstvenega in gospodarskega razvoja v biomedicino in genetiko, ob tem pa je imelo dovolj politične, finančne in strokovne podpore, da je to vizijo prek raznih inovativnih programov uspelo tudi uspešno uresničiti. Viziji so bili podrejeni prostorsko načrtovanje, mestna finančna in davčna politika in nekateri takrat povsem novi prijem (inkubatorji za nova podjetja).

Slika 7: Temeljna zasnova tehnološkega in gospodarskega razvoja mesta/regije na primeru nizozemskega Leidna.

Leiden lahko pojmuje tudi kot tipičen primer učečega mesta, ki je izkoristilo ugodne geografske, družbenokulturne in gospodarske razmere. Lokacija ob glavni prometni osi v državi, bližina mednarodnega letališča, ustrezna infrastruktura, ustvarjalno okolje na eni strani in pripravljenost na izzive, vizionarstvo, politična

(dobra) volja, gospodarska in kulturna zgodovina na drugi so omogočili razcvet konkurenčnega, na znanju temelječega mesta, ki ima pomembno vlogo tudi v globalnem merilu.

4.4 Aplikacija primera nizozemskega Leidna na slovenski prostor

Ljubljana kot vsestransko središče Slovenije sicer ne more postati novi Leiden, lahko pa se od njega marsikaj nauči, saj je ravno to mesto postalo vzorčni model, ki ga skušajo posnemati tudi številna druga evropska in neevropska mesta. Z slovenskega zornega kota so pomembni zlasti naslednji poudarki:

- imeti je treba drzno in uresničljivo vizijo, ki temelji na določenih zgodovinskih značilnostih oziroma posebnostih v prostoru;
- lokalna skupnost se mora povezati in stalno komunicirati z znanstvenoraziskovalnimi in izobraževalnimi ustanovami; njihovo sodelovanje mora biti skladno s srednjeročno in dolgoročno vizijo;
- prav tako mora lokalna skupnost stik z zasebnim sektorjem vzdrževati tudi v kapitalnem smislu (zasebno-javno partnerstvo) in ga usmerjati na način, skladen z vizijo razvoja mesta;
- zagotovljena mora biti ustrezna infrastruktura, torej dobre povezave z javnim prometom in letališčem, prostor za dejavnosti in podjetja, obstoječa mreža izobraževalno-raziskovalnih ustanov, pa tudi ustrezno kulturno okolje, oziroma celoten kontekst, znotraj katerega potekajo vse dejavnosti v mestu.

Ljubljana ima pred bližnjimi, konkurenčnimi mesti določene prednosti, ki bi jih lahko izkoristila sebi v prid. Bolje bi lahko unovčila predvsem svoj središčni geografski položaj ter razmeroma dobro opremljenost z izobraževalnimi in raziskovalnimi ustanovami. Znanstvenih in izobraževalnih ustanov mesto za zdaj praktično ne uporablja v svoj prid, prej obratno, na kar kaže primer grožnje s selitvijo umetniških akademij v Domžale. Že omenjeno formalno sodelovanje med mestom in »ustanovami znanja« bi moralo potekati na več ravneh. Mesto bi lahko zagotavljalo prostor in spodbujalo tiste programe ter raziskave, ki bi bile v njegovem interesu, ustanove pa bi mestu nudile znanje, glavni človeški kapital. Obstajajo tudi druge možne oblike sodelovanja, na primer štipendiranje, skupno sodelovanje v evropskih projektih, sofinanciranje projektov in še nekateri drugi načini, ki jih mesto v manjši meri že uporablja.

Naslednji poudarek je na povezovanju javnega in zasebnega kapitala, ki je v zahodni Evropi prevladujoč način investiranja v javno infrastrukturo in se ga Mestna občina Ljubljana pri nekaterih projektih deloma že poslužuje. Leta 2003 je Inštitut za ekonomska raziskovanja za potrebe Mestne občine Ljubljana izdelal študijo o razvoju tehnološkega parka Ljubljana, v kateri so na podlagi anketnih vprašalnikov dobili informacije o zainteresiranih podjetjih ter njihovih prostorskih in infrastrukturnih

potrebah. Izkazalo se je, da za načrtovane dejavnosti kar 47 podjetij potrebuje skupaj 75.000 m² novih površin.

Obstoječi tehnološki park v Ljubljani je dokaj uspešen; ima že 55 rednih in pridruženih članov, podjetij. Med letoma 1996 in 2003 je bilo ustanovljenih 44 in dodatnih 32 *spin-off* podjetij, vendar kljub dobrim poslovnim rezultatom ne kaže pozitivnih učinkov na mesto. Manjkata mu predvsem sodelovanje z izobraževalno-raziskovalnimi ustanovami in inovativnost, kar se kaže zlasti v zanemarljivo majhnem številu (manj kot 10) registriranih patentov. Tehnološki park se bo predvidoma širil na novi lokaciji na Brdu, na območju bivših glinokopov, kjer načrtujejo tudi boljše navezavo na spremljajočo infrastrukturo:

»... Cona Tehnološkega parka Ljubljana na Brdu je locirana na zelo ugodni lokaciji na Brdu: lega omogoča delo v mirnem zelenem okolju, z vpetostjo v mestno središče in neposrednim dostopom do mestne obvoznice. Ob sami lokaciji bo do konca 2004 zgrajen hotelski in kongresni center. Poleg obstoječih fakultet Univerze v Ljubljani in raziskovalnih institutov ob lokaciji je v neposredni bližini cone zagotovljeno zemljišče za širitev univerzitetnega kampusa ...« (Tehnološki park Ljubljana 2007).

Zasnova cone Tehnološkega parka Ljubljana na Brdu predvideva poleg poslovnih, proizvodnih in delno skladiščnih prostorov tudi prostore za vse komplementarne storitvene dejavnosti, kot so varstvo otrok, zdravniška oskrba, trgovine, pošta, banka, restavracija in podobno, tako da izpolnjuje idejo mesta v malem. Zgrajena infrastruktura bo prilagojena razvojni stopnji podjetja, pri čemer se bo razlikovalo med podjetji v ustanavljanju, podjetji v zgodnji dobi delovanja, podjetji v fazi rasti in podjetji na stopnji internacionalizacije in industrializacije. (Tehnološki park Ljubljana – Javni poziv 2004).

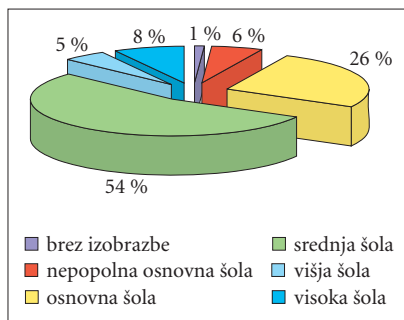
Smeli načrti tehnološkega parka v Ljubljani bodo lahko zaživel le ob resnem vključevanju raziskovalno-izobraževalnih institucij in načrtnem izboru podjetij, ki bodo uresničevala dolgoročno vizijo mesta Ljubljane. Trenutna praksa je namreč takšna, da je tehnološki park odprt za vsa podjetja in vse dejavnosti, ki med seboj niso komplementarne in povezane, kar ni v skladu z načeli gospodarske sinergije in specializacije podjetij kot dveh ključnih prvin za doseganje večje inovativnosti.

5 Ustvarjalnost, prvina konkurenčnosti v družbenem razvoju Slovenije

5.1 Izobrazbena sestava prebivalstva

Izobrazbena sestava je v sodobnih družbah tista ključna sestavina, ki zaznamuje v razvoj usmerjeno družbeno skupnost. Ne označuje le strokovne usposobljenosti za opravljanje poklicev, pač pa posredno tudi inovacijsko sposobnost okolja za prilagajanje

Slika 8: Izobrazbena sestava prebivalstva Slovenije leta 2002 (Popis... 2002).

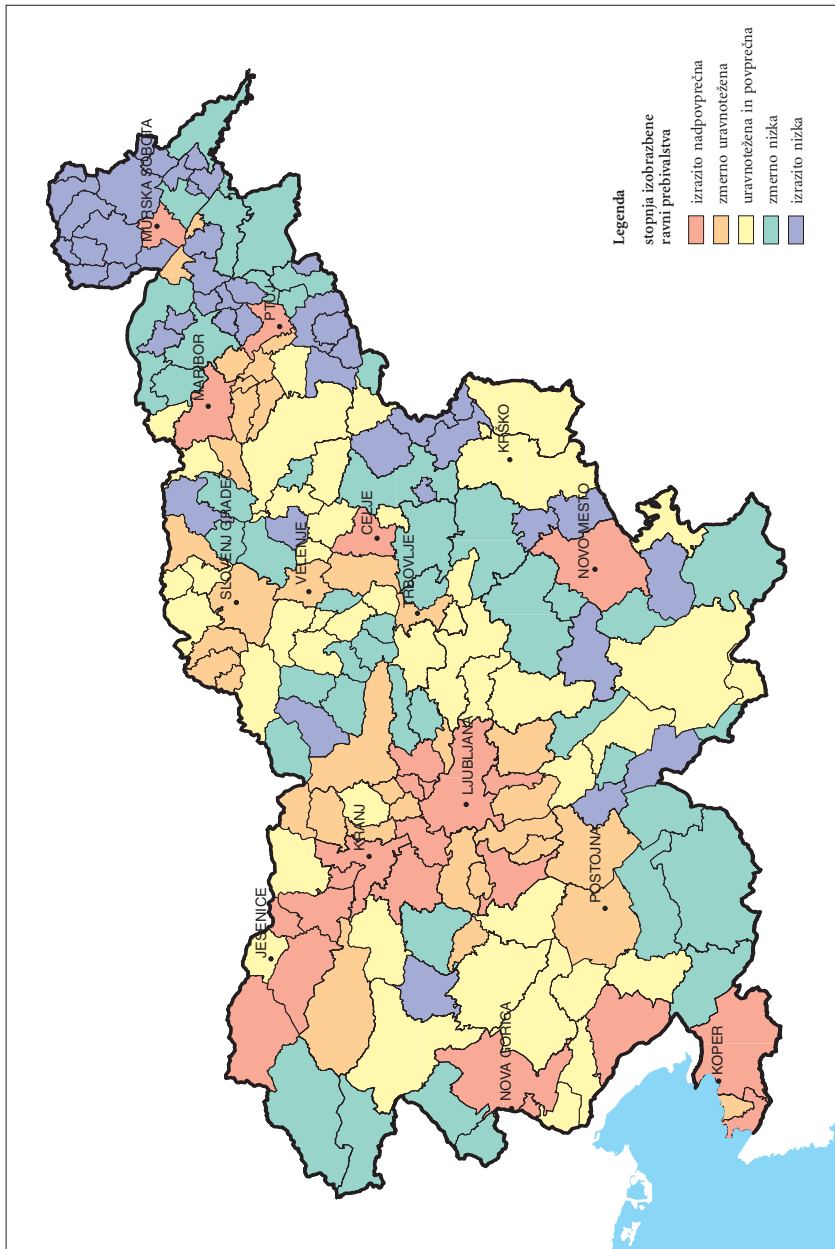

sodobnim izzivom v postindustrijski družbi. Čim višja je stopnja izobrazbene ravni, tem večja je običajno absorpcijska moč družbe pri nastajanju »učecihi se regij«. Zato je stopnja izobraženosti prebivalstva pogosto eden od najpomembnejših analitskih kazalnikov splošne družbene razvitosti države in/ali posameznega območja.

Prikazana izobrazbena raven prebivalstva iz leta 2002 je trenutni presek izobraženosti prebivalstva, ki pa je hkrati odraz dolgotrajnega življenjskega cikla. Tega leta petnajstinka odraslih oseb še vedno ni imela dokončane niti osnovne šole, četrtnina jih je končala osnovnošolsko, dobra polovica srednješolsko in osmina najmanj višješolsko ali visokošolsko izobraževanje. Poglavitna značilnost slovenske izobrazbene sestave je, da njen razvoj ni potekal v skladu z močno razvejenim omrežjem izobraževalnih ustanov, niti z dinamičnim povejnim družbenim napredkom, na primer z deagrarizacijo, industrializacijo, urbanizacijo ...

Za merilo izobrazbene ravni prebivalstva smo uporabili še medsebojna razmerja med tremi glavnimi skupinami dosežene najvišje stopnje izobrazbe in sicer doseženo osnovnošolsko, srednješolsko ter višješolsko oziroma visokošolsko izobrazbo. Pri tem smo se oprli na podatke o razmerjih za vsako lokalno skupnost posebej. Upoštevali smo tudi položaj občine v trikotnem grafikonu. Opredelitev je bila opravljena na matematični in grafični način. Kot razmejitvene vrednosti smo pri vsaki izobrazbeni skupini uporabili srednjo vrednost ter $\pm$ standardne deviacije. Klasifikacija je pokazala, da iz trojnega odnosa izhaja dvanajst možnih kombinacij, ki pa smo jih poenostavili v pet tipov izobrazbene ravni prebivalstva. Vrednotenje je razkrilo, da se je v skupino (1) z izrazito nizko stopnjo izobrazbene ravni prebivalstva uvrstilo 45 občin, v skupino (2) z zmerno nizko stopnjo izobrazbene ravni prebivalstva 46 občin, v skupino (3) s povprečno stopnjo izobrazbene ravni prebivalstva 42 občin, v skupino

Slika 9: Stopnja izobrazbene ravni prebivalstva v slovenskih občinah leta 2002 (Popis... 2002). ►

(4) z zmerno nadpovprečno stopnjo izobrazbene ravni prebivalstva 35 občin in končno v skupino (5) z izrazito nadpovprečno stopnjo izobrazbene ravni prebivalstva 24 občin. Kartografski prikaz tipološke členitve izobrazbene ravni prebivalstva kaže na strnjena območja z nižjo ravni v Prekmurju (zlasti na Goričkem), Slovenskih goricah, Halozah, Posotelju, Zgornji Savinjski dolini, Suhi krajini, delu Bele krajine in Loškem Potoku. Izrazito nadpovprečna raven izobrazbe je na Gorenjskem ter na območjih vseh večjih mest.

5.2 Kaj so ustvarjalne skupine?

Preučevanje izobrazbene ravni prebivalstva je pomemben sestavni del geografije človeških virov. Med njimi pa imajo še poseben pomen tako imenovane ustvarjalne socialne skupine. Ta vidik je v Sloveniji še popolnoma neraziskan. Pričujoče poglavje je tako prvi poskus proučitve razprostranjenosti ustvarjalnih socialnih skupin tako glede kraja dela in bivanja kot njihovih učinkov na geografsko okolje in družbeni razvoj. V njem želimo najprej predstaviti delovne hipoteze in potem v nadaljevanju določiti lastnosti ter značilnosti ustvarjalnih skupin. Z vidika geografske razprostranjenosti sta še zlasti pomembna izbira in oblikovanje kazalnikov, ki določajo ustvarjalnost.

Pod ustvarjalnostjo razumemo sposobnost uspešnega prenosa novih razpoložljivih znanj v prakso. Ustvarjalnost (latinsko *creatio* v pomenu 'kreativnost, ustvarjalnost') predstavlja uspešno in inovativno reševanje različnih nalog v družbi in ni v izključni domeni znanstvenikov ali umetnikov. Gre za raznolike dejavnosti, ki se odražajo na številnih področjih družbenega življenja. Florida (2003) je identificiral tri medsebojno povezane tipe ustvarjalnosti:

- tehnološka ustvarjalnost ali inovativnost (*technological creativity or innovation*),
- gospodarska ali podjetniška ustvarjalnost (*economic creativity or entrepreneurship*) in
- umetniška ali kulturna ustvarjalnost (*artistic or cultural creativity*).

Postavil je tudi hipotezo, da vse tri skupine ustvarjalnih poklicev vzajemno vplivajo druga na drugo in na ta način pospešujejo ekonomski napredek določenega družbenega okolja. V izhodišču svoje teorije »ustvarjalnega kapitala« je kot temelj postavil prsto izbiri do kraja bivanja in delovnega mesta, pri čemer pa imajo po njegovem prepričanju odločujočo vlogo zlasti toleranca do različnih nazorskih pogledov in kulturna raznovrstnost priseljencev, pa tudi pospeševanje družbenega vzdušja za odprtost uresničevanja novih zamisli.

V določenih geografsko zaokroženih območjih je kopičenje ustvarjalnih prebivalstvenih skupin povezano z izbranimi gospodarskimi dejavnostmi, ki so v sodobnih globalizacijskih razmerah vpete v tekmovalnost in imajo zato še posebej izraženo potrebo po visoko izobraženih in ustvarjalnih sodelavcih. Takšne so na primer raziskave in razvoj v naravoslovnih in tehničnih vedah, povezanih s *high-tech* podjetji, marketingom ali oblikovanjem. Med ustvarjalnimi poklici je nezanemarljiva tudi vloga

raznovrstnih kulturnih ustvarjalcev, umetnikov in poustvarjalcev ter ustvarjalnih profilov v humanističnih, družboslovnih, medicinskih in drugih vedah.

Temeljna hipoteza, ki se v tem primeru pojavlja, je, da se v sodobnih socialnoekonomskih razmerah ustvarjalna delovna sila ne seli zgolj z namenom, da dobi zaposlitev (*people follow jobs*), marveč tja, kjer so bivalne razmere prijazne za ustvarjalnost (*jobs follow people*). Tako Florida (2004, 220) v svoji teoriji pritrjuje zagovornikom nove razvojne teorije (Lucas 1988), ki opozarjajo na odločujočo vlogo zlasti tistih mest in urbanih aglomeracij, ki imajo za konkurenčnost nacionalnih gospodarstev odločujočo vlogo. Zanje velja, da imajo poleg značilne gospodarske usmerjenosti v razvojno intenzivne dejavnosti zelo pomembno (ustvarjalno) vlogo še raznolike družbene dejavnosti, ki so temeljni predpogoj inovativnosti in podjetništva. Med njimi so posebej poudarjeni medsebojna povezanost in stiki med ljudmi, kar pomeni visoko toleranco, tudi do etnične raznolikosti. Ti vzgibi v zakulisju spodbujajo nove kombinacije ustvarjalnih znanj in s tem inovacij, posledično pa ustanavljanje novih podjetij in novih ustvarjalnih delovnih mest. Povezanost novih znanj s podjetništvom rojeva komercializacijo novih idej, ki so gonilna sila gospodarskega napredka (Schumpeter 1911; Feldman 2000).

Ustvarjalne skupine je izjemno težko identificirati, kajti njihove dejavnosti se medsebojno zelo razlikujejo. Najtežje pa je iz njih izluščiti »vsebino« ustvarjalnosti. Načeloma gre za skupine, ki so določen problem sposobne identificirati in na tej podlagi razvijati nove zamisli oziroma jih na svojstven način kombinirati tako, da ustvarjajo nove produkte. Florida (2004, 8) ustvarjalne skupine deli na tri podskupine:

- Jedro sestavljajo ljudje, ki ustvarjajo nova znanja. Sem po njegovem spadajo zlasti inženirji tehničnih profilov, naravoslovci, zdravniki ter učitelji in raziskovalci s področja gospodarstva, družboslovnih in humanističnih znanosti. Po njegovem te visokoustvarjalne socialne skupine (*creative core*) poganjajo družbenogospodarski in tehnološki razvoj.
- Naslednjo podskupino sestavljajo strokovnjaki, zaposleni v delovno intenzivnih poklicih (*creative professionals*). Gre na primer za menedžerje, visoke državne uradnike, strokovnjake, dejavne v raznovrstnih tehničnih, izobraževalnih, medicinskih dejavnostih, odvetnike ipd., ki podpirajo gospodarski razvoj in na ta način posredno vzpostavljajo interakcije z drugimi znanji.
- Tretjo podskupino ustvarjalnega razreda sestavljajo umetniki (*bohemians*). Kulturni ustvarjalci in poustvarjalci, kamor sodijo glasbeniki, publicisti, pisatelji, likovniki... sicer ne prijavljajo novih patentov, vendar so njihove dejavnosti eden od najpomembnejših kazalnikov za odprtost, prepoznavnost in raznolikost v pokrajinski podobi. Pomenijo tudi svojstveno privlačnost za prvi dve skupini ustvarjalnih poklicev. Prisotnost kulturnih ustvarjalcev in umetniških skupin je pomemben lokacijski dejavnik pri oblikovanju ustvarjalnega okolja (Fromhold-Eisebith 1995) in ima pomembno vlogo tudi pri zagotavljanju kakovostnih bivalnih razmer (Florida 2004, 11).

Za pričujočo analizo je pomembno, da iz množice različnih poklicev glede na njihovo ustvarjalnost izluščimo reprezentativne kategorije, kar v praksi precej tvegano početje. Podatkovne baze so prevzete iz Statističnega registra delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP), ki jih vodi Statistični urad Republike Slovenije. Uporabili smo baze delovno aktivnega prebivalstva po enotah področnih skupin poklicev, stopnji šolske izobrazbe in občini dela na dan 31. 12. 2006. Razporeditev temelji na mednarodno primerljivi standardni klasifikaciji poklicev ISCO-88 (*International Standard Classification of Occupations*). Preglednica 5 prikazuje poskus razmejitev kategorij ustvarjalnih poklicev po sistematiki ISCO, ki je kolikor toliko prilagojena Floridinin razmišljanjem in teoretskim podlagam.

Preglednica 5: Izbor in razmejitev ustvarjalnih poklicev (priredba na podlagi opisa skupin iz standardne klasifikacije poklicev (medmrežje 7).

ustvarjalne skupine	poklicne skupine na podlagi ISCO klasifikacije (šifra področne skupine poklicev po klasifikaciji ISCO)
strokovnjaki (<i>creative core</i>)	fiziki, kemiki in sorodni strokovnjaki (211) matematiki, statistiki, informatiki in sorodni strokovnjaki (212, 213) arhitekti, inženirji in sorodni strokovnjaki (214) zdravniki in strokovnjaki biomedicinskih, bioloških in biotehničnih ved (221, 222) univerzitetni in visokošolski učitelji ter drugi strokovnjaki za izobraževanje (231–235) strokovnjaki s področja arhivistike, bibliotekarstva, družboslovnih in humanističnih ved poslovanja, prava, javne uprave in sorodnih ved (24)
ustvarjalni profesionalci (<i>creative professionals</i>)	zakonodajalci, visoki državni uradniki, menedžerji (1) strokovnjaki za zdravstveno nego (223) strokovnjaki za poslovanje (241) pravniki in sodniki ter sorodni poklici (242) strokovnjaki finančnih, komercialnih ved itd. (341–346)
kulturni ustvarjalci (<i>bohemians</i>)	pisatelji, slikarji, kiparji, skladatelji, glasbeniki, plesalci, koreografi, režiserji, igralci, novinarji, umetniški ustvarjalci in poustvarjalci, fotografi ipd. (245)

Pomembni pomanjkljivosti statističnih baz sta, da dajalci podatkov pri razvrščanju oseb po poklicih ne upoštevajo vselej temeljnih načel razvrščanja in, da (posebej

pri ustvarjalnih poklicih) niso dovolj natančni. Pogosto jih razvrščajo po nazivih ali statusu, ne pa po prevladujoči naravi dela, ki ga dejansko opravljajo. Zaradi zajetnega števila poklicev je lahko sporno tudi združevanje v zgornje tri skupine. Nadaljnja pomanjkljivost je, da se podatki vodijo po kraju (občini) zaposlitve, ne pa tudi po kraju bivanja, kar bi nedvomno obogatilo poznavanje bivanjskih navad ustvarjalnih skupin prebivalstva. Vse te pomanjkljivosti je pri interpretaciji podatkov treba upoštevati, saj so rezultati lahko tudi nekoliko popačeni.

5.3 Kje delujejo in prebivajo ustvarjalne socialne skupine?

Upošteva je našete pomanjkljivosti je v Sloveniji konec leta 2006 je delež ustvarjalnih poklicev v skupnem številu prebivalcev 7,0 %. Za primerjavo, po identični metodologiji zajetja je bil leta 2004 v Nemčiji 12,1 %, na Danskem pa 15,7 % (Fritsch in Stützer 2007). Med tremi podskupinami ustvarjalnih poklicev predstavljajo s 5,23 % najštevilčnejšo skupino strokovnjaki, medtem ko je bil delež kulturnih ustvarjalcev komaj 0,23 %. V Nemčiji je bilo to razmerje 8,3 % proti 0,43 % (Fritsch in Stützer 2007).

Za razporeditev ustvarjalnih poklicev po razvojnih regijah je značilna izrazita osredotočenost v osrednjeslovenski razvojni regiji, kjer je skoraj polovica vseh delovnih mest v ustvarjalnih poklicih v Sloveniji, čeprav je v njej »le« 32 % slovenskih delovnih mest. Zaradi te izjemne zgoščenosti je v vseh drugih razvojnih regijah delež ustvarjalnih poklicev v primerjavi s številom prebivalcev pod državnim povprečjem. Skoraj trikrat manj (13 %) jih je v podravske razvojni regiji, nato pa po številu in deležih sledita savinjska in gorenjska razvojna regija. Okrog 5 % ustvarjalnih poklicev je še v obalno-kraški, dolenski in goriški razvojni regiji. Povsod drugje se njihov delež giblje med 1 in 3 %.

Ugodnejšo razporeditev med razvojnimi regijami kažejo primerjave deležev ustvarjalnih poklicev med krajem dela in krajem bivanja. Razlike v številu ustvarjalnih poklicev med krajem dela in bivanja pokažejo, da je v vseh regijah, z izjemo osrednjeslovenske (ki kaže na presežek v višini 13.685), manj delovnih mest z ustvarjalnimi poklici, kot pa jih tam dejansko prebiva. Še bolj izrazite so razlike po občinah. Tako ima na primer Mestna občina Ljubljana med ustvarjalnimi poklici kar 21.825 »presežnih« delovnih mest. Po drugi strani pa imajo občine Grosuplje, Medvode, Kamnik, Vrhnika in Domžale v neposrednem ljubljanskem zaledju »primanjkljaj«, ki v vsaki izmed njih presega 2000 »ustvarjalcev«. Empirični primeri nazorno pokažejo nadpovprečno stopnjo dnevne delovne migracije iz teh občin proti Ljubljani, ki presega preostale izobrazbene skupine med aktivnim prebivalstvom. Prav zato so deleži ustvarjalnih poklicev v primerjavi z aktivnim prebivalstvom med razvojnimi regijami ugodnejši. V povprečju predstavljajo sedmino aktivnega prebivalstva. V osrednjeslovenski razvojni regiji dosega skoraj petino, v dolenski, gorenjski, goriški, podravske in obalno-kraški je na povprečni ravni, v koroški, notranjski, pomurski, savinjski in posavski pa je pod povprečjem (preglednica 6).

Preglednica 6: Število ustvarjalnih poklicev po kraju dela in bivanja ter deleži po razvojnih regijah Slovenije (Delovno ... 2007).

razvojna (statistična) regija	število ustvarjalnih poklicev po kraju dela (A)	število ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja (B)	razlika: A – B	delež ustvarjalnih poklicev po kraju dela/ bivanja (%)	delež ustvarjalnih od števila aktivnih prebivalcev v regiji (%)
Slovenija	139.212	138.595	+617	7,0	12,9
dolenjska	6.760	7.778	–1.018	4,9/5,6	10,3
gorenjska	10.025	13.556	–3.531	7,4/9,8	10,8
goriška	6.583	7.771	–1.188	4,6/5,6	11,1
koroška	3.100	3.902	–802	2,2/2,8	9,1
notranjska	1.921	2.934	–1.013	1,4/2,1	8,8
obalno-kraška	7.117	7.667	–550	5,1/5,5	11,9
osrednjeslovenska	64.743	51.058	+13.685	46,5/36,8	18,1
podravska	18.009	18.917	–908	12,7/13,6	11,5
pomurska	4.613	5.367	–754	3,3/3,9	9,4
posavska	2.704	3.413	–709	2,0/2,5	9,4
savinjska	11.887	13.908	–2.021	8,6/10,0	9,1
zasavska	1.750	2.324	–574	1,2/1,7	9,8

Za podrobnejšo presojo geografske razporeditve ustvarjalnih poklicev smo oblikovali prikladen lokacijski koeficient:

$$\text{lokacijski koeficient} = \frac{\frac{\text{število ustvarjalnih poklicev v občini}}{\text{število prebivalcev občine}}}{\frac{\text{število ustvarjalnih poklicev v Slovenije}}{\text{število prebivalcev Slovenije}}}$$

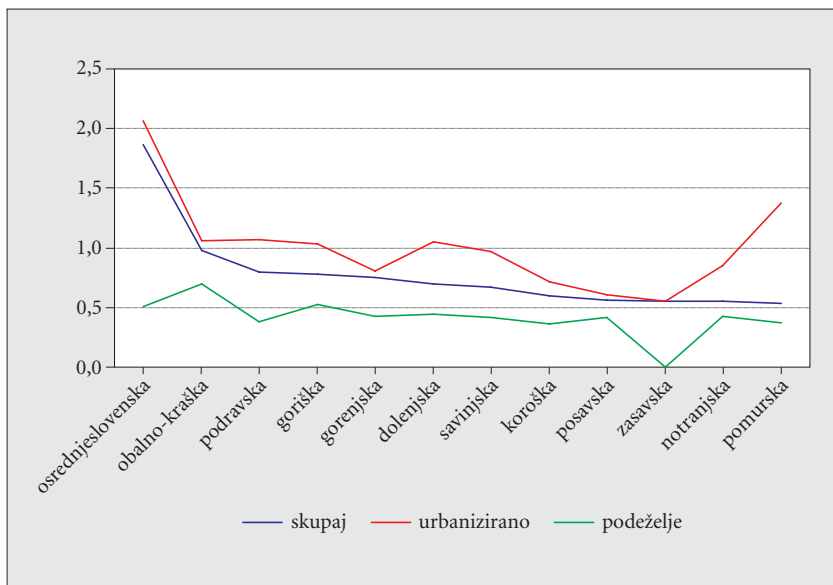
Ta koeficient ponazarja, v kolikšni meri delež ustvarjalnih poklicev v posamezni lokalni skupnosti (ali razvojni regiji) odstopa od državnega povprečja. Čim bolj vrednosti lokacijskega koeficienta presegajo vrednost 1,0, tem bolj je zastopana kategorija ustvarjalnih poklicev v primerjavi s slovenskim povprečjem. Vrednosti pod 1,0 kažejo podpovprečne deleže. Kot izhaja iz preglednice 7 in grafikona v sliki 10, je ta koeficient izrazito nadpovprečen le na širšem ljubljanskem območju. V vseh ostalih regijah je zaradi izrazite osredotočenosti v Ljubljani podpovprečen. Razumljivo je, da več kot štiri petine (84, 8 %) ustvarjalnih poklicev vseh treh podskupin dela v mestih

Preglednica 7: Lokacijski koeficienti med urbaniziranimi območji in podeželjem ter razmerja med deleži strokovnjakov in kulturnimi ustvarjalci (Delovno ... 2007).

razvojna regija	skupaj	lokacijski koeficient urbanizirana območja	podeželje	delež ustvarjalnih poklicev na urbaniziranih območjih (%)	delež strokovnjakov (%)	delež umetnikov (%)
Slovenija	1,00	1,31	0,43	85	70	3,1
dolenjska	0,75	0,81	0,43	91	69	2,1
gorenjska	0,78	1,03	0,53	66	75	2,0
goriška	0,70	1,05	0,44	63	75	1,4
koroška	0,59	0,71	0,36	79	72	1,3
notranjska	0,55	0,85	0,43	45	72	1,6
obalno-kraška	0,98	1,06	0,70	84	69	4,1
osrednjeslovenska	1,87	2,06	0,50	97	68	4,1
podravska	0,80	1,07	0,38	81	72	3,0
pomurska	0,53	1,38	0,37	42	76	1,6
posavska	0,67	0,97	0,42	67	72	1,6
savinjska	0,56	0,61	0,42	81	71	1,1
zasavska	0,55	0,55	0,00	100	70	1,1

Preglednica 8: Občine z največjim in najmanjšim številom ustvarjalnih poklicev v skupnem številu prebivalcev (Delovno ... 2007).

občine z največjim številom ustvarjalnih poklicev					občine z najmanjšim številom ustvarjalnih poklicev				
rang in ime občine	število ustvarjalnih poklicev po kraju dela	lokacijski koeficient po kraju dela/bivanja	delež od števila prebivalcev po kraju dela (%)		rang in ime občine	število ustvarjalnih poklicev po kraju dela	lokacijski koeficient po kraju dela/bivanja	delež od števila prebivalcev po kraju dela (%)	
Ljubljana	55.777	1,80/1,05	20,9		Osilnica	1	0,53/0,79	0,2	
Maribor	11.919	1,39/0,93	10,7		Hodoš	7	0,65/0,64	2,0	
Celje	4560	1,49/0,99	9,4		Sveti Andraž	7	0,17/0,76	0,6	
Koper	4269	1,10/1,04	8,7		Trnovska vas	8	0,25/0,91	0,6	
Kranj	4213	1,17/1,04	8,0		Tabor	8	0,24/0,91	0,5	
Novo mesto	3730	1,39/1,06	9,0		Solčava	9	0,63/0,92	1,7	
Nova Gorica	2769	1,16/1,04	7,7		Zavrč	9	0,21/0,86	0,6	
Velenje	2140	1,46/1,12	6,4		Kobilje	11	0,24/0,80	1,7	
Murska Sobota	1965	1,87/0,96	9,9		Dobje	13	0,29/0,82	1,3	
Domžale	1553	0,84/1,09	5,0		Ježersko	15	0,56/0,96	2,2	
Ptuj	1530	1,27/0,96	6,4		Žetale	18	0,22/0,80	1,3	
Krško	1306	0,85/0,95	4,6		Kuzma	19	0,21/0,52	1,2	
Škofja Loka	1177	0,99/1,05	5,3		Ribnica na Pohorju	20	0,26/0,84	1,6	
Slovenj Gradec	1118	1,30/1,02	6,6		Šalovci	20	0,21/0,65	1,1	
Kamnik	1073	0,71/1,07	4,0		Odranci	22	0,31/0,85	1,3	
Jesenice	1030	0,82/1,03	4,7		Grad	25	0,23/0,69	1,1	
Piran	981	0,99/1,01	5,6		Gornji Petrovci	26	0,46/0,74	1,1	
Radovljica	938	0,89/0,98	5,1		Razkrižje	27	0,24/0,81	2,0	
Slovenska Bistrica	932	0,71/0,98	3,1		Kostel	28	0,42/0,79	4,0	
Brežice	891	0,70/0,88	3,6		Velika Polana	28	0,22/0,85	1,8	

Slika 10: Lokacijski koeficienti urbaniziranih in podeželskih območij (Delovno ... 2007).

in tradicionalnih zaposlitvenih središčih oziroma urbaniziranih okoljih, medtem ko ta delež na podeželju obsega skoraj šestino (15,2 %; razmejitev prostorskih kategorij glede na stopnjo urbanizacije, povzeto po: Ravbar 1997). Posebej prihaja do izraza zgoščenost v nastajajočih mestnih regijah in (zaposlitvenih) središčih nacionalnega pomena. Preglednica 7 prikazuje razmerja med podskupinami ustvarjalnih poklicev. Prevladujejo strokovnjaki (*creative core*); njihov delež predstavlja skoraj tri četrtine. Podatki kažejo, da v njihovi zastopanosti med razvojnimi regijami ni opaznih razlik.

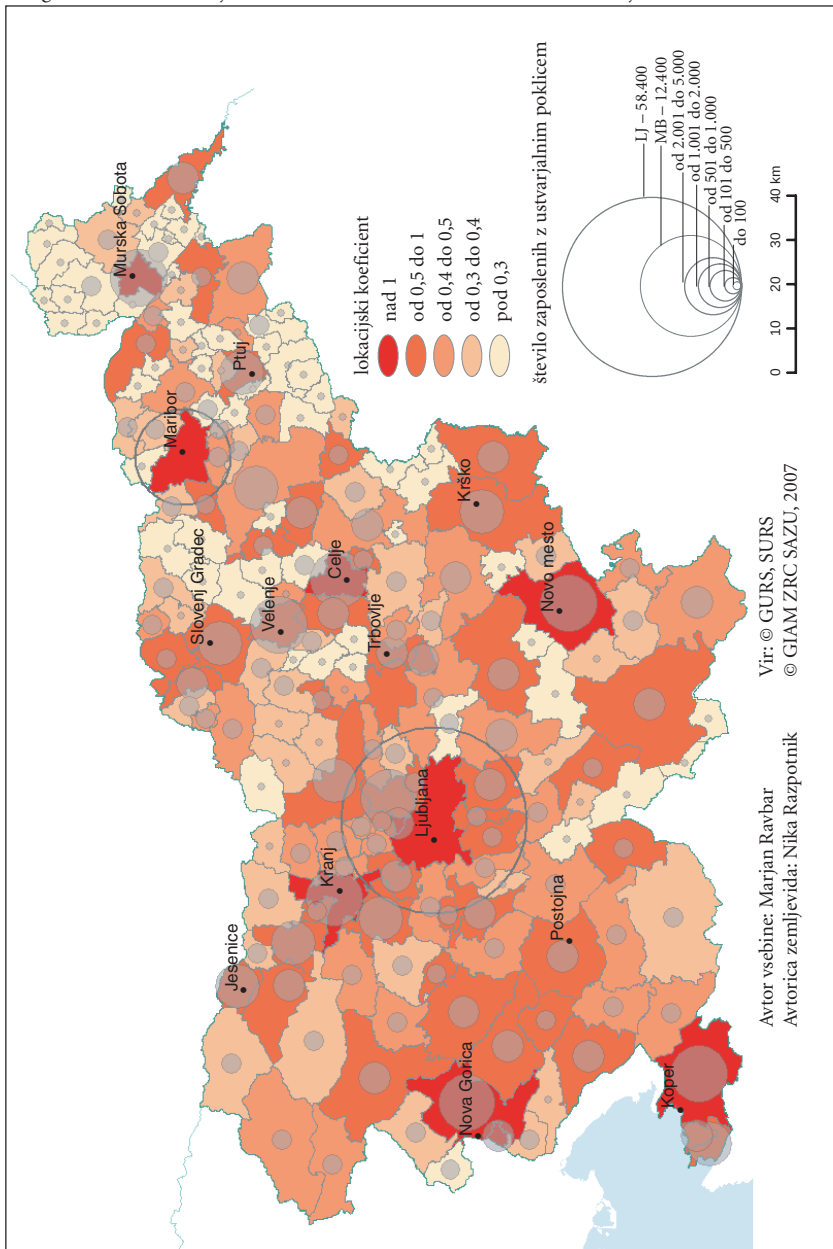
Tudi podrobnejša analiza ustvarjalnih poklicev po območjih lokalnih skupnosti kaže izrazito prevlado Ljubljane, kjer lokacijski koeficient skoraj dvakrat presega državno povprečje. Med vsemi 194 občinami je nadpovprečen le še v Mariboru, Celju, Kranju, Kopru, Novem mestu, Novi Gorici, Velenju, Murski Soboti, Ptuj in Slovenj Gradcu. Če pa primerjamo zgolj podskupino »strokovnikov«, sta se med našete

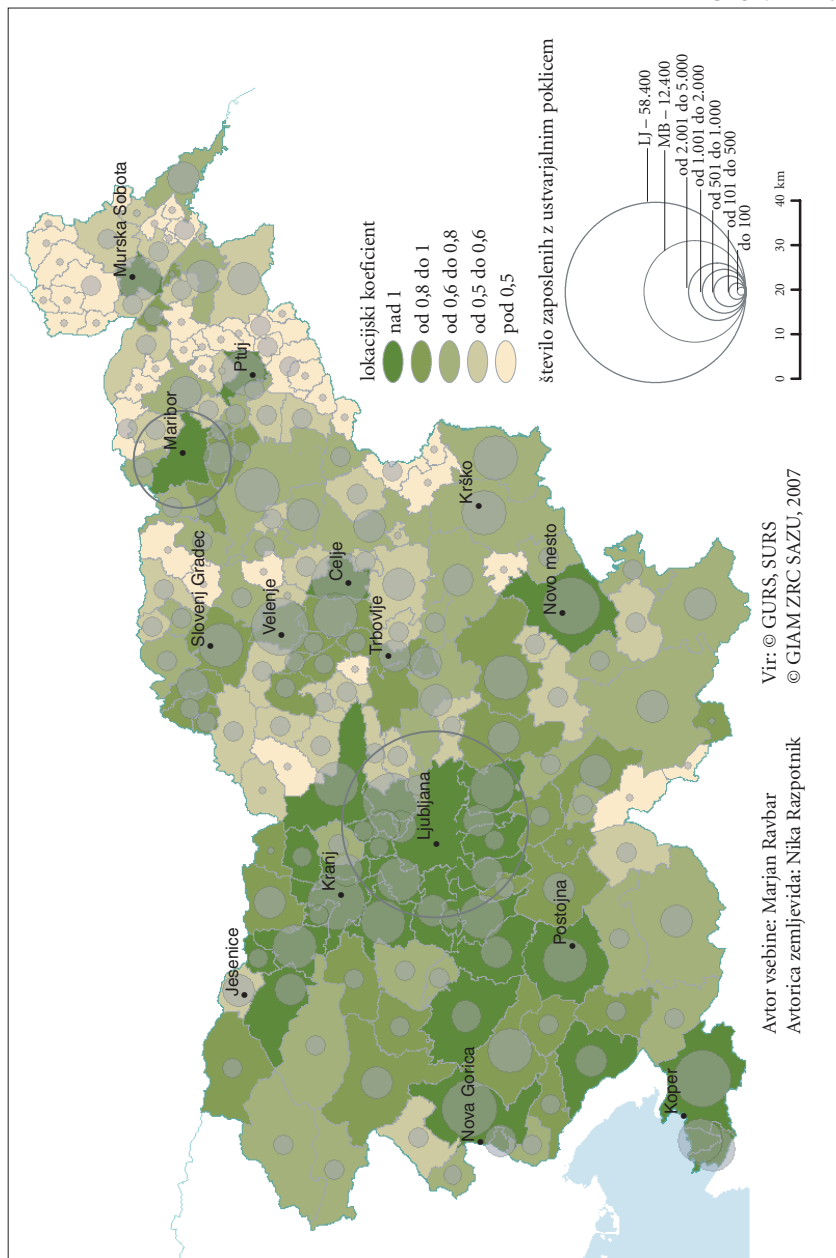
Slika 11: Razporeditev ustvarjalnih poklicev po kraju dela (Delovno ... 2007).

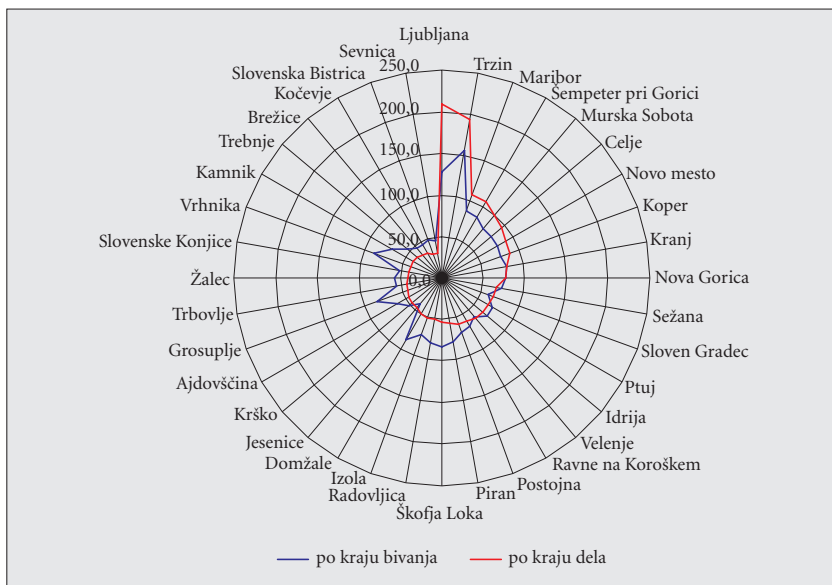
► str. 76

Slika 12: Razporeditev ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja (Delovno ... 2007).

► str. 77

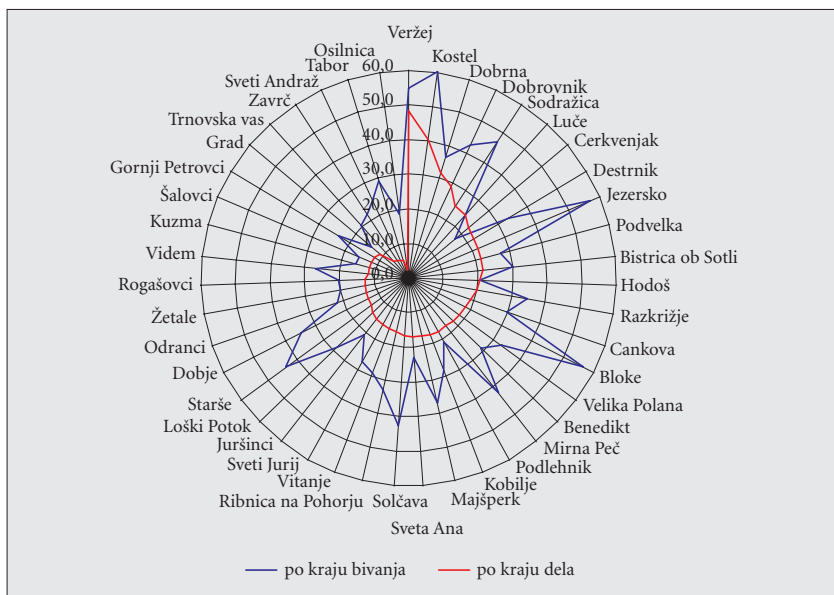
Slika 13: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z več kot 5000 delovnimi mesti (Delovno ... 2007).

mestne občine vrinili še občini Trzin in Šempeter - Vrtojba. Na drugi strani ima vrsta srednjevelikih zaposlitvenih središč (s prevlado predelovalne industrije) podpovprečne vrednosti. Povsem razumljivo je, da so majhne, na novo nastale občine na obmejnih območjih in v severovzhodni Sloveniji bolj ali manj brez ustvarjalnih socialnih skupin (glej preglednico 8, ki prikazuje po dvajset občin z največjimi in najmanjšimi deleži ustvarjalnih skupin, ter zemljevida na slikah 11 in 12).

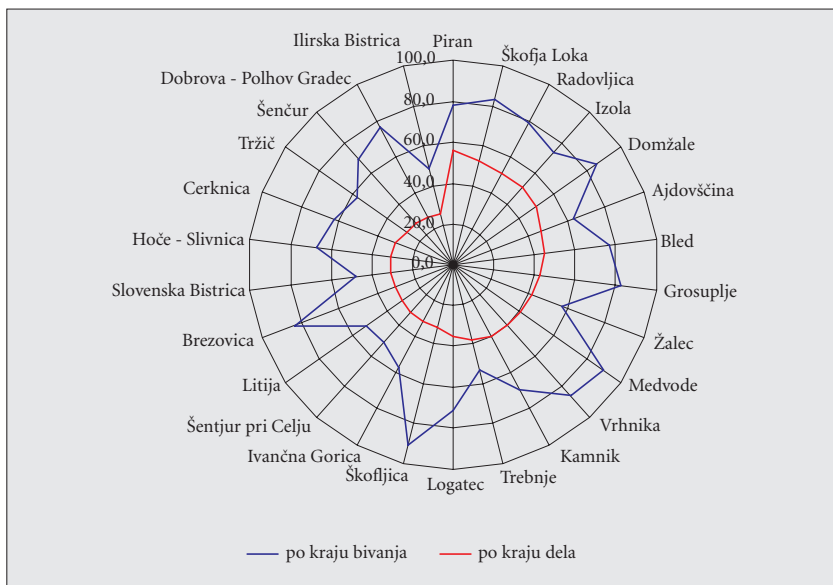
Namen pričujoče analize je tudi, da z analizo statističnih determinant prikažemo razprostranjenost in geografska razmerja med številom ustvarjalnih skupin po kraju bivanja in dela v Sloveniji. Ključna ugotovitev je, da so ustvarjalni poklici zelo neenakomerno razporejeni. 22 % občin ima neznatno število ustvarjalnih poklicev. Z izjemo Mirne Peči, Osilnice, Solčave, Jezerskega, Kostela, Luč, Bistrice ob Sotli, Dobja in Sodražice so vse v severovzhodni Sloveniji. Pomembnejših je 36 zaposlitvenih središč z več kot 5000 delovnimi mesti. Med njimi poleg Ljubljane izstopajo zlasti središča nacionalnega pomena, ki imajo hkrati tudi presežek delovnih mest v primerjavi z ustvarjalnimi socialnimi skupinami po kraju bivanja. Število ustvarjalnih poklicev po kraju dela je v ravnovesju z ustvarjalnimi skupinami po kraju bivanja v Sežani, Slovenjem Gradcu, na Ptuj, v Idriji in Velenju, medtem ko imajo nekatera središča, kot

na primer Ajdovščina, Kočevje, Krško, Brežice, Radovljica, Jesenice, Ravne na Koroškem, Postojna, Piran, Izola, Sevnica in Trbovlje, izrazit primanjkljaj. Kljub na splošno močnim težnjam po zgoščanju pa je vendarle tudi v nekaterih manjših središčih zaznavna prisotnost ustvarjalnih poklicev, na primer v Krškem in Brežicah, Sežani, Idriji, Slovenskih Konjicah in Zrečah, Tolminu, Ajdovščini in Vipavi, Kočevju in Ribnici itd., ki dokazujejo, da ustvarjalno zaposlovanje vendarle le ni omejeno samo na največja zaposlitvena središča z dobrimi razmerami za ustvarjalne in inovativne gospodarske dejavnosti.

Analize razkrivajo tudi povezanost med številčnostjo ustvarjalnih poklicev in kakovostjo bivalnega okolja. V slovenskih razmerah je utemeljena zlasti z neurejenostjo nepremičninskega trga delovne sile pri izbiri kraja bivanja. Hipotezo potrjujejo velike razlike med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela v majhnih obmestnih občinah brez večjega števila delovnih mest v nastajajočih mestnih regijah. Najobsežnejšo skupino tako imenovanih »pendlerskih« občin okrog Ljubljane oblikujejo občine Grosuplje, Vrhnika, Dobrova - Polhov Gradec, Medvode, Brezovica, Škofljica, Litija, Ivančna Gorica, Domžale, Mengeš, Kamnik, Logatec, Cerkljica, Škofja Loka, pa tudi Šenčur, Radovljica, Trzin in Bled. Okrog Celja so takšne

Slika 14: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z manj kot 500 delovnimi mesti (Delovno ... 2007).

Slika 15: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z najvišjim deležem dnevnih delovnih migrantov (Delovno ... 2007).

občine Žalec, Šentjur in Slovenske Konjice, okrog Maribora pa Slovenska Bistrica in Hoče - Slivnica.

V svoji knjigi *The Rise of the Creative Class* je Richard Florida (2004) pokazal, da je visokoustvarjalna delovna sila z vidika geografske razprostranjenosti zelo neenakomerno razporejena. Ustvarjalna populacija je osredotočena le v določenih mestnih aglomeracijah, ki izžarevajo tehnične in družbene inovacije in na ta način ustvarjajo zarodke gospodarske rasti. Florida gre v svoji argumentaciji še dlje. Zastopa namreč tezo, da so ustvarjalni človeški viri povezani z ustreznimi lokacijskimi dejavniki. Po njem so ustvarjalna mesta v določeni meri inkubatorji prihodnjega razvoja. Zato regionalnim akterjem priporoča, naj posebno pozornost namenjajo tistim območjem, ki ponujajo zelo kakovostne bivalne razmere in imajo hkrati ustrezne rekreacijske potencialne, oziroma nudijo za uspešen regionalni razvoj pomembne ustvarjalne aktivnosti.

Ustvarjalne socialne skupine imajo nedvoumen učinek na družbeni razvoj, čeprav je oprijemljive empirične učinke težko dokazati. Vendar to potrjujejo primerjave lokačijskih koeficientov s stopnjo bruto dodane vrednosti na prebivalca (Ravbar in Razpotnik 2007). Temu pritrjujejo tudi kopičenje gospodarske moči zlasti v osrednji

Sloveniji ter povečevanje razlik v stopnji regionalne razvitosti in dinamiki strukturne preobrazbe med posameznimi deli države, kar na primer dokazujeta razmerji količnikov med BDP na prebivalca in stopnjo brezposelnosti med najrazvitejšo osrednjo Slovenijo in najmanj razvitim Prekmurjem. V letu 2003 sta bila količnika 2,1 oziroma 2,2 (SURS 2006). Ilustrativen je tudi podatek o vrednosti investicij na prebivalca med letoma 2000 in 2005, ki je bil 862.000 SIT. Daleč največje so bile znova v osrednji Sloveniji in na obalno-kraškem območju, kjer so za 182 % oziroma 156 % presegle slovensko povprečje. Na ravni državnega povprečja so bile v dolenski in posavski razvojni regiji, v preostalih razvojnih regijah pa so bile pod slovenskim povprečjem. Daleč najmanjše so bile v koroški, notranjski in zasavski razvojni regiji, kjer so glede na državno povprečje dosegale okrog dvopetinski delež.

5.4 Pomen inovacij, človeških virov in družbenega kapitala v Sloveniji

Inovacije razmeroma težko spremljamo. Uveljavljajo se v zelo različnih okoljih in jih je nemogoče zajeti v celoti. Zato smo se za potrebe ponazoritve razlik v inovativnosti posameznih slovenskih območij oprli na podatke o podeljenih patentih, ki jih spremlja Urad RS za intelektualno lastnino.

»... Patent je izključna pravica fizične ali pravne osebe za izum, ki je nov, na inventivni ravni in je industrijsko uporabljiv ...« (Urad RS za intelektualno lastnino 2005). Njegova novost oziroma izvirnost se ugotavlja na podlagi stanja tehnike, se pravi, da predlagana rešitev pred patentno prijavo še ni bila dostopna javnosti z ustnim ali pisnim opisom, z uporabo ali na katerikoli drug način. Izum je na inventivni ravni, če predmet izuma ne izhaja iz stanja tehnike, ter industrijsko uporabljiv, če se ga lahko proizvede ali uporabi v katerikoli gospodarski dejavnosti.

Opozoriti je treba, da patent še ne pomeni inovacije, saj ni nujno, da ideja zaživi v praksi. Kljub temu so ti podatki ena od možnih poti za ugotavljanje inovacijskega potenciala območij.

Podrobneje smo pregledali prostorsko razporeditev imetnikov registriranih patentov za obdobje od leta 2001 do leta 2004. Kjer je bilo imetnikov patenta več, smo

Preglednica 9: Število objavljenih patentov po letih (Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino 2005).

leto	število patentov	verižni indeks
2001	189	—
2002	244	129
2003	203	83
2004	250	123

posameznemu območju pripisali sorazmeren delež, temelječ na številu imetnikov in njihovi prostorski razporeditvi. Skupaj smo evidentirali 886 patentov, ki smo jih glede na datum objave patenta razporedili po posameznih letih (preglednica 9). Zanimivo je, da število patentov po letih bistveno ne narašča, ampak se giblje okrog vrednosti 200 letno. Podobno je ugotovil Drozg (2002), saj se je med letoma 1991 in 2001 število patentov gibalo med 93 in 292.

Zaradi majhnega števila patentov v posameznem letu smo se odločili za obravnavo celotnega štiriletnega obdobja. Absolutne številke kažejo, da je bila v tem času tretjina patentov (296,34) v lasti podjetij in posameznikov na območju Mestne občine Ljubljana. Sledila je Mestna občina Maribor z 69,23 patenta. Med 11 in 50 patentov so zabeležili v občinah Brežice, Celje, Velenje, Novo mesto, Grosuplje, Medvode, Škofja Loka, Kranj, Radovljica, Žiri, Idrija, Šempeter - Vrtojba in Koper.

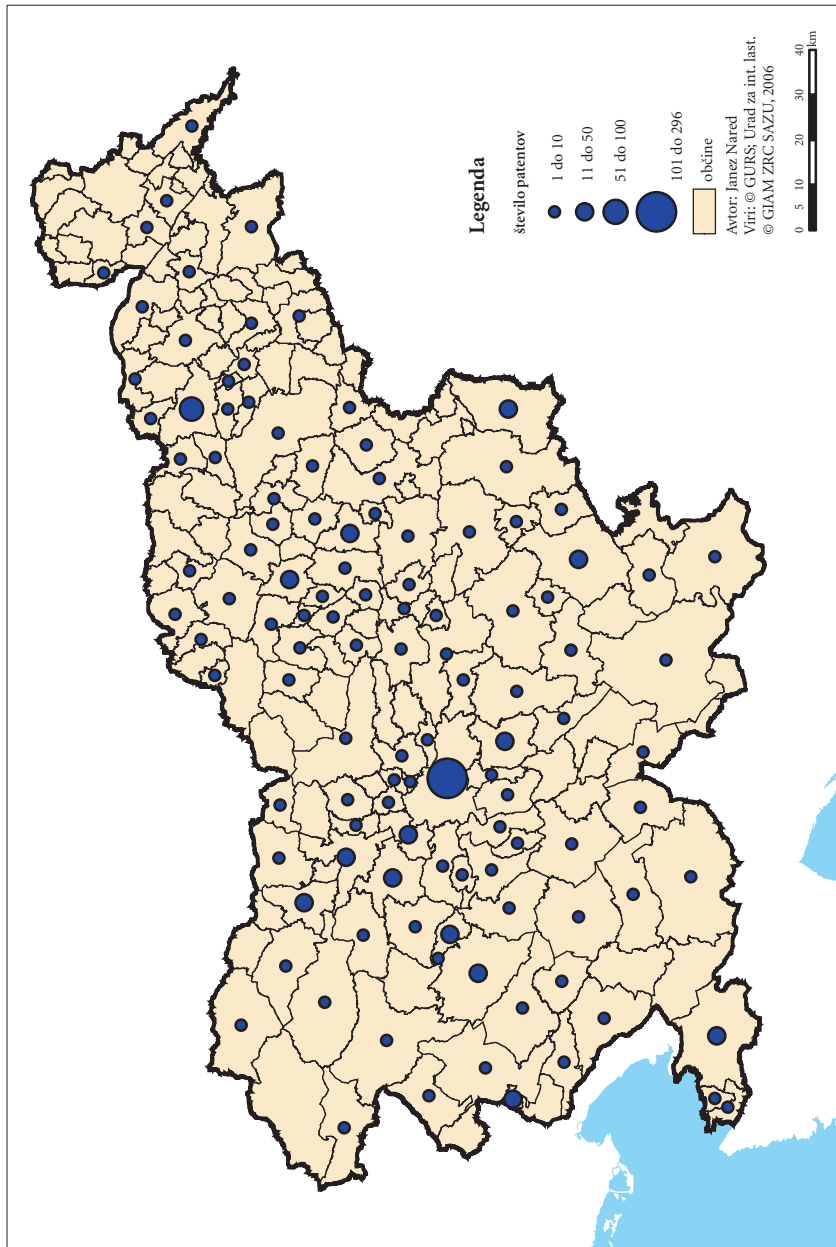
Ker je tovrstna razporeditev v precejšnji meri odvisna od velikosti posameznih razvojnih središč, smo dobljene vrednosti korigirali s številom prebivalcev. Za vsako občino smo izračunali število patentov v celotnem štiriletnem obdobju na 10.000 prebivalcev. Povprečna vrednost za Slovenijo je bila 4,49, sicer pa so se vrednosti gibale v razponu od 0 (77 občin) do 23,30 (Radovljica). Višjo stopnjo inovativne naravnosti kažejo občine na širšem območju Ljubljane (Brezovica, Grosuplje, Horjul, Dobrova - Polhov Gradec, Medvode), v delu Gorenjske (Železniki, Radovljica, Bled, Jezersko, nadpovprečni sta tudi Kranj in Škofja Loka), Idrija in Žiri ter posamezne občine, razpršene po preostali Sloveniji (Šempeter - Vrtojba, Mežica, Ljubno, Vransko, Polzela, Šentjernej, Zreče in občina Hoče - Slivnica. Med naštetimi občinami je nekaj zelo redko poseljenih (na primer Jezersko), kar je lahko pri rezultatih tudi nekoliko zavajajoče, saj se, kljub majhnemu številu patentov, ta območja uvrščajo zelo visoko.

Kljub vsemu težko govorimo o strnjenih območjih večje inovativne naravnosti, saj patente prijavljajo posamezniki in podjetja, v ta pa se lahko vozijo tudi delavci iz oddaljenih krajev. Stanje zamegljujejo tudi morebitni nakupi patentnih pravic.

Glede na Slovenijo je v izrazitem dominantnem položaju Ljubljana, saj se v njej registrira več kot tretjina od vseh patentov v Sloveniji. S 33,69 patenta na 100.000 prebivalcev se Slovenija v svetovnem merilu uvršča nekje v sredino, vendar daleč za učečimi regijami v naši bližini – v severnoitalijanskih mestih so vrednosti večje od 100, v Pordenoneju prijavijo celo 200 patentov na 100.000 prebivalcev. Furman in Hayes (2004) Slovenijo uvrščata v tako imenovani tretji krog inovacijskih držav, skupaj s Portugalsko, Španijo in Grčijo, ki jim prav tako ne napovedujeta izboljševanja inovacijskih dosežkov.

Pred kratkim pa je bila opravljena tudi obsežna raziskava nacionalnih inovacijskih sistemov (Godinho 2005), v kateri so indeksi inovacije po nacionalnih državah

Slika 16: Število patentov po slovenskih občinah med letoma 2001 in 2004. ►

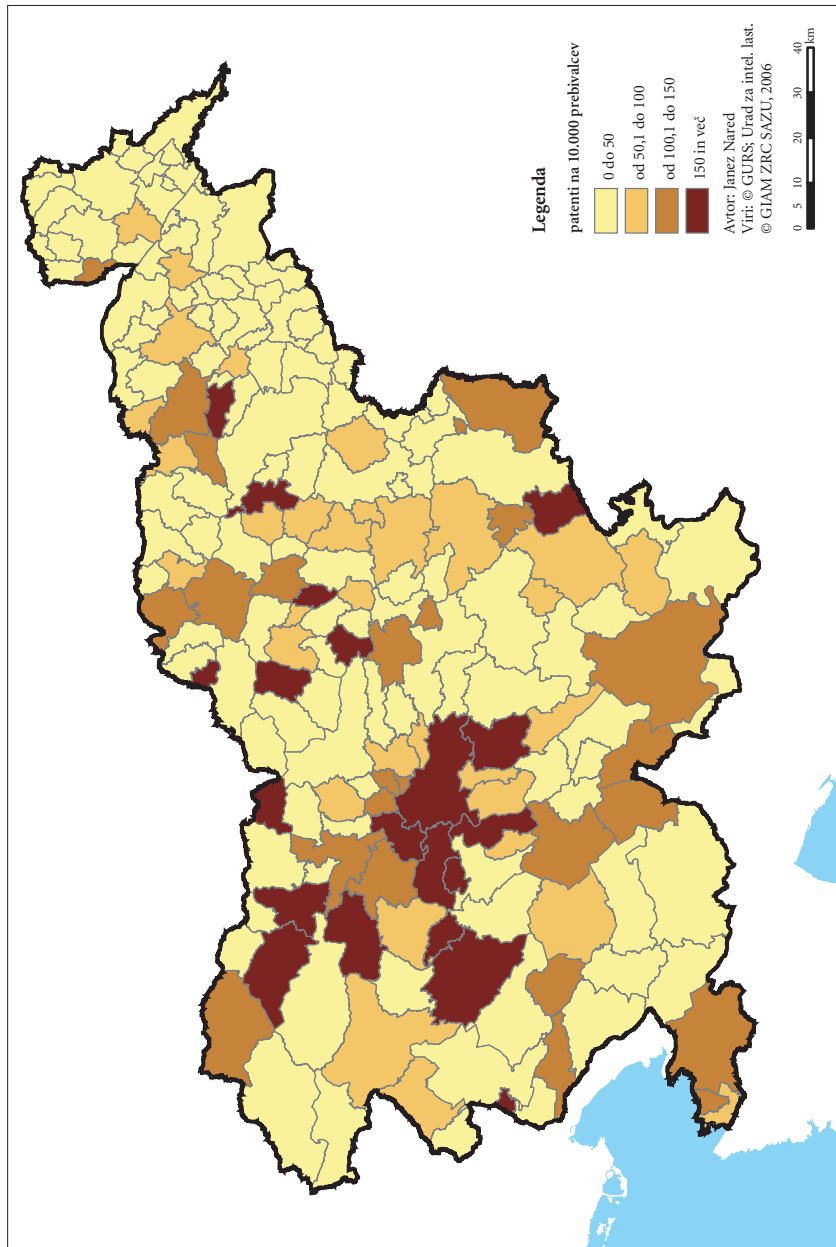
Slika 17: Število patentov na 10.000 prebivalcev v obdobju med letoma 2001 in 2004. ►

izračunani na kompleksen način. Za izračunavanje indeksa nacionalnih inovacijskih sistemov so upoštevali osem temeljnih razredov kazalnikov:

- tržne značilnosti (bruto družbeni proizvod ...),
- institucionalne značilnosti (indeks korupcije, indeks starosti ...),
- neposredne in posredne naložbe,
- znanje (indeks citiranosti, število znanstvenih člankov na raziskovalca ...),
- gospodarska sestava (dodana vrednost v visokotehnološki industriji ...),
- zunanje komunikacije (pokritost uvoza z izvozom, uporaba interneta ...),
- difuzija (število osebnih računalnikov, število mobilnih telefonov ...),
- inovacije (patenti in tržne znamke).

Preglednica 10: Rang držav in nekaterih odvisnih ozemelj glede na izračunani indeks nacionalnih inovacijskih sistemov (Godinho 2005).

rang	država, odvisno ozemlje	indeks	rang	država, odvisno ozemlje	indeks
1.	Švica	1,15	24.	Madžarska	0,27
2.	Švedska	1,13	25.	Češka	0,23
3.	Nizozemska	0,91	26.	Slovenija	0,23
4.	Danska	0,90	27.	Nova Zelandija	0,21
5.	Finska	0,90	28.	Portugalska	0,13
6.	Hongkong	0,90	29.	Malta	0,05
7.	Združeno kraljestvo	0,88	30.	Malezija	0,05
8.	Združene države Amerike	0,86	31.	Slovaška	0,00
9.	Singapur	0,86	32.	Grčija	-0,07
10.	Japonska	0,85	33.	Kitajska	-0,10
11.	Nemčija	0,81	34.	Estonija	-0,11
12.	Irska	0,81	35.	Poljska	-0,12
13.	Severna Koreja	0,67	36.	Mehika	-0,23
14.	Francija	0,62	37.	Ciper	-0,26
15.	Tajvan	0,60	38.	Tajska	-0,26
16.	Avstrija	0,57	39.	Brazilija	-0,27
17.	Norveška	0,51	40.	Litva	-0,29
18.	Belgija	0,50	41.	Čile	-0,29
19.	Španija	0,50	42.	Rusija	-0,30
20.	Kanada	0,44	43.	Latvija	-0,30
21.	Italija	0,44	44.	Argentina	-0,35
22.	Avstralija	0,40	45.	Južna Afrika	-0,35
23.	Luksemburg	0,38	46.	Filipini	-0,36

Tudi ta raziskava je pokazala, da je slovenski prostor, v katerega je vpeta Ljubljana, v nerazvitem svetu oziroma skupaj z Grčijo, Poljsko, Madžarsko in Česko, za katere je značilna nizka stopnja inovacije in visoka stopnja difuzije znanja, v drugi skupini držav z oznako *cluster 2.1*, kar pomeni dohitevaajoči nacionalni inovacijski sistemi. Slovenija je še posebej dobre rezultate dosegla pri kazalnikih neposrednih in posrednih naložb in difuzije znanja, najslabše pa pri tržnih značilnostih in zunanji komunikaciji.

Tovrstna raziskava je koristna iz vsaj dveh zornih kotov. Najprej predstavi oris razmer, v katerih se je znašla Slovenija, potem pa ponudi primerno metodologijo, po kateri lahko identificiramo prednosti in slabosti inovacijskega sistema.

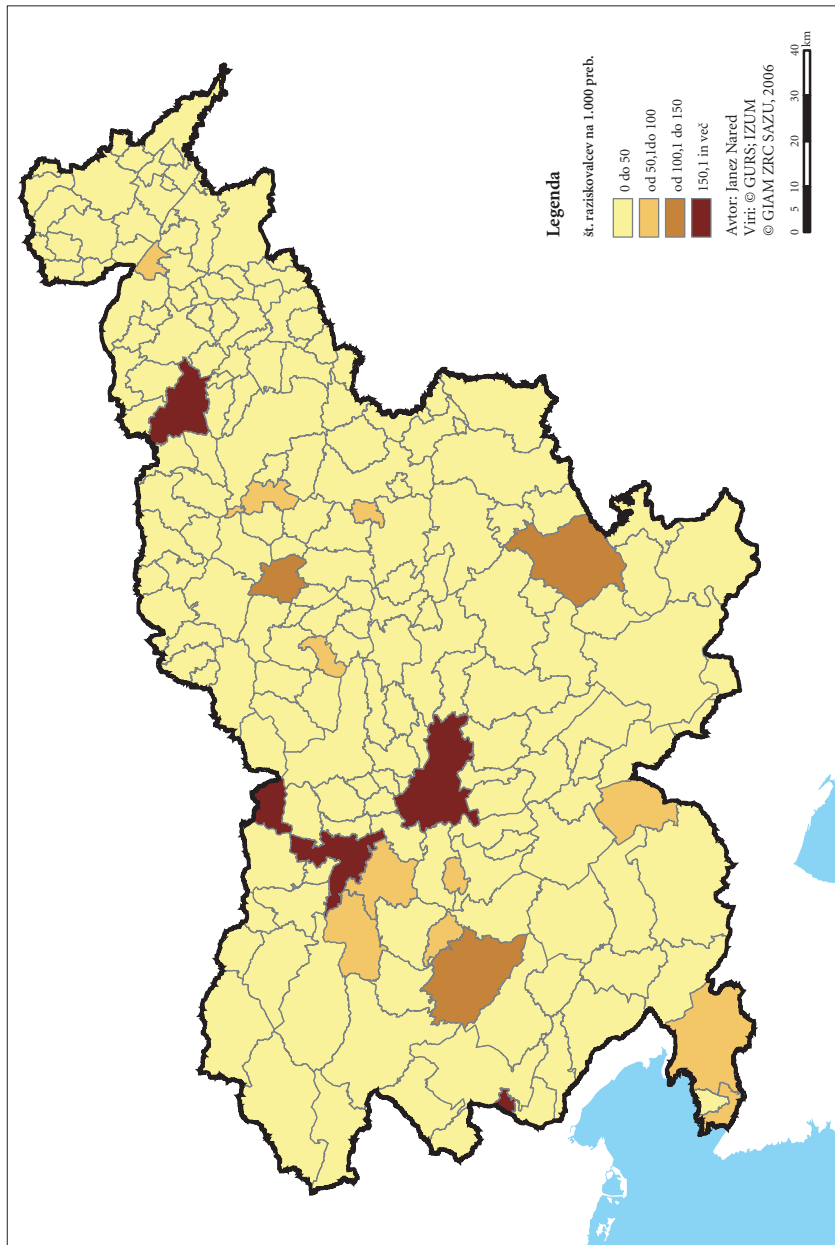
Drug razpoložljivi vir podatkov, ki ga lahko pogojno primerjamo z večjo inovativnostjo, je število raziskovalcev na posameznih območjih. Na pomen raziskovalnih institucij pri vzpostavljanju ustvarjalnega in inovativnega okolja opozarja tudi strokovna literatura (Maier 2004; Heeb 2003; Kitagawa 2004).

Podatke o raziskovalcih in raziskovalnih organizacijah smo pridobili iz Inštituta informacijskih znanosti Maribor (IZUM), ki obdeluje podatke Javne agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS). Tudi tu smo raziskovalce in njihove organizacije navezali na občine. Osredotočenost raziskovalcev, izražena s številom raziskovalcev na 1000 prebivalcev, je zelo izrazita v pomembnejših univerzitetnih (Ljubljana in Maribor) in fakultetnih središčih (Kranj), drugje se pojavljajo le izjemoma, in sicer v občinah Jezersko, Šempeter - Vrtojba, Idrija, Novo mesto in Velenje. Sledi še nekaj manj pomembnih središč (Piran, Koper, Loška dolina, Žiri, Horjul, Škofja Loka, Žiri, Nazarje, Štore, Zreče in Radenci), drugod pa ni zaslediti pomembnejšega števila raziskovalcev. Tudi pri tem kazalniku je treba opozoriti na nekoliko zavajajočo sliko, ki jo dobimo v redkeje poseljenih občinah (na primer Jezersko).

V absolutnem smislu močno izstopa Mestna občina Ljubljana. Ta ima dvesto raziskovalnih organizacij, v katerih je zaposlenih 6566 raziskovalcev, kar je 63,5 % od vseh raziskovalcev v Sloveniji s skupaj 477 raziskovalnimi organizacijami in 10.349 raziskovalci. MOL-u sledijo občine Maribor s 1229 raziskovalci, Kranj s 532, Novo mesto z 250, Velenje z 224, Koper s 167 in Celje s 125 raziskovalci. Med petdeset in sto raziskovalcev imajo še občine Idrija, Piran, Škofja Loka, Nova Gorica, Žalec in Šempeter - Vrtojba. V naštetih občinah je slabih 70 % od vseh slovenskih raziskovalnih organizacij z več k 90 % od vseh slovenskih raziskovalcev. Raziskovalne organizacije so v 81 občinah, vendar v treh med njimi obstoječe organizacije nimajo prijavljenih raziskovalcev.

Če primerjamo število patentov in število raziskovalcev po občinah, lahko opazimo, da delež raziskovalcev v Mestni občini Ljubljani močno presega delež, ki

Slika 18: Število raziskovalcev na 1000 prebivalcev leta 2005. ►

Slika 19: Število raziskovalcev po občinah leta 2005. ►

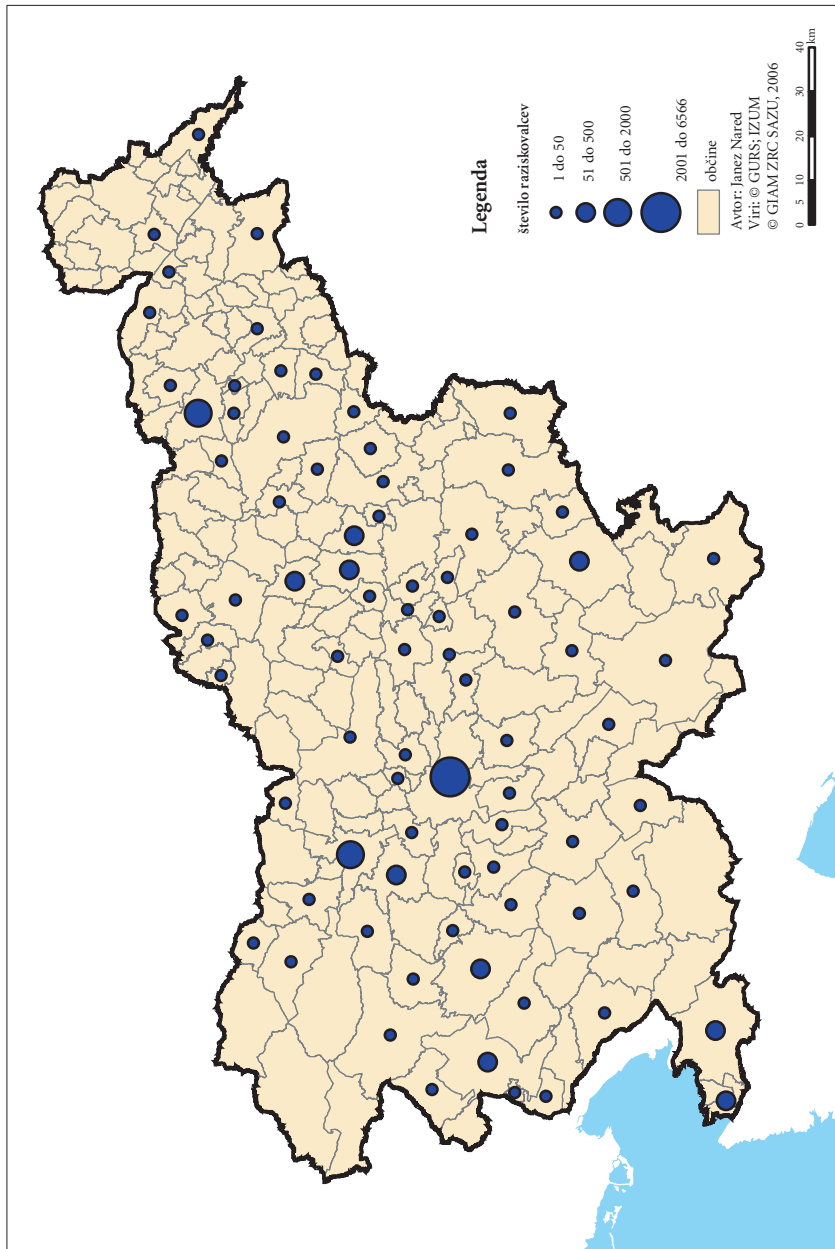
ga le-ta dosega s svojimi patenti. Vzroki za to se skrivajo v vsaj dveh dejstvih (Nared 2006):

- med raziskovalce se šteje večina zdravnikov (606) v Kliničnem centru, čeprav ti ne morejo patentirati svojih izumov oziroma so raziskovalci bolj na papirju kot v praksi;
- odkritja, znanstvene teorije, matematične metode in druga pravila, načrti, metode in postopki za duhovno aktivnost se po metodologiji Urad RS za intelektualno lastnino ne štejejo za izume in torej ne morejo biti predmet patentnega varstva, v Ljubljani pa je veliko ustanov in raziskovalcev, ki se ukvarjajo z dejavnostmi, katerih rezultat so prav tovrstne novosti.

Kljub temu smo prepričani, da veliko število raziskovalcev pripomore k višji ustvarjalnosti in inovativnosti območja. To odraža tudi Pearsonov koeficient korelacije, ki kaže zelo visoko stopnjo odvisnosti števila patentov od števila raziskovalcev; njegova vrednost je kar 0,98. Nekoliko manjša je statistična povezanost med številom raziskovalcev na 1000 prebivalcev in številom patentov; Pearsonov koeficient korelacije je 0,78. To seveda dokazuje, da so raziskovalne ustanove izjemnega pomena za inovativnost, pa tudi, da je ta bolj kot od deleža raziskovalcev v celotnem prebivalstvu odvisna od njihovega absolutnega števila.

6 Sklep

Kazalniki o usposobljenosti človeških virov, družbenem kapitalu in inovacijah nakazujejo, da izstopajo urbana središča, še posebej Ljubljanska mestna regija kot najbolj urbanizirano območje v Sloveniji. V Ljubljani je sedež vseh ministrstev in večine vladnih služb. Zato mesto privablja številne komplementarne dejavnosti, ki so tesno povezane z javno upravo. Ljubljana je tudi najbolj privlačno središče za umeščanje sedežev podjetij, saj bližina upravnih organov omogoča pretok informacij med podjetji in državnimi ustanovami. Kot glavno mesto s središčnim položajem je deležna številnih ugodnosti, ki večajo njeno lokacijsko privlačnost in s tem povečujejo lokacijsko rento. Ker je v javni upravi in podjetjih z visoko dodano vrednostjo zaposlena zvečine bolj izobražena delovna sila, ki je tudi bolje plačana, se to pozna tudi pri prihodkih mesta. Leta 2003 je povprečna bruto plača v Ljubljani za 23,5 % presegala povprečno bruto plačo v Sloveniji. Močno nadpovprečna je tudi bruto osnova za dohodnino na prebivalca, ki državno povprečje presega za 38,9 %. To se kaže v razmeroma visokih prilivih v mestno blagajno, saj je dohodnina eden od pglavitnih virov financiranja slovenskih občin. Kot močno zaposlitveno središče Ljubljana že dalj časa privablja prebivalstvo iz celotne države, tudi z obrobni območij Slovenije, pri čemer se v mestu zaposlujejo (naj)bolj izobraženi prebivalci.

Zaradi središčnega položaja je Ljubljana deležna obsežnih državnih sredstev; izstopajo sredstva za upravo, oskrbo, kulturo in izobraževanje. Tako na primer dobi osrednjeslovenska regija pri kulturi blizu 45 % posrednih regionalnih spodbud, pri čemer poglobitveni delež odpade na Ljubljano. Ta izstopa tudi pri sredstvih, namenjenih izobraževanju (33 %), informacijski družbi (28 %) in zdravstvu (50 %). Navedena področja so v razvojnem smislu pomembna, saj v večini primerov izboljšujejo življenjsko raven prebivalstva, ki je v konceptu učeče se regije eden od ključnih dejavnikov privlačnosti mesta in regije. Na ta način se dviga kakovost tako imenovanih mehkih lokacijskih dejavnikov, kot sta socialni kapital in privlačnost prostora za ustvarjalno okolje.

Ob vprašanih geografske vloge ustvarjalnosti stopajo v ospredje še nove tehnologije, ki se odmikajo od »količinske (fordistične)« proizvodnje in stremijo k »fleksibilni (postfordistični)« proizvodnji, ki temelji na kakovosti, konkurenčnosti in povečani količini znanja. Zaradi razvoja tehnologij in konkurenčnosti se je zmanjšala varnost trajnega delovnega mesta. Še v bližji preteklosti so posamezna območja med sabo izenačevali, na primer z ustanavljanjem industrijskih središč in izgradnjo dislociranih industrijskih obratov, ki so tedaj pomenili diferenciacijo v razvojni moči pokrajine (območja ali mesta). To je bil slovenski vzorec gospodarskega razvoja v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja. Med mesti in okolico je prišlo do gospodarske in socialne polarizacije, ki je privedla tudi do drobne segregacije med posameznimi območji v Sloveniji. Še nedavno tega so imela takšna industrijska središča, z njimi pa tudi celotne regije, pomembno gospodarsko moč; v njih je bila opazna socialna in prostorska dinamika. Zato je bila za celotno gravitacijsko zaledje značilna stabilna zaposlenost prebivalstva. Tam, kjer so industrijska središča, ki so temeljila na »fordističnem« načelu proizvodnje, zaradi različnih vzrokov zašla v krizo, opazamo poleg zmanjševanja industrijske proizvodnje (deindustrializacija) tudi deinvesticije v prostorske strukture ... Po letu 1990 nastajajo novi, razpršeni zametki zaposlitvenih jeder. Stara jedra se le postopno obnavljajo, deloma tudi selijo. Nič več ni klasične delitve na zaposlitveno središče in obrobje, ki je bilo bolj ali manj le »dajalec« večinoma nekvalificirane delovne sile. Povečuje se vloga kvalitativnih prvin kot lokacijskih dejavnikov, na primer izobrazbe, kakovosti življenja. Upoštevač sodobne lokacijske dejavnike morajo posamezna območja oziroma mestne regije za oblikovanje gospodarsko uspešnih dejavnosti izpolnjevati nekaj pogojev, kajti sodobne dejavnosti privlačijo:

- območja in naselja s prijazno pokrajinsko mikavnostjo (*natural amenities*),
- kraji s privlačnimi bivalnimi razmerami (pred tistimi s ceneniimi bivalnimi razmerami),
- območja z raznovrstno kulturno ponudbo, pa kot tudi s kakovostnim šolskim sistemom in možnostmi nadaljnega izobraževanja (*cultural amenities*),
- območja z znanstvenoraziskovalno (tehnološko) tradicijo in sodobno infrastrukturno opremo,

- univerzitetna središča (posebej na naravoslovnem in tehničnih področjih),
- območja z zgostitvami visokokvalificiranih strokovnjakov v obstoječih visokotehnoloških podjetjih ali tehnoloških parkih (univerzah),
- območja, na katerih so tamkajšnje zmožnosti »sposobne tveganja« (*venture capital*),
- območja z majhnim deležem industrijskih podjetij, ki onesnažujejo okolje, in območja z okolju prijazno proizvodnjo,
- območja z bogato ponudbo specializiranih poslovnih storitev (*business services*), ki so sposobna »predelovati« proizvode visoke tehnologije,
- območja, ki imajo že dalj časa živahen in stabilen prebivalstveni razvoj,
- območja s prevladujočo srednješolsko in visokošolsko izobrazbeno sestavo in njenim nenehnim postopnim izboljševanjem,
- središča z dograjenim omrežjem (predvsem) hitrih in drugih sodobnih cest.

V mestnih regijah in vplivnih območjih prihaja sočasno do prostorske decentralizacije proizvodnih zmogljivosti in prostorske centralizacije finančnih in raznih »nadzornih« funkcij. Težnje dekoncentracije se ne odražajo le v prostorski razporeditvi ustvarjalnih poklicev, marveč tudi v novih »fleksibilnih« delovnih mestih in tudi razpršenosti sodobnih tehnologij.

Zato se v Sloveniji kot možni strategiji družbenega razvoja na področju zaposlovanja ponujata naslednji usmeritvi:

- v starih industrijskih središčih pridejo v poštev zlasti »neo-fordistični« razvojni vzgibi, ki naj na starih »fordističnih« tradicijah iščejo nove proizvode in tehnologije;
- v majhnih in srednjevelikih središčih se v zaledju propulzivnejših središč ponuja nova paradigma tako imenovane prilagodljive specializacije.

Na socialnoekonomskem področju ima odločujočo vlogo kvalifikacijska in izobrazbena sestava, s katero se povečujejo možnosti vključevanja v inovacijske gospodarske tokove, pomembno pa vpliva tudi na »od znotraj« določeno regionalno identiteto in sociokulturno ustvarjalnost. Z ustrezno izobrazbeno sestavo prebivalstva (in kapitala) se oblikuje ustvarjalno okolje, ki praviloma sestavlja prostorsko sklenjeno celoto, pri čemer so administrativne meje manj pomembne oziroma ne predstavljajo nekega posebnega »razpoznavnega« kriterija. Odločilno vlogo imata namreč enotnost v načinu ravnanja in zmožnost prilagajanja.

7 Seznam virov in literature

- Acs, J. Z., Audretsch, B. D. 1990: *Innovation and Small Firms*. Cambridge, London.
- Armstrong, H., Taylor J. 2000: *Regional Economics and Policy*. Oxford.
- Audretsch, D. B. 2003: *Globalization, Innovation and the Strategic Management of Places. Innovation Clusters and Interregional Competition*. Berlin.
- Aydalot, P. 1986: *Milieux innovateurs en l'Europe*. Paris.
- Bassi, L. 1997: *Harnessing the Power of Intellectual Capital. Glossary*. American Society for Training & Development. Medmrežje: http://www.astd.org/astd/Resources/performance_improvement_community/Glossary.htm (24. 11. 2005).
- Bellusi F., Piloti L. 2004: *Knowledge creation and collective learning in the Italian local production systems*. Padova.
- Bergmann, E., Jakubowski, P. 2001: *Strategien der Raumordnung zwischen Kooperation und Wettbewerb. Informationen zur Raumentwicklung*. Berlin.
- Bergmann, S. 2003: *Industriestrukturen in der Provinz Pordenone – Netzbildung von KMUs im peripheren Grenzraum. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung* 222. Bayreuth.
- Braudel, F. 1988: *Strukture vs. klanje življenja: mogoče in nemogoče: Materialna civilizacija, ekonomija in kapitalizem, XV.–XVIII. stoletje II*. Ljubljana.
- Bröcker, J., Dohse, D., Soltwedel, R. 2003: *Clusters and Competition as Engines of Innovation – An introduction. Innovation Clusters and Interregional Competition*. Berlin.
- Chancen und Möglichkeiten eines kreativen Milieus für die Stadt- und Regionalentwicklung. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung. Bayreuth, 1996.
- De la Fuente A., Doménech, R. 2002: *Human capital in growth regressions: how much difference does data quality make? An update and further results*. Medmrežje: <http://iei.uv.es/~rdomenec/human/humanv.pdf> (3. 4. 2005).
- Deardorff's Glossary of International Economics. Dostopno na: www-personal.umich.edu/~alandear/glossary/e.html (11. 11. 2005).
- Delovno aktivno prebivalstvo po enotah področnih skupin poklicev, stopnji šolske izobrazbe in občini dela, 31. 12. 2006. Register delovno aktivnega prebivalstva (SRDAP). Elektronski vir, Statistični urad Republike Slovenije. Ljubljana, 2007.
- Drozg, V. 2002: *Pomembna je koncentracija znanja: regionalni izvor patentnih prijav v Sloveniji*. Delo, 17. junij 2002. Ljubljana.
- Ekins, P., Medhurst, J. 2003: *Evaluating the Contribution of the European Structural Funds to Sustainable Development: Methodology, Indicators and Results. Challenges for Evaluation in an Enlarged Europe*. Budapest, 26–27th June 2003. Medmrežje: <http://europa.eu.int> (12. 5. 2005).
- Feldman, M. 2000: *Location and Innovation: The New Economic Geography of Innovation, Spillovers and Agglomeration*. The Oxford Handbook of Economic Geography. Oxford.

- Florida, R. L. 2003: *Entrepreneurship, Creativity and Regional Economic Growth. The emergence of entrepreneurship policy: governance, start-ups, and growth in the US knowledge economy.* Cambridge.
- Florida, R. L. 2004: *The Rise of the Creative Class.* New York.
- Fritsch, M., Stützer, M. 2007: Die Geographie der Kreativen Klasse in Deutschland. *Raumforschung und Raumordnung* 65, 1. Hannover.
- Fromhold-Eisebith, M. 1995: Das »Kreative Milieu« als Motor regionawirtschaftlicher Entwicklung. *Forschungstrends und Erfassungsmöglichkeiten.* *Geographische Zeitschrift* 83, 3-4. Stuttgart.
- Fromhold-Eisebith, M. 1999: Das »kreative Milieu« – nur theoretisches Konzept oder Instrument der Regionalentwicklung? *Raumordnung und Raumforschung.* Bayreuth.
- Fromhold-Eisebith, M. 2004: Innovative Milieu and Social Capital – Complementary or Redundant Concepts of Collaboration-based Regional Development? *European Planning Studies* 12, 6. Abingdon.
- Fuchs, G. 1998: Globalisierung – (mehr als) Wirtschaft ohne Grenzen. *Praxis Geographie* 7–8. Braunschweig.
- Furman, J., Hayes R. 2004: Catching up or standing still? National innovative productivity among 'follower' nations, 1978–1999. *Research Policy* 33. Cheltenham.
- Gerhardter, G., Gruber, M. 2001: Regionalförderung als Lernprozess: Evaluierung der Förderungen des Bundeskanzleramtes für eigenständige Regionalentwicklung. *Schriften zur Regionalpolitik und Raumordnung* 32. Wien.
- Giffinger, R., Wimmer, H. 2005: The meaning of city-to-city cooperation: lessons from Vienna. *Competition between cities in Central Europe: oportunities and risks of cooperation.* Hannover, Wien, Bratislava.
- Godinho, M. 2005: National innovation system in perspective. Lisboa.
- Götz, C. 1998: Kommunale Wirtschaftsförderung zwischen Konkurrenz und Kooperation. Regensburg.
- Hansen, L. A. 2004: Key Factors for Succes in Cluster Developement. 1. mednarodna konferenca o slovenskih grozdovih. Bled.
- Heeb, S. 2003: Hochschulen – Wissensinkubatoren der Region. Wirkungen des regionalen Kontexts auf Unternehmensgründungen. Lohmar, Köln.
- IZUM – Institut informacijskih znanosti Maribor. Podatki o raziskovalcih in raziskovalnih organizacijah. *Elektronski vir.* 2005.
- Jarke, M., Klamma, R., Marock, J. 2003: Gründerausbildung und Gründernetze in Umfeld technicher Hochschulen: ein wirtschaftsinformatischer Versuch. Wirkungen des regionalen Kontexts auf Unternehmensgründungen. Lohmar, Köln.
- Kitagawa, F. 2004: Universities and Regional Advantage: Higher Education and Innovation Policies in English Regions. *European Planning Studies* 12, 6. Abingdon.

- Konstadakopulos, D. 2000: The Evolution, Structure and Process of Technological Innovation Policy in Peripheral European Regions: The South West of England, Catalonia and Western Greece. *Regional & Federal Studies* 10, 3. London.
- Konstadakopulos, D., Christopoulos, D. 2004: Innovative milieux and networks, and technological change and learning in European regions: technology policy and innovation strategies. Medmrežje: www.intech.unu.edu/publications/conference-workshop-report/seville/konstant.pfd (12. 5. 2004).
- Krätke, S., Scheuplein, C. 2001: Produktioncluster in Ostdeutschland. Methoden der Identifizierung und Analyse. Hamburg.
- Kulke, E. 2004: Wirtschaft geographie. Paderborn.
- Leiden Bio-Sscience Park. 2007. Prospekt. Medmrežje: <http://www.leidenbiosciencepark.nl/show/downloads> (2. 10. 2007).
- Lorber, L. 2002: Vloga geografije pri interdisciplinarnem načrtovanju regionalnega razvoja. Geografija in njene aplikativne možnosti. Dela 18. Ljubljana.
- Lucas, R. 1988: On the Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics* 22. Amsterdam.
- Maier, J. 2004: Teza o ustvarjalnih okoljih kot usmerjevalnih dejavnikih regionalnega razvoja. Zbornik VI. slovenskih regionalnih dnevov. Ljubljana.
- Maier, J., Obermaier, F.: Creative Milieus and Regional Networks – Local Strategies and Implementation in Case-Studies in Bavaria (s. l., s. n.).
- Maillat, D. 1992: The Innovation Process and the Role of the Milieu. *Enterprises innovatrices et développement territorial*. GREMI. Neuchâtel.
- Maillat, D., Quévit, M., Senn, L. 1993: Réseaux d'innovation et milieux innovateurs: un pari pour le développement régional. GREMI. Neuchâtel.
- Mayerhofer, P. 1998: Bericht zur internationalen Wettbewerbsfähigkeit Wiens. Medmrežje: http://publikationen.n.wifo.ac.at/pls/wifosite/wifosite.wifo_search.get_abstract_type?p_language=1&pubid=2842&pub_language=-1&p_type=0 (1. 4. 2005).
- Medmrežje 1: <http://www.corecities.com> (1. 4. 2005).
- Medmrežje 2: <http://people.hofstra.edu/geotrans/eng/ch4en/meth4en/ch4m1en.html> (11. 10. 2007).
- Medmrežje 3: <http://www.statistics.gov.uk/pdftdir/urbsw0704.pdf> (11. 10. 2007).
- Medmrežje 4: <http://www.weforum.org/en/index.htm> (11. 10. 2007).
- Medmrežje 5: <http://www.bristolurban.org.uk/areport.pdf> (11. 10. 2007).
- Medmrežje 6: <http://stadsportal.leiden.nl/stadsportaal/home.do> (1. 4. 2004).
- Medmrežje 7: <http://www.stat.si/klasje/klasje.asp> (14. 10. 2007).
- Montgomery, J. 2007: The new wealth of cities. City dynamics and the fifth wave. Aldershot, Burlington.
- Morgan, K. 1997: The Learning Region: Institutions, Innovation and Regional Renewal. *Regional Studies* 31-5. London.

- Nared, J. 2006: Vplivi regionalne politike na razvoj prostorskih struktur v Sloveniji: teorije, modeli in aplikacija. Doktorska disertacija. Oddelek za geografijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ljubljana.
- Nijkamp, P., Mouwen, A. 1987: Knowledge centers, information diffusion and regional development. The spatial impact of technological change. London.
- O'Flaherty, J. J. 2002: Strategies for a Regional Innovative Knowledge Society. Regional Policies in Europe: The Knowledge Age. Graz.
- Paci, R., Usai, S. 1999: The role of specialisation and diversity externalities in the agglomeration of innovative activities. Medmrežje: <http://www.crenos.it/crenos/PDF/99-15.pdf> (12. 10. 2007).
- Pacione, M. 2002: Urban geography – global perspective. London, New York.
- Popis prebivalstva, gospodinjstev in stanovanj v RS v letu 2002. Končno poročilo. Medmrežje: www.stat.si/popis2002/gradivo/popis2002_porocilo-koncno.pdf (26. 8. 2005).
- Population and Sustainable Development 2003. Ministry of Economic Development, Ministry of Social Development, Department of Labour. Wellington. Medmrežje: http://www.med.govt.nz/irdev/econ_dev/population/2003/index.html (23. 11. 2005).
- Poročilo o človekovem razvoju: Slovenija 1999. UMAR. Ljubljana, 1999.
- Ravbar, M., 1997: Slovene cities and suburbs in transformation = Slovenska mesta in obmestja v preobrazbi. Geografski zbornik 37. Ljubljana.
- Ravbar, M., Razpotnik, N. 2007: Geografska analiza investicij – pasti in izzivi na poti uresničitve nacionalnih razvojnih projektov v Sloveniji. Regionalni razvoj v Sloveniji. Ljubljana.
- Register prostorskih enot 2005. Elektronski vir, Geodetska uprava Republike Slovenije.
- Rösch, A. 2000: Kreative Milieus als Faktoren der Regionalentwicklung. Raumordnung und Raumplanung, 58 2–3. Hannover.
- Sassen, S. 2002: Cities, foreign policy and the global economy. European cities in a global era. København.
- Schläger-Zirlik, P. 2003: Der Ansatz der Lernenden Region in der Stadt- und Regionalentwicklung – dargestellt am Beispiel der Übertragung des Stadtmarketinggedankens auf ausgewählte Städte in Transformationsländern. Arbeitsmaterialien zur Raumordnung und Raumplanung 220. Bayreuth.
- Schumpeter, J. A. 1911: Die Theorie wirtschaftlichen Entwicklung. Berlin.
- Scott, A. J. 2006: Creative cities: conceptual issues and policy questions. Journal of urban affairs 28-1. Graham Hall.
- Soja, E. 2002: Postmetropolis: a critical study of cities and regions. Oxford.
- Stahl, T. 2002: The Learning Region: Regional Development Networks in Europe. Regional Policies in Europe: The Knowledge Age. Graz.
- Sturm, P. 2000: Region Frankfurt/Rhein Main. Informationen zur Raumentwicklung 11–12. Bonn.

- Südekum, J. 2003: Subsidizing Education in the Economic Periphery: Another Pitfall of Regional Policies? Center for Globalization and Europeization of the Economy (CeGE) Discussion Papers 17. Göttingen. Medmrežje: http://www.cege.wi-so.uni-goettingen.de/Dokumente/Diskussion/discuss_17.pdf (15. 11. 2005).
- Tehnološki park Ljubljana – javni poziv, 2004. Medmrežje: www.tp-lj.si (2. 10. 2007).
- Tehnološki park Ljubljana, 2007. Medmrežje: www.tp-lj.si (2. 10. 2007).
- The World Bank Glossary, 2000: IBRD, The World Bank. Medmrežje: http://www.unesco.org/education/tlsf/theme_c/mod13/www.worldbank.org/depweb/english/modules/glossary.htm (24. 11. 2005).
- Urad RS za intelektualno lastnino. Medmrežje: <http://www.uil-sipo.si> (28. 2. 2006).
- Zimmermann, F. M., Janschitz, S. 2002: Editorial. Regional Policies in Europe: The Knowledge Age. Graz.

8 Seznam slik

Slika 1: Število vpisanih študentov na 1000 prebivalcev v študijskem letu 2004/05 (Slovenija je 100).	26
Slika 2: Delež prebivalstva z izobrazbo šeste, sedme in osme stopnje leta 2002.	27
Slika 3: Shema nastanka učečih se regij.	34
Slika 4: Temeljne značilnosti uravnotežene konkurenčnosti mest/regij (Mayerhofer 1998).	36
Slika 5: Nastajanje lokalnih produkcijskih sistemov v severovzhodni Italiji.	51
Slika 6: Organizacijska shema biomedicinskega parka nizozemskega Leidna.	61
Slika 7: Temeljna zasnova tehnološkega in gospodarskega razvoja mesta/regije na primeru nizozemskega Leidna.	63
Slika 8: Izobrazbena sestava prebivalstva Slovenije leta 2002 (Popis ... 2002).	66
Slika 9: Stopnja izobrazbene ravni prebivalstva v slovenskih občinah leta 2002 (Popis ... 2002).	67
Slika 10: Lokacijski koeficienti urbaniziranih in podeželskih območij (Delovno ... 2007).	75
Slika 11: Razporeditev ustvarjalnih poklicev po kraju dela (Delovno ... 2007).	76
Slika 12: Razporeditev ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja (Delovno ... 2007).	77
Slika 13: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z več kot 5000 delovnimi mesti (Delovno ... 2007).	78
Slika 14: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z manj kot 500 delovnimi mesti (Delovno ... 2007).	79

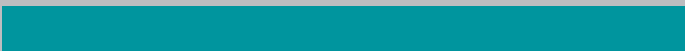
Slika 15: Razmerja med številom ustvarjalnih poklicev po kraju bivanja in dela na 1000 prebivalcev v občinah z najvišjim deležem dnevnih delovnih migrantov (Delovno ... 2007).	80
Slika 16: Število patentov po slovenskih občinah med letoma 2001 in 2004.	83
Slika 17: Število patentov na 10.000 prebivalcev v obdobju med letoma 2001 in 2004.	85
Slika 18: Število raziskovalcev na 1000 prebivalcev leta 2005.	87
Slika 19: Število raziskovalcev po občinah leta 2005.	89

9 Seznam preglednic

Preglednica 1: Globalizacijski razvoj in njegovi poglobitvi kazalniki pri razvoju prostorskih struktur (Fuchs 1998).	15
Preglednica 2: Število patentov na 100.000 prebivalcev v nekaterih severnoitalijanskih mestnih regijah v raznih časovnih obdobjih (Paci in Usai 1999).	52
Preglednica 3: Specializacija in raznolikost proizvodnje v italijanskih inovativnih regijah (Paci in Usai 1999).	53
Preglednica 4: Število zaposlenih po dejavnostih v nizozemskem Leidnu med letoma 1994 in 2003 (medmrežje 6).	59
Preglednica 5: Izbor in razmejitev ustvarjalnih poklicev (priredba na podlagi opisa skupin iz standardne klasifikacije poklicev (medmrežje 7).	70
Preglednica 6: Število ustvarjalnih poklicev po kraju dela in bivanja ter deleži po razvojnih regijah Slovenije (Delovno ... 2007).	72
Preglednica 7: Lokacijski koeficienti med urbaniziranimi območji in podeželjem ter razmerja med deleži strokovnjakov in kulturnimi ustvarjalci (Delovno ... 2007).	73
Preglednica 8: Občine z največjim in najmanjšim številom ustvarjalnih poklicev v skupnem številu prebivalcev (Delovno ... 2007).	74
Preglednica 9: Število objavljenih patentov po letih (Urad Republike Slovenije za intelektualno lastnino 2005).	81
Preglednica 10: Rang držav in nekaterih odvisnih ozemelj glede na izračunani indeks nacionalnih inovacijskih sistemov (Godinho 2005).	84

Seznam knjig iz zbirke Georitem

- 1 Aleš Smrekar: Divja odlagališča odpadkov na območju Ljubljane
- 2 Drago Kladnik: Pogledi na podomačevanje tujih zemljepisnih imen
- 3 Drago Perko: Morfometrija površja Slovenije
- 4 Aleš Smrekar, Drago Kladnik: Zasebni vodnjaki in vrtine na območju Ljubljane
- 5 David Bole, Franci Petek, Marjan Ravbar, Peter Repolusk, Maja Topole:
Spremembe pozidanih zemljišč v slovenskih podeželskih naseljih
- 6 Marjan Ravbar, David Bole: Geografski vidiki ustvarjalnosti

<http://zalozba.zrc-sazu.si>

ISBN 978-961-254-039-5

9 789612 540395

15,00 €